

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Jana Machalová

**Politika ruského státu vůči islámu. Případová studie: islám
v Čečensku.**

**Russian State Policy Towards Islam. Case Study: Islam in
Chechnya.**

Magisterská diplomová práce

PRAHA 2010/2011

Autorka práce: Bc. Jana Machalová

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Žídková Ph.D.

Bibliografický záznam

Machalová, Jana. Politika ruského státu vůči islámu. Případová studie: islám v Čečensku. Praha. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Institut politologických studií. 2011. 89 s., vedoucí práce Mgr. Markéta Žídková Ph.D.

Anotace

Diplomová práce pojednává o politice ruského státu vůči muslimům v Rusku a na Severním Kavkaze. Autor popisuje vývoj vzájemných vztahů mezi ruským státem a islámem ve vybraných historických etapách s cílem poukázat na represivní politiku Kremlu vůči muslimům. Represivní politika ruského státu přispěla k rozšíření radikálního islamismu v Čečensku a na Severním Kavkaze, což se autor pokusí ukázat v případové studii věnované analýze hlavních příčin radikalizace čečenského separatistického hnutí během dvou čečenských válek. Analyzováním hlavních příčin rozšíření radikálního islamismu v Čečensku se pokusí obhájit hypotézu, že radikální islamismus nelze považovat za hlavní příčinu vyhlášení druhé čečenské války, ale za důsledek brutální politiky Kremlu v Čečensku během obou čečenských válek.

Abstract

The thesis analyses Russian politics on Muslims in Russia in the area of Northern Caucasus. The author describes the development of the relations between the Russian state and Islam in selected historical periods with the aim of pointing out Kremlin's repressive politics on Muslims. Repressive politics of the Russian state contributed towards spreading of Radical Islamism in Chechenya and in the Northern Caucasus which the author describes in a case study on analysis of the main causes of the radicalisation of the Chechenyan separatist movement during two Chechenyan wars. The author tries to defend the hypothesis that radical Islamism cannot be considered the main cause for breaking out of the Second Chechenyan War but the result of a brutal Kremlin's politics in Chechenya during both Chechenyan wars.

Klíčová slova

Islám, Rusko, Severní Kavkaz, Čečensko, súfismus, tarikatismus, muridismus, radikální islám, wahhábismus, protiteroristická operace, 11/9 2001, sebevražedné teroristické útoky

Keywords

Islam, Russia, Northern Caucasus, Chechnya, sufism, tariqatism, muridism, radical islam, wahhabism, counterterrorist operation, 11/9 2001, suicide terrorism

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a na základě uvedených pramenů.
Souhlasím, aby byla práce zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. 05. 2011

Jana Machalová

Obsah:

Úvod	9
1. kapitola: Ruský stát a islám – geneze vzájemných vztahů	14
1.1. Islám od počátku pronikání na území ruského státu až do roku 1980	14
1.2. Počátek dobývání muslimských oblastí - Krymu a Kavkazu	17
1.3. Bolševismus a stalinistické represe.....	19
1.4. Politika Kremlu vůči islámu od roku 1980 až do současnosti	23
1.4.1. Gorbačov a legalizace islámu	24
1.4.2. Jelcin a jeho politika vůči islámu	26
1.4.3. Putinova politika vůči islámu	28
1.5. Shrnutí.....	31
2. kapitola: Oficiální a neoficiální islám v Rusku	32
2.1. Muslimské oblasti v Rusku a politika Kremlu vůči muslimům.....	32
2.2. Typy oficiálního islámu v Tatarstánu – hanafismus a jadidismus.....	34
2.3. Oficiální islám na Severním Kavkaze a v Čečensku	38
2.3.1. Súfijský islám a adatové právo.....	39
2.3.1.1. Vznik taríqy naqšbandíj a muridismu.....	41
2.3.1.2. Vznik taríqy qádiríj.....	43
2.3.2. Súfijský islám a první čečenská válka (1994 – 1996)	44
2.3.3. Tarikatismus za vlády Kadyrovců.....	46
2.4. Neoficiální (radikální) islám v Rusku.....	50
2.4.1. Vysvětlení pojmu - umírněný islamismus a radikální islamismus	50
2.4.2. Wahhábismus na Severním Kavkaze	53
2.4.3. Hlavní rozdíly mezi súfismem a wahhábismem.....	55
3. kapitola: Případová studie: Příčiny radikalizace čečenského separatistického hnutí.....	58

3.1.	Islámský faktor v Čečensku	59
3.2.	Příčiny rozšíření radikálního islamismu v Čečensku.....	60
3.2.1.	Špatná socioekonomická situace	61
3.2.2.	Činnost islámských organizací	64
3.2.3.	Reakce na vnější útok.....	68
3.3.	Vyhlášení protiteroristické operace v Čečensku	69
3.3.1.	Kdo stál za útoky v Dagestánu a v Moskvě	72
3.4.	Faktor 11. září 2001 a jeho vliv na protiteroristickou operaci v Čečensku	74
3.5.	Důsledky protiteroristické operace v Čečensku.....	77
Závěr.....		80
Summary		82
Seznam literatury:		84

Seznam zkratek

ASSR	Autonomous Soviet Socialist Republic
CSAM	The Central Spiritual Authority of Muslims
FSB	Federalnaja služba bezopasnosti , Federal Security Service
KGB	Komitet gosudarstvenno bezopasnosti, Committee of State Security
MVD	Ministerstvo vnutrennyh del, Ministry of Internal Affairs
RCM	The Council of Mufties of Russia
ROC	Russian Orthodox Church
SSSR	Union of Soviet Socialist Republics
VTOTs	Vsjetatarskij obščestvennyj centr

Úvod

Ústava Ruské federace v čl. 28 garantuje svobodu náboženského vyznání.¹ V Rusku existují dvě hlavní náboženství – ortodoxní křesťanství a sunnitský islám. Vztahy mezi ruským státem a náboženskými organizacemi jsou upraveny federálním zákonem (Federal Act on Freedom of Conscience and Religious Associations, září 1997). Podle čl. 4 tohoto aktu je Rusko sekulárním státem. Žádné náboženství nesmí být prohlášeno za státní náboženství.² Podle tohoto zákona jsou náboženské organizace odděleny od státu a mají rovnocenné postavení. Privilegované postavení v Rusku má ortodoxní církev, kterou podporuje většina obyvatel Ruska. Podle sociologických průzkumů je 75 – 80 % Rusů ortodoxně věřících.³

V Rusku vznikla spojitost mezi ortodoxní církví a ruským státem. Raněfeudální ruský stát přijal křesťanství v roce 988 a od té doby bylo toto náboženství vyzdvihováno nad ostatními náboženstvími. Ortodoxní křesťanství bylo spjato s budováním ruského státu. Dlouhé období sovětské, protináboženské a ateistické politiky za vlády bolševiků zasáhlo všechna náboženství i ruskou ortodoxní církev. Ortodoxní církev ale nebyla postihnuta tak silně jako jiná náboženství. Hlavním cílem protináboženské, sovětské politiky byla rusifikace neruských (tzn. i muslimských) etnik. Tato politika přispěla k tomu, že se mnoho obyvatel stalo ateisty, anebo začalo vyznávat ortodoxní křesťanství. Všechna ostatní náboženství zmizela z veřejného života, ale i přesto z nich velká část přežila a uchovala se. Islám se stal v této době terčem nejružnějších omezení a represí ze strany sovětského režimu. Nejvíce byli touto politikou postiženi muslimové na Severním Kavkaze.

¹ Více o svobodě náboženského vyznání v Ruské federaci v Anatolij Pčelincev, Aktualnyje problemy svobody veroisповedaniija i dejatelnosti religioznych obedinenij, s. 90 – 96, v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, Religia v Evrazii: Dvacat let religioznoj svobody v Rossiji, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

² Alexander Sotnichenko, The Relations Triangle: Islam, Russian Orthodox Church and the State in Post-communist Russia, 2010; <http://eastwest-review.com/article/relations-triangle-islam-russian-orthodox-church-and-state-post-communist-russia>.

³ Vladimir Vigiljanskij, Ruskaja pravoslavnaja cerkov: itogi dvadcatiletija religioznoj svobody, s. 46, v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, Religia v Evrazii: Dvacat let religioznoj svobody v Rossiji, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

Po rozpadu SSSR došlo k tzv. legalizaci islámu a garantování svobody náboženského vyznání. Všechna náboženství zažívala svůj rozkvět. Rozkvět islámu byl spojen i s rostoucím nacionalismem na Severním Kavkaze, který představoval nebezpečí deintegrace Ruska. Kremlu se nepodařilo všechna nacionalistická hnutí uklidnit. V centru probíhaly neustálé mocenské boje a nikdo se nezajímal o situaci v jednotlivých subjektech. V tomto období, kdy nefungovala legislativa, ani nebyly dodržovány žádné morální zákony a hrozila dezintegrace Ruska, posílila svou pozici i ruská ortodoxní církev (ROC). Ruská ortodoxní církev se stala hlavní sociální silou, která jako jediná sjednocovala obyvatele Ruska.⁴ Důvěra lidí v ruskou ortodoxní církev byla v této době vysoká. V 90. letech 20. století ROC poprvé upozornila na mnoho závažných problémů, které musí ruský stát řešit.⁵ V tomto období se spolupráce mezi ruským státem a ROC prohloubila. ROC získala oproti jiným náboženstvím možnost ovlivnit politiku ruského státu. K dalšímu prohloubení vzájemné spolupráce mezi ROC a Kremlem došlo v roce 2000, kdy byla přijata Sociální koncepce Ruské pravoslavné církve.⁶ V tomto dokumentu je formulován postoj ROC k státu, politice, ekonomice, právu, vědě, kultuře a morálce. Cíle ruského státu a ROC se v mnoha oblastech shodují. Představitelé ortodoxní církve se veřejně vyjadřují v médiích k politickým a ekonomickým záležitostem. Za vlády ruských prezidentů Vladimíra Putina a Dmitrije Medvěděva dokonce ortodoxní církev pomohla posílit moc a legitimitu vládní politické strany Jednotné Rusko.⁷

Jiný vztah vznikl mezi Kremlem a islámem. Ačkoliv islám patří mezi druhé nejrozšířenější náboženství v Rusku, nepatří mezi náboženství, které by mělo vliv na politiku ruského státu, nebo jí mohlo nějakým způsobem ovlivnit. Jedním z důvodů je značná diferenciací a nejednotnost ruských muslimů. Ruští muslimové nemají jednotného zástupce (chalífu), který by je reprezentoval na federální úrovni. V

⁴ Vladimir Vigiljanskij, Ruskaja pravoslavnaja cerkov: itogi dvadcatiletija religioznoj svobody, s. 45, v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, Religia v Evrazii: Dvacat let religioznoj svobody v Rossiji, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

⁵ Tamtéž, s. 47.

⁶ Tamtéž, s. 57.

⁷ Alexander Sotnichenko, The Relations Triangle: Islam, Russian Orthodox Church and the State in Post-communist Russia, 2010; <http://eastwest-review.com/article/relations-triangle-islam-russian-orthodox-church-and-state-post-communist-russia>.

současnému Rusku existuje mnoho různých muftiátů a nezávislých islámských organizací, které si často jsou vzájemnými rivaly. Islám byl od počátku vzniku ruského státu vnímán jako nebezpečí. K tomuto vnímání islámu přispělo zejména dlouhé období mongolské nadvlády nad Rusí. Po ukončení mongolské nadvlády Rus začala poprvé dobývat první sousední, muslimské oblasti. V době SSSR byla politika bolševiků a Stalina vůči islámu represivní. Ve 20. století se islám stal symbolem separatismu zejména ve spojitosti s Čečenskem a první čečenskou válkou (1994 – 1996). Po útocích v Dagestánu a v Moskvě v roce 1999 se navíc islám stal symbolem islámského radikalismus a terorismu. Kreml z těchto útoků obvinil čečenské islámské radikály a využil těchto událostí jako hlavní záminku pro zahájení tzv. protiteroristické operace v Čečensku (1999 - 2009). Kreml svou politikou vůči Čečensku přispěl k rozšíření radikálního islamismu v Čečensku a v Rusku. Radikální islamismus byl důsledkem dvou čečenských válek.

Cílem této diplomové práce je ukázat neúspěch ruského státu ve snaze o rusifikaci muslimského Severního Kavkazu. Ruský stát od počátku přijetí ortodoxního křesťanství na Kyjevské Rusy (988) budoval svou státnost ve spojitosti s ruskou ortodoxní církví. Obavy z rostoucí islamizace přiměly ruský stát k budování silného ortodoxního státu. I přesto se Rusku nepodařilo zabránit rostoucímu vlivu islámu a jeho radikalizaci na Severním Kavkaze. Naopak politika ruského státu vůči islámu přispěla k tomu, že se na Severním Kavkaze rozšířil radikální islamismus. To se pokusíme ukázat na případové studii Čečenska pojednávající o příčinách radikalizace čečenského separatistického hnutí během čečenských válek. Pokusíme se obhájit hypotézu, že jedním z hlavních důsledků politiky Kremlu vůči Čečensku a vedení protiteroristické operace je rozšíření radikálního islamismu v Čečensku a na Severním Kavkaze. Radikální islamismus nelze považovat za hlavní příčinu vyhlášení tzv. protiteroristické operace, ale za důsledek brutální politiky Kremlu vůči Čečensku. V důsledku dvou čečenských válek se Čečeni uchýlili k používání teroristických metod k dosažení svých cílů pod ideologií radikálního islamismu. To můžeme ukázat na příkladu tzv. sebevražedného terorismu, který se v Čečensku poprvé objevil po zahájení tzv. protiteroristické operace.

Diplomová práce je strukturována do tří hlavních kapitol. První kapitola poskytuje genezi historického vývoje vztahů mezi islámem a ruskou ortodoxní církví, a to od počátku pronikání islámu na dnešní území Ruska až do současnosti. V této kapitole je

zmíněn hlavní postoj ruského (ortodoxního) státu k islámu ve vybraných historických etapách. Tato kapitola má poskytnout přehled budování vzájemných, historických vztahů mezi ruským státem, který svou moc opřel o podporu ruské ortodoxní církve a islámem. Vysvětlení vzájemných historických vztahů nám pomůže lépe pochopit současné vztahy mezi ruským státem a islámem, které jsou do značné míry ovlivněny a zatíženy historií. Cílem této kapitoly je také ukázat jaká byla politika ruského státu vůči muslimům a k čemu přispěla.

Druhá kapitola se věnuje charakteristice vybraných oficiálních a neoficiálních proudů islámu vyznávaných v Rusku, na Severním Kavkaze a zejména v Čečensku. Poskytuje přehled vývoje oficiálního (súfijského) islámu od počátku pronikání na Severní Kavkaz až do vlády Kadyrovců. Dále přináší přehled o pronikání tzv. neoficiálního (wahhábistického) islámu na Severní Kavkaz. Dále pojednává i tzv. modernizačním islámském hnutí (jadidismu) a přináší charakteristiku základních termínů jako islamismus, radikální islamismus, súfismus, tarikatismus ad. Cílem této kapitoly je uvést hlavní rozdíly mezi oficiálním a neoficiálním islámem. A ukázat tak na to, že neoficiální islám odporuje súfijskému islámu vyznávanému na Severním Kavkaze a v Čečensku.

První dvě kapitoly mají pomoci poskytnout určitý přehled o vývoji islámu v Rusku a také přinést vysvětlení hlavních rozdílů mezi oficiálními a neoficiálními proudy islámu v Rusku a na Severním Kavkaze. První dvě kapitoly jsou důležité pro detailnější porozumění třetí kapitoly, která je věnována případové studii o příčinách radikalizace čečenského separatistického hnutí během dvou čečenských válek. Politika Kremlu vůči Čečensku byla od počátku první čečenské války a zejména pak druhé čečenské války, namířena proti omezení rozšíření vlivu islámu na území Severního Kavkazu. Represivní politika Kremlu však vedla k opačnému výsledku a velkou měrou přispěla k radikalizaci islámu nejen v Čečensku, ale i v dalších oblastech Severního Kavkazu. Cílem této kapitoly je proto obhájit hypotézu, že jedním z hlavních důsledků Putinovi protiteroristické operace je rozšíření radikálního islamismu v Čečensku a na Severním Kavkaze. Radikální islamismus nelze považovat za hlavní příčinu vyhlášení tzv. protiteroristické operace, ale za důsledek brutální politiky Kremlu vůči Čečensku.

V této diplomové práci používáme případovou studii.⁸ Případová studie se věnuje příčinám radikalizace čečenského separatistického hnutí. Jedná se o jednopřípadovou studii. Zkoumaným případem budou příčiny radikalizace čečenského separatistického hnutí. Budou sledovány politické, sociální a ekonomické příčiny, které přispěly k rozšíření radikálního islamismu v Čečensku. Důvodem pro výběr této případové studie je převládající a prosazovaný názor Kremlu, že islámský radikalismus byl hlavní příčinou zahájení druhé čečenské války. V této případové studii se pokusíme detailněji vysvětlit skutečné příčiny vyhlášení protiteroristické operace v Čečensku a tím ukázat, že radikální islamismus nebyl hlavní příčinou druhé čečenské války, ale důsledkem politiky Kremlu v Čečensku během této války.

Při psaní diplomové práce jsem nejvíce čerpala z těchto primárních pramenů: Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003; Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004; Anatol Lieven, *Chechnya: Tombstone of Russia Power*, 1999; Emil Souleimanov, *An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective*, 2007; Aleksandr Čerkasov, *Žizň na vojně*, 2007; Alexandr Malašenko a Dmitrij Trenin, *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia*, 2004; Lilia Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, 1999; Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers*, 2003; Richard Sakwa, *Chechnya from Past to Future*, 2005; Aleksej Malašenko, Dmitrij Trenin, *Vremja juga, Rossija v Čečnė, Čečna v Rossiji*, 2002; Paul J. Murphy, *The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror*, 2004; Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, 2007; Luboš Kropáček, *Súfismus: Dějiny islámské mystiky*, 2008; Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, *Religia v Evrazii: Dvacat let religioznoj svobody v Rossiji*, Moskovskij centr Karnegi, 2009; Anna Zelkina, *Sufi Responses to the Russian Advance in the North Caucasus: In Quest for God and Freedom*, 2000; Aleksej Malašenko, Ramzan Kadyrov, *rossijskij politik kavkazskoj nacionalnosti*, Moskovskij centr Karnegi, 2009; Marek Čejka, *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu*, 2007; Aleksej Malašenko, *Islamskaja alternativa i islamskij projekt*, Moskovskij centr Karnegi, 2006 ad.

⁸ Více o případové studii v Petr Drulák a kol., *Jak zkoumat politiku*, 2008, s. 29 – 61.

1. kapitola: Ruský stát a islám – geneze vzájemných vztahů

Cílem první kapitoly je ukázat, jak se budovala nadřazenost ruské ortodoxní církve ve vztahu na vnímané nebezpečí rostoucího vlivu islámu. Jaká byla politika ruského státu vůči islámu v historických etapách a jakým způsobem ovlivnila rozvoj islámu. Tato kapitola poskytuje genezi vzájemných vztahů mezi ruským státem a islámem ve vybraných historických etapách.

1.1. Islám od počátku pronikání na území ruského státu až do roku 1980

Je velmi těžké určit, kdy islám poprvé pronikl na území dnešního ruského státu. Poprvé se islám objevil v sousedních oblastech ruského státu, které nebyly jeho součástí, ale postupně jím byly dobývány. Kyjevská Rus⁹ vznikla až v 9. století.¹⁰ Zakladateli tohoto státního útvaru byli Varjagové (Vikingové). Prvními varjažkými knížaty byli Rjurikovci, kteří vládli Kyjevské Rusi až do 12. století. Posledním vládcem Kyjevské Rusi byl Vladimír Monomach (1113 – 1125).¹¹ Vrcholné období Kyjevská Rus zažívala za vlády knížete Jaroslava Moudrého (1019 – 1054). Za jeho vlády byla Kyjevská Rus významným obchodním centrem. Je třeba ještě zmínit, že Kyjevská Rus nikdy nebyla centralizovaným státem, ale svazem samostatných států, které byly postupně podmaněny soupeřícími větvemi Rjurikova rodu.¹² Kyjevský kníže tento státní celek pouze spravoval, ale nebyl jeho svrchovaným vládcem. Po rozpadu Kyjevské Rusi se její bývalá území dostala pod nadvládu Mongolů. Tato nadvláda trvala od 13. – 15. století. Po skončení mongolské nadvlády v 15. století se hlavním cílem Rusi stala teritoriální expanze a ovládnutí sousedních státních útvarů.

Na Kavkaz islám pronikl již v 7. století, tedy mnohem dříve než byla tato oblast podmaněna ruským státem.¹³ Islám do této oblasti přinesli příchozí Arabové. Během 8.

⁹ Kyjevská Rus byla první raněfeudální ruský stát.

¹⁰ Milan Švankmajer, Dějiny Ruska, 1995, s. 12.

¹¹ Tamtéž, s. 19.

¹² Tamtéž, s. 17.

¹³ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, Islam in Russia: the politics of identity and security, 2004, s. 4.

– 10. století se islám rozšířil do oblasti Uralu, kolem řeky Volhy, kde se tehdy rozprostíralo území Bulharského království. Bulharské království se stalo významným islámským centrem, které ovlivnilo další rozvoj islámu v Rusku.¹⁴ Na rozdíl od Kavkazu islám do oblasti Uralu pronikal ze střední Asie díky rostoucímu obchodu mezi Volžskými Bulhary a muslimskými obchodníky. Islám do Ruska pronikal různými způsoby, což ovlivnilo postoj samotného Ruska a ruské ortodoxní církve vůči muslimům. Ruská ortodoxní církev vznikla jako reakce na rostoucí vliv muslimů a islámu. Islám se stal významným sociálním a politickým faktorem, který velkou měrou ovlivnil formování národní ortodoxní ruské identity.

Jako reakce na nebezpečí z rostoucího vlivu Volžských Bulharů kyjevský kníže Vladimír prohlásil v roce 988 řeckou ortodoxní církev za oficiální náboženství Kyjevské Rusi. Přijetím ortodoxního křesťanství se Kyjevská Rus považovala za následníka byzantských imperiálních a duchovních tradic.¹⁵ Přijetím křesťanství se chtěl kníže Vladimír přiblížit ostatním křesťanským zemím a posílit tak svou pozici a prestiž. Velkou roli v přijetí křesťanství také hrály obchodní a mocenské zájmy Kyjevské Rusi.¹⁶ Ostatní západní země, s kterými Rus obchodovala, byly křesťanské.

Ortodoxní křesťanství bylo přijato za státní náboženství, čímž byl zahájen počátek budování primátu a nadřazenosti ruské ortodoxní církve nad islámem. Přijetím ortodoxního křesťanství vzniklo rozdělení mezi světem civilizovaným, zastoupeným ortodoxním křesťanstvím, a světem barbarským, zastoupeným islámem.¹⁷ Od konce 10. století do počátku 13. století mezi sebou Volžští Bulhaři a Rusové vedly mnoho válek, které nebyly motivovány nábožensky ani etnicky, ale vedly se z čistě ekonomických a politických důvodů. Volžští Bulhaři byli tehdy ekonomicky vyspělejší a prosperovali díky obchodním vztahům s islámskými centry ve střední Asii.

¹⁴ Tamtéž, s. 4; Podrobněji o Volžských Bulharech a pronikání islámu na území dnešního Ruska také v Galina Yemelianova, *Islam in Russia: An Historical Perspective*, kap. 1, s. 16 - 19, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003.

¹⁵ Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An historical perspective*, kap. 1, s. 19, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003.

¹⁶ Více o přijetí křesťanství v Kyjevské Rusi také v Gregory L. Freeze, *Russia: A History*, 2002.

¹⁷ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 4.

Rozhodujícím stoletím pro zformování vztahu ruského ortodoxního státu k islámu bylo období mongolské nadvlády (13. – 15. století). V 13. století Mongolové dobyli Kyjevskou Rus¹⁸ a stejně tak si podmanili Volžské Bulhary, kteří se stali součástí Zlaté Hordy¹⁹. Zlatá Horda zpočátku představovala multireligiozní a multietnický státní útvar. Všechna náboženství zde měla rovnocenné postavení, ale v 14. století chán Uzbek²⁰ (1312 - 1342) přijal sunnitský islám za státní náboženství Zlaté Hordy. Přijetí islámu zvýhodnilo postavení Volžských Bulharů a dalších muslimů. Muslimové získali četná privilegia na rozdíl od ruských elit. Tato privilegia trvala až do rozpadu Zlaté Hordy v roce 1437.²¹ Z tohoto důvodu Rusové islám spojují s obdobím tatarské nadvlády nad Ruskem a úpadkem ruské kultury a vzdělanosti. Rusové věří, že mongolská nadvláda odloučila Rusko od zbytku Evropy a přinutila Rusy uchýlit se k despotismu, tyranii, nevolnictví a omezení svobody, jako prostředku boje proti této nadvládě.²² Rusové vnímali muslimy jako agresory a nepřátele, od kterých se musejí osvobodit a zabránit jejich další expanzi. Nelze však pominout fakt, že i muslimové chovali k Rusům nepřátelský postoj a považovali je za vnější hrozbu.

V důsledku mongolské nadvlády se hlavním cílem ortodoxních Rusů stala politika omezení vlivu islámu a zabránění jeho další expanzi. Tato politika potlačování islámu byla praktikována od 16. století, od počátku vlády Ivana IV. Hrozného až do nástupu carevny Kateřiny Veliké (1762 – 1796). Car Ivan IV. (1547 – 1584) během svého

¹⁸ Kyjevská Rus se nestala součástí Zlaté Hordy. Mongolové vládli ruským knížatům nepřímo, prostřednictvím tzv. jarlyku. Mongolové neokupovali jejich území a nevměšovali se do místních administrativních, ekonomických a politických záležitostí. Kyjevská knížata musela Mongolům platit vysoké daně.

¹⁹ Více o Zlaté Hordě v Raviľ Bukharaev, *Islam in Russia: The Four Seasons*, 2000, s. 133 – 163.

²⁰ Více o vládě chána Uzbeka tamtéž, s. 147 – 163.

²¹ Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 21, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003; I přesto, že byl státním náboženstvím islám, ortodoxní církev zvětšila svůj vliv a posílila svou ekonomickou a politickou pozici v Kyjevské Rusi. Uzbek zakázal konfiskaci majetku ortodoxní církve a duchovních. Ortodoxní církev v této době zažívala svůj rozkvět. Díky mongolské toleranci se dochovaly významné křesťanské texty a literatura, ale také památky, které jsou dnes ruskou ortodoxní církví vysoce ceněny. Mongolové byli vůči ortodoxním křesťanům velmi tolerantní, i když to sami Rusové popírají. V Raviľ Bukharaev, *Islam in Russia: The Four Seasons*, 2000, s. 152 – 154.

²² Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 4.

vládnutí zahájil imperialistické dobývání muslimských oblastí bývalé Zlaté Hordy²³ a v roce 1552 dobyl Kazaňský chanát, jeden z nástupnických útvarů Zlaté Hordy.²⁴ V tomto období represivní politiky vůči muslimům (1552 – 1762),²⁵ docházelo k ničení muslimské kultury a dědictví, pokusům o násilnou christianizaci muslimů a jejich absolutní asimilaci a také vzniklo mnoho protimuslimských organizací. V důsledku této politiky mnoho muslimů z oblasti Uralu, Krymu a Kavkazu emigrovalo do Osmanské říše a původně muslimské oblasti byly osidlovány etnickými Rusy, kteří se zde stávali většinou. Vyvinul se silný pocit ruské výjimečnosti a to, jak etnické, tak kulturní, tak náboženské. Rus znamenal ortodoxní křesťan a etnický Slovan.

Můžeme říci, že nadřazenost ruské ortodoxní identity se formovala jako reakce na hrozbu islámu. Rusové nikdy své impérium neviděli jako multietnické a multireligiózní, ale jako slovanské a ortodoxní. I přesto však islám nebyl zcela zničen. Naopak můžeme říci, že období neustálé represe islámské kultury a náboženství ze strany ruského státu pomohlo muslimům, aby své náboženství uchovali a dále ho rozvíjeli.

1.2. Počátek dobývání muslimských oblastí - Krymu a Kavkazu

Počátky dobývání muslimských území začaly za vlády ruského cara Ivana IV. Hrozného²⁶ (1547 – 1584) a pokračovaly za vlády ruské carevny Kateřiny Veliké (1762 – 1796). Car Ivan IV. Hrozný dobyl v roce 1552 Kazaňský chanát.²⁷ Dobytím Kazaňského chanátu se z Rusi stal heterogenní a multinárodnostní stát. Za vlády carevny Kateřiny Veliké došlo k další významné expanzi ruského státu. Rus dobyla v

²³ Zlatá Horda se v 15. století rozpadla na tyto nástupnické státy: Chozerm, Krymský chanát, Povolžské Bulharsko (Kazaňský chanát), Astrachaňský chanát, Nogajská horda, Sibiřský chanát a Moskevský stát.

²⁴ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 5; Více o dobytí Kazaňského chanátu v Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 23 - 24, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003.

²⁵ Více o represivní politice vůči muslimům v Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 6 – 8.

²⁶ Více o Ivanovi IV. Hrozném v Milan Švankmajer, *Dějiny Ruska*, 1995 nebo v Gregory L. Freeze, *Russia: A History*, 2002.

²⁷ Více o dobytí Kazaňského chanátu v Milan Švankmajer, *Dějiny Ruska*, 1995, s. 45 – 47.

roce 1783 se svými vojsky muslimský Krym²⁸ a také zahájila dobývání Severního Kavkazu. Severní Kavkaz byl dobyt po dlouhých kavkazských válkách až v roce 1859.²⁹

Kateřina Veliká³⁰ se jako první pokusila o spolupráci a toleranci vůči muslimům. Nesouhlasila s jejich absolutní asimilací. V roce 1773 vyhlásila toleranční patent, ve kterém zakázala násilnou christianizaci muslimů, ničení mešit a konfiskaci muslimského bohatství. Zásadou její osvícenské politiky se zlepšilo postavení Volžských a Krymských Tatarů.³¹ Kateřina Tatarům umožnila ekonomický a kulturní rozvoj, protože je považovala za budoucí spojence v prosazování ruských zájmů a také ve vykonávání tzv. civilizační role mezi méně rozvinutými muslimskými částmi uvnitř i vně ruského impéria. Tataři se stali významnými obchodníky, což přineslo Rusku mnoho ekonomických výhod a bohatství. Rusko získalo přístup na nové trhy a prostřednictvím Tatarů navázalo obchodní styky se střední Asií, Kazachstánem, Íránem, Afghánistánem a západní Čínou.

Svou politikou Kateřina ukázala, že koexistence muslimů a ortodoxních Rusů je nejen možná, ale také i vzájemně prospěšná. Osvícenská politika Kateřiny také umožnila vznik prvních muslimských politických organizací a zformování muslimských elit, které byly začleněny do ruské hierarchické a byrokratické struktury. Politikou kooptace muslimských elit si chtěla Kateřina zajistit loajální muslimy pro spolupráci.³² Politika kooptace muslimských elit se týkala pouze Krymských a Volžských Tatarů. Touto

²⁸ Více o dobývání Krymu v Alan W. Fisher, *The Crimean Tatars*, 1978, kap. 6, *Russian Interest in the Crimea*, s. 49 - 57 a kap. 7, *The Crimean Independent States and Russian Annexation*, s. 58 - 69.

²⁹ Více o dobývání Severního Kavkazu v Austin Jersild, *Orientalism and Empire: North Caucasus Mountain and the Georgian Frontier 1845 - 1917*, 2003, kap. 2, *Conquest and Exile* s. 12 - 37; Severní Kavkaz byl od poloviny 16. st. rozdělen mezi Íránskou a Osmanskou říši. V roce 1736 ruský car Petr Veliký musel uznat dominanci těchto dvou impérií nad Severním Kavkazem. Následně za vlády Kateřiny Veliké v 18. století začaly kavkazské války. Během kavkazských válek se carská armáda musela potýkat se silným odporem místních obyvatel (muslimů), což válku prodloužilo a také to znamenalo pro carské Rusko obrovskou finanční zátěž.

³⁰ Více o osvícenské politice Kateřiny Veliké také v Robert D. Crew, *For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia*, 2006.

³¹ Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 25, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003.

³² Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 8 - 10.

politikou se Kateřině podařilo Krymské a Volžské Tatary integrovat do ruské hierarchické struktury.

Naopak se carskému Rusku nikdy nepodařilo si zcela podmanit Severní Kavkaz a zavést v této oblasti ruskou administrativu a zákony. Severní Kavkaz byl považován více za kolonii než za součást ruského impéria. Od roku 1859 až do roku 1917 Severní Kavkaz zůstal pod ruskou vojenskou národní správou (vojennoje – narodnoje upravlenije). Ruská správa se zde snažila zavádět tzv. civilní právo (graždanskoje pravo).³³ Po zkušenosti silného odporu Kavkazanů během kavkazských válek se carské Rusko obávalo, aby nedošlo k dalším nepokojům v oblasti. Z tohoto důvodu docházelo k zavádění ruských norem a zákonů velmi opatrně. Ruské zákony byly dodržovány jen v městských oblastech Severního Kavkazu. Ve vesnických a horských oblastech Severního Kavkazu lidé dodržovali islámské tradice a zvykové právo. Carskému Rusku se nikdy nepodařilo Severní Kavkaz zcela ovládnout.

1.3. Bolševismus a stalinistické represe

Bolševici vedli vůči muslimům vcelku liberální politiku.³⁴ Bolševici byli především ateisté. Snažili se muslimy získat na svou stranu pro případné mocenské střety. Lenin proto přijal Deklaraci práv (1917), ve které jasně garantoval právo všech neruských národů na sebeurčení, a dokonce i právo na nezávislost. Neruským národům byla slíbena i další práva.³⁵ Bolševici využívali supranacionální a internacionální komunistickou ideologii, která se odrazila v jejich multietnickém uspořádání. Tato ideologie se stala přitažlivá zejména pro Tatary, kteří představovali jádro muslimských komunistů, kteří se stali tajnými agenty bolševického režimu v dalších muslimských oblastech Ruska.³⁶ Naopak jiní muslimové bolševiky kritizovali. Prvními oficiálními

³³ Austin Jersild, *Orientalism and Empire: North Caucasus Mountain and the Georgian Frontier (1845 – 1917)*, 2003, kap. 2, *Conquest and Exile* s. 34 – 37.

³⁴ Více o politice bolševiků například v Peter Neville, *Russia, the CIS and the Independent States: A Complete History*, London 2003 nebo v A. C.Barsenkov a A. I. Vdovin, *Istorija Rossiji (1917 – 2004)*, 2005.

³⁵ Více o těchto právech v Robert Seely, *Russo-Chechen Conflict, 1800 – 2000: A Deadly Embrace*, 2001, s. 72 – 74.

³⁶ Je nutné zmínit, že ne všichni Tataři podporovali bolševiky. Většina liberálních Tatarů - tzv. jadidistů - naopak nesouhlasila s politikou bolševiků a na protest emigrovala do zahraničí. Například Sadri Maksudi,

představiteli muslimských komunistů se stali Tataři, a to konkrétně Mulannur Vahitov a Mir Sultan-Galijev.³⁷ Oba věřili, že bolševismus byl jediným možným řešením pro zoufalou sociální a ekonomickou situaci Ruska. Na druhou stranu uznali potřebu přizpůsobit bolševický program specifickým podmínkám ruských muslimů. Prosazovali oddělené islámské komunistické strany, vlastní armádní oddíly, vlastní lokální administrativu ad. Oba se podíleli na vytváření prvních dokumentů Komunistické strany o etnických a islámských otázkách, ve kterých požadovali rovnost všech obyvatel Ruska bez ohledu na náboženskou a etnickou příslušnost, právo na sebeurčení a nezávislost, zrušení etnických a náboženských omezení a svobodný rozvoj etnických menšin žijících v Rusku.³⁸ Muslimský komunismus představoval sjednocení bolševismu a levicového moderního islámu (tzv. jadidismu).³⁹ Sultan Galijev bojoval proti bolševickému ateismu a věřil ve spojitost islámu a socialismu díky mnoha společným znakům.

Komunisté považovali Tatary za vůdce muslimů v Rusku a Kazaň považovali za hlavní islámské centrum Ruska, ze kterého má být exportován komunismus do dalších muslimských oblastí.⁴⁰ Oproti tomu na Kavkaze, Krymu a ve střední Asii vzniklo mnoho autonomních hnutí bojujících za nezávislost. Bolševici tato hnutí potlačili a v roce 1921 se jim podařilo tyto oblasti dostat pod svou správu. Liberální politika bolševiků se však změnila s nástupem Josifa Stalina k moci (1924 – 1953).

Od nástupu k moci Stalin vedl represivní a můžeme říci až vyhlazovací politiku proti islámu, ale i dalším náboženstvím. Represivní politikou usiloval o potlačení jakékoliv národní nebo náboženské identity a chtěl vybudovat supranacionální entitu, tzv.

G. Ischaki, Y. Akchura, A. Ibragim ad. V zahraničí se pak setkali s ideologií radikálního islámu, což přispělo k vyznávání radikálnějších forem islámu. Více v Galina Yemelianova, *Islam and Power*, kap. 2, s. 81, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003.

³⁷ Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 41, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003

³⁸ Tamtéž, s. 41.

³⁹ O jadidismu bude pojednáno podrobněji v druhé kapitole.

⁴⁰ Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 42, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003.

sovětský národ.⁴¹ Stalinistické represe znamenaly pro muslimy období největšího útlaku, i přesto se Stalinovi nepodařilo islám úplně zničit. Vzájemné vztahy mezi muslimy a Stalinem byly hluboce narušeny nařízením jejich deportace v letech 1943 – 1944. Deportaci předcházela vzájemná spolupráce sovětské armády a muslimů v boji proti německé armádě během druhé světové války.⁴² Druhá světová válka vyvolala mezi muslimy a ortodoxními křesťany solidaritu a přiměla je k vzájemné spolupráci. Převládá pocit vlastenectví nad náboženskými odlišnostmi. Mnoho muslimů bojovalo v řadách sovětské Rudé armády proti společnému nepříteli, německým nacistům. V roce 1943 byl založen Muftiát pro Severní Kavkaz, který sehrál významnou roli v oficiální propagandě džihádu proti nacistickým Němcům. I přes vzájemnou spolupráci, někteří muslimové spolupracovali s Němci, protože v tom viděli možnost, jak získat nezávislost. Hitler muslimům v případě spolupráce nabídl nezávislost a samostatnost.

Spolupráce muslimů s Němci vyvolala ze strany Stalina silnou reakci. Stalin přes noc rozhodl o deportaci muslimů do střední Asie a na Sibiř. Nejvíce deportací utrpěli Čečeni a Inguši na Severním Kavkaze. Mezi Čečeny a Inguši existovaly skupiny, které pomáhaly německým vojskům získat kontrolu nad Severním Kavkazem, ale jednalo se o velmi malé skupiny. Tyto skupiny pomáhaly Němcům ještě v době, kdy Stalin a Hitler byli spojenci.

V roce 1940 vedl povstání Hasan Izrailov a dalším takovým vůdcem se stal Mairbek Šeripov, který se na stranu Izrailova přidal v lednu 1942. V této době již Rusko a Německo byly nepřátelé. Tito dva vůdci prohlásili před čečenským národem, že Němci, kteří jsou teď ve válce se SSSR, jsou vítáni, pouze pokud uznají nezávislost Kavkazu. I přesto sovětská letadla na jaře 1942 vybombardovala Čečeno – Ingušskou ASSR. Pouze 100 Čečenů a Ingušů bylo pronacistických, ale v porovnání s tím, kolik Čečenů a Ingušů bojovalo v řadách Rudé armády (více jak 17 000 na straně Rudé armády v letech

⁴¹ Více o Stalinovi a jeho vládnutí Peter Neville, *Russia, the CIS and the Independent States: A Complete History*, London 2003 nebo v A. C.Barsenkov a A. I. Vdovin, *Istorija Rossiji (1917 – 2004)*, 2005 nebo Donald Rayfield, *Stalina jeho mistři popravčí*, 2006.

⁴² Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 46 - 47, v Hilary Pilkington, Galina Yemelianova, *Islam in Post-Soviet Russia, Public and Private faces*, 2003.

1942 – 1943) je nařčení z kolaborace neopodstatněné.⁴³ V důsledku deportace zemřelo až 100 000 Čečenů.⁴⁴ Někteří historici a odborníci odhadují i daleko větší počet obětí.

Antináboženská vyhlazovací politika nebyla jediným narušením vzájemných vztahů mezi Stalinem a muslimy. Stalin během své politiky udělal mnoho administrativních a územních změn, které přispěly k vzniku mnoha konfliktů v SSSR a následně pak v Rusku. Administrativní změny byly provedeny bez jakékoliv koncepce, jediným cílem bylo rozdělit homogenní etnické a muslimské skupiny. Nové administrativní hranice rozdělily tradiční homogenní etnické (muslimské) komunity a uměle spojily některé rozdílné etnické a jazykové skupiny. To v důsledku vedlo k mnoha konfliktům, především v multireligiozním a multietnickém Severním Kavkazu. Na základě těchto změn Tataři a Baškové, kteří patřili k nejpočetnějším a nejvíce politicky a kulturně vyspělým skupinám v SSSR, získali označení druhořadé národnosti. Naopak Turkmeni, Kazaši a Kyrgyzové dostali označení titulárních národů a dostali právo vytvořit si jejich vlastní republiky. Střední Asie byla rozdělena do 5 republik – Kazachstánu, Uzbekistánu, Turkmenistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Muslimové Severního Kavkazu získali druhořadý status a dostali různé druhy autonomie v rámci federace a z Krymu se stala Krymská autonomní republika.⁴⁵ Deportace a administrativní změny hranic vyvolaly mnoho konfliktů jak mezi muslimy a etnickými Rusy, tak i mezi samotnými muslimy, které nejsou dořešeny dodnes.

Politika teritoriálních změn probíhala současně s personálními změnami. Ve 30. letech 20. století Stalin nahradil většinu regionálních lídrů novou generací administrativních pracovníků, kteří byli velmi často nevzdělaní, ale za to loajální vůči Stalinovi. Tato politika získala označení - korenizatsija. Při uplatňování této politiky nejvíce utrpěli dvě největší muslimská etnika – Tataři a Baškové. Administrativní pozice v těchto republikách byly přidělovány výhradně etnickým Rusům. Ve střední Asii a na Severním Kavkaze, kde existuje silná klanová a náboženská loajalita, politika korenizatsije byla pouze omezená a selektivní. Zaměřovala se na klany a etnické skupiny, které byly

⁴³ Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers: A Study of ethnopolitical conflict in the Caucasus*, 2003, s. 199 – 200; Více o deportaci Čečenů a Ingušů tamtéž, s. 197 - 205

⁴⁴ Tamtéž, s. 199

⁴⁵ Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 45, v Hilary Pilkington, Galina Yemelianova, *Islam in Post-Soviet Russia, Public and Private faces*, 2003.

politicky a ekonomicky znevýhodněné před bolševickou revolucí.⁴⁶ Tato politika posílila klanovou solidaritu a přispěla k větším sociálním a ekonomickým rozdílům mezi Moskvou a muslimskými republikami.

Politika ruského státu vůči muslimům se po smrti Stalina příliš nezměnila. Represe vůči muslimům pokračovaly i za vlády Stalinových nástupců Nikity Chruščova a Leonida Brežněva. I přesto islám přežil bez odpovídající náboženské infrastruktury sovětské období mnohem úspěšněji než ortodoxní křesťanství. Ničení mešit a represe muslimských duchovních nezpřetrhala tradiční život muslimů v SSSR. Nicméně oficiální represe jako velká vzdálenost sovětských muslimů od jejich náboženských zahraničních bratrů ovlivnila rysy sovětského islámu, který byl spojen s preislámskými tradicemi a adatovým právem. Tento islám byl velmi odlišný od tradičního islámu. V důsledku represivní politiky ruského státu vůči muslimům byla zpřetrhána islámská vzdělanost, zejména mezi Tatary a Bašky, což mělo za důsledek rozšíření ruské ortodoxní církve. I přesto se však komunistům a sovětskému režimu nepodařilo islám úplně zničit.

1.4. Politika Kremlu vůči islámu od roku 1980 až do současnosti

80. a 90. léta 20. století můžeme označit za období renesance islámu. Muslimové dávají přednost termínu „legalizace islámu“, protože tvrdí, že islám nikdy nepřestal existovat.⁴⁷ V tomto období vzniklo mnoho muslimských a islámských politických stran a organizací. Byla odstraněna náboženská omezení a to umožnilo rozvoj islámu. Došlo k rozvoji islámské vzdělanosti, vědy a kultury. Byly otevřeny hranice, což muslimům umožnilo navázat užší vztahy se zahraničními muslimy. Intenzivnější vztahy mezi ruskými a zahraničními muslimy přispěly k rychlejší a radikálnější reislamizaci muslimských regionů, zejména Severního Kavkazu. Nicméně reislamizace regionů probíhala zejména ve spojitosti s rostoucím nacionalismem. Nacionalistická hnutí používala islámskou rétoriku, aby sjednotila síly pro nacionalistický boj za nezávislost

⁴⁶ Tamtéž, s. 46. Více o politice korenizatsije také v Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 209 – 210.

⁴⁷ Aleksej Malašenko, *Islam legalizovannyj i vozroždennyj*, s. 241 v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, *Religia v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji*, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

nejdříve na SSSR a pak na Rusku. První ruský prezident Boris Jelcin se snažil jednotlivá nacionalistická hnutí omezit tzv. asymetrickým federalismem, což se mu do určité míry povedlo. Výjimkou bylo Čečensko. Putin naopak zavedl tvrdé změny a opatření, která přispěla k rostoucímu islámskému radikalismu v muslimských oblastech.

1.4.1. Gorbačov a legalizace islámu

Nástup reformátora Michaila Gorbačova (1985 – 1991) k moci neznamenal změnu oficiálního postoje moci k islámu. Naopak liberalizace sovětské společnosti a navrhované reformy jako perestrojka a glasnost⁴⁸ probíhaly paralelně s protiislámskou kampaní. Gorbačov islám obviňoval z korupce ve střední Asii a viděl v něm překážku, která brání prosazení jeho navrhované reformní agendy. V letech 1986 – 1987 komunisté vedli protiislámskou kampaň, zatýkali oficiální muslimské duchovní a podporovali ateistické vzdělávání. Během 80. let 20. století bylo na islám nahlíženo jako na hrozbu integrity SSSR.⁴⁹ Tato politika vedla k další rusifikaci elit v muslimských regionech.

Ke změně politiky Kremlu vůči islámu došlo až v roce 1988. Tato změna byla způsobena několika faktory. Za prvé, sílící demokratické síly v SSSR přesvědčily Gorbačova, že ekonomické reformy nelze realizovat bez demokratizace celého systému, tedy i změny přístupu k náboženským otázkám.⁵⁰ Gorbačov potřeboval podporu pro své reformy, a proto podpořil náboženskou liberalizaci. Za druhé, od počátku roku 1986 začali duchovní představitelé různých náboženství, zejména ortodoxní církve, kritizovat sovětskou politiku k náboženství.⁵¹ V muslimských oblastech se objevilo mnoho mladých imámů, kteří otevřeně kritizovali oficiální muslimské imámy za jejich nečinnost, pasivitu, nízké morální hodnoty a kooperaci se sovětským režimem. Mladí liberálové zahájili kampaň za nastolení islámské infrastruktury a větší zapojení

⁴⁸ Více o Gorbačovových reformách v Donald Murray, *Demokracie despotů*, 1997 nebo Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 2008.

⁴⁹ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 38

⁵⁰ Tamtéž, s. 38.

⁵¹ Tamtéž, s. 38.

sovětských muslimů do sociálního a politického života SSSR.⁵² A konečně za třetí, v roce 1989 musela sovětská armáda uznat svou porážku v Afghánistánu.⁵³ Porážka ruské armády v Afghánistánu vyvolala ze strany Kremlu negativní postoj vůči muslimům. Kreml vnímal muslimy a islám jako nebezpečí. Stejně tak i muslimové se postavili negativně k postupu sovětských vojsk v Afghánistánu a mnoho z nich podpořilo afghánské mudžahedíny. Válka v Afghánistánu způsobila první otevřený odpor muslimů vůči sovětské armádě. Muslimové sovětskou armádu odmítli podpořit během války v Afghánistánu. Dalším faktorem, který ovlivnil změnu přístupu Kremlu k islámu, byly zahraničně politické závazky přijaté uzavřením Helsinského závěrečného aktu (OBSE). V čl. 16 Helsinského závěrečného aktu je zakotvena právo na svobodu náboženského vyznání, a proto Gorbačov přijal 1. října 1990 Zákon o svobodě náboženského vyznání.⁵⁴ Přijetí tohoto zákona však muslimům mnoho nepřineslo.

Gorbačovovy politické a ekonomické reformy přispěly ke vzniku mnoha nacionalistických hnutí, která usilovala o nezávislost na Kremlu. Nacionalistické tendence vedly k rozpadu SSSR.⁵⁵ Po rozpadu SSSR došlo k legalizaci islámu, k odstranění náboženských omezení, začaly se dodržovat islámské svátky a zvyky, otevíraly se nové mešity a madrasy⁵⁶, vydávala se islámská literatura a publikace. Ruští muslimové také navázali vztahy se zahraničními muslimskými zeměmi a začali cestovat za vzděláním do těchto zemí (Turecko, Írán, Saudská Arábie, Sýrie, Egypt). Do Ruska začaly pronikat islámské organizace ze zahraničí a proudit peníze z islámských zemí – Turecka, Saudské Arábie, Pákistánu, Íránu a ostatních arabských států. Legalizace islámu byla doprovázena demokratizací a decentralizací islámských institucí. Vzniklo mnoho významných islámských organizací a politických stran.

⁵² Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 52 - 53, v Hilary Pilkington, Galina Yemelianova, *Islam in Post-Soviet Russia, Public and Private faces*, 2003

⁵³ Tamtéž, s. 52.

⁵⁴ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 38.

⁵⁵ Více o těchto událostech v Donald Murray, *Demokracie despotů*, 1997 nebo Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 2008.

⁵⁶ Madrasa – škola, zvláště s výukou islámského práva a náboženských věd; V Luboš Kropáček, *Súfismus: Dějiny islámské mystiky*, 2008, s. 331

Cílem nových politických stran byl program reislamizace ruských muslimů. Některé strany a hnutí reprezentovaly muslimy na federální úrovni. Jiné svou aktivitu soustředily do určitých regionů, autonomních oblastí ad. Mezi nejznámější islámské organizace, které muslimy reprezentují na federální úrovni, patří Islámská renesanční strana (IRP, The Islamic Renaissance Party), Islámské veřejné hnutí Nur (The Islamic Public Movement – Light), UMR (Union of Muslims of Russia), Islamskij kulturnyj centr (The Islamic Cultural Centre, the ICC) a hnutí Refah (Prosperity). Na regionální úrovni muslimy reprezentují Musulmane Rossiji (The Muslims of Russia) v oblasti střední Volhy, Ittifaq (Union) a Musulmane Tatarstana (Muslims of Tatarstan) v Tatarstánu. V Dagestánu vznikly Islámská demokratická strana (Islamic Democratic Party – the IDP), islámské hnutí Islámíja (Islamiyya) a Islámská strana Dagestánu (The Islamic Party of Dagestan, the IPD). V Čečensku vznikla Islamic Path Party ad.

1.4.2. Jelcin a jeho politika vůči islámu

Po rozpadu SSSR v prosinci 1991 nastalo v Ruské federaci období chaosu a bezvládní. Na federální úrovni probíhaly neustále vnitropolitické a mocenské boje, které zpomalily celý demokratizační a reformní proces. Situace se stabilizovala v prosinci 1993, kdy byla přijata Ústava Ruské federace. Tato ústava přiznávala silné pravomoci prezidentovi Ruské federace a to Jelcinovi pomohlo, aby v Rusku vytvořit tzv. superprezidentský systém.⁵⁷ Nová ústava také upravila vztahy mezi Kremlem a regiony, v čl. 71 a čl. 72. Nicméně formulace článků byly příliš obecné a neumožnily jednoznačnou interpretaci okruhu pravomocí a odpovědnosti subjektů Ruské federace. V ústavě také nebyl zakotven mechanismus pravidel vztahů mezi federálním centrem a regiony.⁵⁸ Ústava odrážela dobu svého vzniku, vnitropolitický boj mezi parlamentem a prezidentem neumožnil vládě definovat souvislou a koherentní regionální politiku. Jednotlivé regiony a republiky využily vnitropolitické nestability a špatné ekonomické situace a začaly požadovat větší suverenitu na Kremlu. Začaly vyhlášovat vlastní ústavy a přijímat vlastní zákony, které byly často v rozporu s Ústavou Ruské federace a

⁵⁷ Více v Lilia Shevtsova, Yeltsin's Russia: Myths and Reality, 1999, s. 91 – 106.

⁵⁸ Vladimír Baar, Decentralizační a dezintegrační procesy v RF v 90. letech minulého století, Ostravská univerzita, 2005, s. 91.

federálními zákony.⁵⁹ Kreml ztratil kontrolu nad regiony a nebyl schopen zajistit dodržování základních lidských práv v subjektech Ruské federace. Hlavní představitelé regionů vytvořili autoritativní režimy a získaly neomezenou moc. Vztahy mezi regiony a Kremlem byly upravovány zejména bilaterálními dohodami, které byly uzavírány ad hoc. Jelcin uzavíral tyto dohody s jednotlivými subjekty podle aktuální politické situace a výhodnosti. Tyto smlouvy daly vznik asymetrickému federalismu, který trval po celou dobu Jelcinova vládnutí.⁶⁰ Asymetrický federalismus pouze prohloubil rozdíly mezi jednotlivými subjekty federace. Jelcin podle toho, jak to bylo pro jeho politiku v Kremlu výhodné, upřednostňoval některé regiony na úkor druhých. Na jednu stranu, asymetrický federalismus porušil základní ústavní rovnost subjektů federace a porušil politickou transparentnost, přispěl ke vzniku autoritativních režimů v regionech a k potlačování práv minorit ad. Na druhou stranu se Jelcinovi pomocí asymetrického federalismu podařilo zabránit odstředivým tendencím regionů a zabránit tak dezintegraci Ruské federace. Výjimku představovalo Čečensko, které jako jediný subjekt Ruské federace odmítlo s Jelcinem podepsat federální smlouvu o rozdělení pravomocí mezi centrem a regionem. To je považováno za hlavní politickou příčinu, která vedla Jelcina k vyhlášení první čečenské války (1994 – 1996).⁶¹ Čečensko požadovalo úplnou nezávislost na Rusku.

Naopak nejvíce z asymetrického federalismu získal Tatarstán, který v rámci Ruské federace získal širokou autonomii. Tatarský prezident Mintimer Šajmijev v únoru 1994 po dlouhých jednáních s Kremlem (1992 – 1994) vyjednal bilaterální dohodu o rozdělení pravomocí. M. Šajmijev od zahájení jednání prosazoval tzv. jadidistický program.⁶² Bilaterální dohoda umožnila Tatarstánu lepší ekonomický a politický rozvoj republiky. Oproti ostatním republikám získal Tatarstán od Kremlu mnoho výhod a

⁵⁹ Tamtéž, s. 93 nebo také v Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 2008, s. 260 – 261.

⁶⁰ Více o asymetrickém federalismu v Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 2008 s. 255 – 266.

⁶¹ Více o první válce čečenské válce v Anatol Lieven, *Chechnya: Tombstone of Russia Power*, 1999, Emil Souleimanov, *An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective*, 2007; Aleksandr Čerkasov, *Žizň na vojně*, 2007; Alexandr Malašenko a Dimitrij Trenin, *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia*, 2004; Lilia Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, 1999; Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers*, 2003; v Richard Sakwa, *Chechnya from Past to Future*, 2005 ad.

⁶² Jadidistický program podporuje autonomii v rámci Ruské federace, tento model získal označení tzv. tatarský model.

privilegií. Tatarstán měl daleko větší kontrolu nad daněmi. Mohl si ponechat zisk až 75 % z vybraných daní, což bylo o 50 % více než u jiných regionů, se kterými měl Kreml uzavřenou federální smlouvu. Na rozdíl od jiných regionů měl Tatarstán právo uzavírat ekonomické dohody se zahraničními zeměmi⁶³. Smlouva představovala formální dohodu mezi Jelcinem, který slíbil, že nebude zasahovat do vnitřních záležitostí Tatarstánu a Šajmijevem, který za to uznal formální nadvládu Kremlu. Dohoda Šajmijevovi umožnila získat neomezenou moc v republice, což mu umožnilo potlačit nacionalistické a radikální islámské síly v Tatarstánu a předejít tak situaci, která vypukla v Čečensku. Šajmijev nikdy neusiloval o nezávislost vně Ruska, ale vždy v rámci Ruska.

Asymetrický federalismus byl úspěšný pouze do určité míry, pomohl zabránit destabilizaci a dezintegraci Ruska, ale nepomohl zabránit první čečenské válce (1994 – 1996). Jelcinova ad hoc regionální politika pouze prohloubila rozdíly mezi regiony a zpomalila demokratizační proces nejen v regionech, ale i v celém Rusku. Období asymetrického federalismu bylo charakterizováno korupcí, nepotismem, vznikem autoritativních režimů a nedodržováním základních lidských práv. Tuto situaci se pokusil změnit Jelcinův nástupce Vladimír Putin.

1.4.3. Putinova politika vůči islámu

Vladimír Putin (2000 – 2008) zahájil řadu reforem. Tyto reformy získaly označení tzv. antifederální kontrarevoluce.⁶⁴ Původním cílem této reformy bylo posílit federalismus a centralizovat moc zpět do Kremlu. Výsledek těchto reforem však byl zcela opačný - centralismus, potlačení demokracie a vznik hybridního politického systému – tzv. řízené demokracie (managed democracy). Mnoho Putinových reforem bylo namířeno proti muslimům. Putin přijal řadu diskriminačních a represivních opatření vůči muslimům, která měla omezit vliv islámu. Tato opatření v důsledku přispěla k radikalizaci islámu na Severním Kavkaze a v Rusku. Hlavním cílem Putinovy politiky bylo oslabení autonomie subjektů Ruské federace.

⁶³ Turecko, Írán, Německo, Velká Británie, Česká republika, Francie, Holandsko, USA, Austrálie ad.

⁶⁴ Gordon Hahn, Russia's Islamic Threat, kap. 1, Russia's Muslim and Islamist Challenge, s. 14.

Mezi hlavní změny Putinovy federální politiky patří administrativní změny. Zavedení sedmi federálních okruhů a posílení tzv. vertikální moci. Vladimir Putin ustanovil sedm federálních okruhů přijetím prezidentského dekretu v květnu 2000.⁶⁵ Vzniklo sedm federálních okruhů s těmito hlavními centry: Centrální (Moskva), Severozápadní (Petrohrad), Severní Kavkaz – také označován jako Jižní okruh (Rostov), Volžský (Nižní Novgorod), Uralský (Jekatěrinburg), Sibiřský (Novosibirsk), Dálný Východ (Chabarovsk).⁶⁶ Hranice federálních okruhů korespondovaly s hranicemi vojenských okruhů, a také s rozmístěním vojenských sil MVD (Ministerstva vnitra Ruské federace).⁶⁷

Hlavním centrem okruhů se nestala žádná z muslimských etnických republik. Zmocněnci jednotlivých okruhů jsou jmenováni osobně prezidentem. Většinou se jednalo o bývalé příslušníky KGB, což vyvolávalo značné pochybnosti o cílech této reformy. Hlavním cílem zmocněnců federálních okruhů bylo zajistit federální kontrolu nad regiony, dohlížet na probíhající volby a fungování místní policie, soudů, dále monitorovat daňovou politiku regionů a jejich hospodaření s federálními prostředky. A neméně pak kontrolovat činnost médií. Představitelé federálních okruhů v podstatě převzali kontrolu nad veškerými federálními institucemi v regionech.⁶⁸ Ve skutečnosti federální okruhy zprostředkovávaly jednání mezi Kreml a regiony. Nedošlo k formální administrativní změně, ale došlo k oslabení pozice regionů. Mezi regiony a Kreml vznikla další úroveň administrativních pracovníků, která fungovala jako zprostředkující orgán. Kreml touto reformou přenesl větší část zodpovědnosti na zmocněnce federálních okruhů.

Další významnou změnou byl pokus o zmírnění asymetrického federalismu.⁶⁹ Putin provedl revizi všech bilaterálních smluv o rozdělení pravomocí mezi Kreml a regiony uzavřených za Jelcinovy éry. Cílem bylo zrušit tyto smlouvy a zajistit tak

⁶⁵ Dnes existuje již 8 federálních okruhů. Osmý Severokavkazský okruh vznikl dekretem prezidenta D. Medvěděva (19. 01. 2010) oddělením od Jižního okruhu.

⁶⁶ Matthew Evangelista, *Russia's Path to a New Regional Policy*, October 2000, Policy Memo 157, Cornell University, s. 3

⁶⁷ Tamtéž, s. 3.

⁶⁸ Více o posílení vertikální moci v Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 2008 s. 266 – 270.

⁶⁹ Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 2008 s. 273.

rovnocenné postavení všech regionů. Od roku 1998 již nebyly tyto smlouvy uzavírány. Putina v jeho reformě podpořil i Ústavní soud, který 7. června 2000 rozhodl, že jediná legitimní autonomie, která existuje, je v rámci Ruska a že vyhlášená suverenita regionů je neplatná, protože porušuje základní ústavní princip rovnosti všech subjektů Ruské federace.⁷⁰ S Tatarstánem a Baškortostánem byly vyjednány nové federální smlouvy. Tatarstán proti zrušení federální smlouvy z roku 1994 protestoval nejvíce. Tatarský prezident M. Šajmijev se obával oslabení své pozice v republice a ztráty výhod, které Tatarstán získal oproti jiným republikám.⁷¹ V důsledku oslabení pozic tatarského prezidenta došlo v republice k rozšíření radikálních islámských sil.

Souběžně s ukončením asymetrického federalismu mělo dojít také k harmonizaci právního systému, na kterou dohlížel Dmitrij Kozak. Subjekty měly uvést své ústavy a regionální legislativu do souladu s federálním právem a Ústavou Ruské federace. Došlo k hypercentralizace právního řádu. Dodnes není regionální a federální legislativa zcela harmonizována.

Putinova regionální reforma byla doprovázena asimilační politikou, která byla namířena zejména proti muslimům. Asimilační politika byla postavena na těchto principech: zákaz etnických a náboženských stran, zákaz používání necyrilické abecedy jako odpověď na rozhodnutí Tatarstánu o přijetí latinky; návrh na zavedení povinné výuky ruské ortodoxní kultury do ruských škol; zákaz nošení hidžábu pro muslimské ženy na pasových fotografiích ad.⁷² V roce 2001 Putin zrušil právo regionálních politických stran se zaregistrovat jako politické strany. Došlo ke změně zákona o politických stranách, čímž bylo regionálním politickým stranám znemožněno zúčastnit se regionálních a federálních voleb. Toto opatření ukončilo nezávislost subjektů Ruské federace. V regionech mohly být voleny pouze federální politické strany. Putin zahájil homogenizaci politického systému. Došlo k vytvoření jednotného politického systému.⁷³ Od přijetí změny zákona vládní strany Jednotné Rusko dominovala ve

⁷⁰ Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 2008 s. 271.

⁷¹ Více o harmonizaci regionálního práva s federálním právem a jednáních mezi Kreml a Tatarstánem o nové federální smlouvě v Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, 2007, 2007, kap. 6, *Tatarstan and the Tatars: Nationalism, Islam and Islamism*, s. 186 – 197.

⁷² Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, 2007, kap. 1, *Russia's Muslim and Islamist Challenge*, s. 16.

⁷³ Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 2008 s. 278 – 279.

vítězství v regionálních volbách. K přijímání dalších represivních opatření vůči muslimům docházelo po útocích na Dagestán a v Moskvě (v roce 1999) a dále po teroristických útocích v Beslanu (v září 2004).

1.5. Shrnutí

Ruský stát přijal ortodoxní křesťanství za nedílnou součást své státnosti. Nejdůležitějším obdobím pro zformování vztahu mezi ortodoxním ruským státem a islámem bylo období mongolské nadvlády v 13. – 15. století. Ruský stát v souvislosti s mongolskou nadvládou považoval islám za náboženství „barbarů“. Od této doby byla jeho politika vůči muslimům vždy z velké části represivní, i když existovala i krátká období vzájemné tolerance a spolupráce. Hlavním cílem carského a sovětského Ruska bylo zamezit rostoucímu vlivu islámu, asimilovat a rusifikovat muslimy. Tato politika byla do určité míry úspěšná vůči muslimům v oblasti Uralu a kolem řeky Volhy. Zejména Tataři podlehli značné rusifikaci a asimilaci. Oproti tomu na Severním Kavkaze se ruský stát setkal se silným odporem muslimů. Rusku se nikdy nepodařilo muslimy na Severním Kavkaze zcela podmanit. To se ukázalo zejména po rozpadu SSSR, kdy došlo k legalizaci islámu. Po celém Rusku začala vznikat nejrůznější nacionalistická a islámská hnutí, která požadovala od Ruska nezávislost. Za vlády prvního ruského prezidenta Borise Jelcina (1991- 1999) byly tyto nacionalistické nálady regulovány prostřednictvím asymetrického federalismu a bilaterálních dohod. Jelcinovi se podařilo zabránit dezintegraci Ruska, ale nepodařilo se mu zabránit první čečenské válce (1994 – 1996). Za vlády druhého ruského prezidenta Vladimíra Putina (1999 – 2008) došlo k přijetí řady reforem, které byly namířeny proti omezení autonomie regionů a omezení práv muslimům. To v konečném důsledku přispělo k další reislamizaci muslimských regionů a také k radikalizaci islámu v muslimských regionech. O tom ale již bude podrobněji pojednáno níže.

2. kapitola: Oficiální a neoficiální islám v Rusku

V Rusku vznikly dvě geograficky odlišné muslimské oblasti – Severní Kavkaz a oblast Uralu (Tatarstán a Baškortostán). Politika ruského státu vůči muslimům v těchto oblastech byla odlišná, což ovlivnilo podobu a vývoj islámu v těchto oblastech. Za oficiální náboženství byl prohlášen súfijský islám (súfismus). V Tatarstánu navíc získal vliv i tzv. moderní jadidismus. Na konci 20. století v souvislosti s islámskou renesancí začal na Severní Kavkaz pronikat radikální islám, který je v Rusku a na Severním Kavkaze běžně označován jako wahhábismus. Wahhábismus je v Rusku a na Severním Kavkaze oficiálně zakázaným náboženstvím. Radikální islamisté vyvolávají nestabilitu v muslimských regionech. V regionech dochází ke sporům mezi tradičními súfijskými duchovními a islámskými radikalisty (wahhábisty). K největšímu přílivu radikálních islamistů do oblasti Severního Kavkazu a do Ruska došlo v průběhu dvou čečenských válek.

Cílem této kapitoly je přinést přehled hlavních oficiálních a neoficiálních proudů islámu v Rusku a na Severním Kavkaze. Pokusíme se také vysvětlit hlavní rozdíly mezi oficiálním (súfijským) islámem a neoficiální islámem (wahhábismem). Vysvětlením hlavních rozdílů mezi radikálním islámem a súfijským islámem ukážeme, že ne všichni muslimové na Severním Kavkaze jsou wahhábisté, ale naopak, že wahhábismus je proud islámu, který nemá tradici na Severním Kavkaze. Sami muslimové na Severním Kavkaze wahhábisty označují za islámské radikalisty. V této kapitole se pokusím odpovědět na tyto výzkumné otázky: Jaké jsou hlavní muslimské oblasti v Rusku? Jaké existují oficiální a neoficiální proudy islámu v Rusku? Co je to radikální islamismus a kdo je považován za radikální islamisty v Rusku? Jaké jsou hlavní rozdíly mezi súfismem a wahhábismem?

2.1. Muslimské oblasti v Rusku a politika Kremlu vůči muslimům

Muslimské komunity existují ve všech 89⁷⁴ subjektech Ruské federace.⁷⁵ V sedmi subjektech Ruské federace tvoří muslimové většinu, a to v Ingušsku (98 %), v Čečensku

⁷⁴ Dnes existuje pouze 83 subjektů Ruské federace.

(96 %), v Dagestánu (94 %), v Karačaji – Čerkesku (63 %), v Kabardě – Balkarsku (70 %), v Baškortostánu (54,5 %) a v Tatarstánu (54 %).⁷⁶ Celkový počet muslimů v Rusku nikdo přesně nezná. Odhaduje se, že v Rusku k roku 2009 žilo více než 15,5 milionů muslimů. To představuje asi 11% obyvatel. Pokud bychom počítali i muslimské migranty (legální i nelegální), počet muslimů v Rusku může dosahovat až 20 milionů. Na tomto čísle staví i oficiální muslimští duchovní v Rusku a ruská vláda.⁷⁷ Největší počet muslimů se nachází ve dvou geograficky odlišných oblastech. První oblast tvoří Ural a oblast kolem řeky Volhy, kde se rozprostírají Tatarstán a Baškortostán. V této oblasti žije okolo 5,5 milionů muslimů.⁷⁸ Druhou oblast tvoří Severní Kavkaz, kde žije přibližně 7 milionů muslimů.⁷⁹ Vývoj islámu v těchto oblastech probíhal odlišně, jak bylo zmíněno již výše. V obou oblastech se stal oficiálním náboženstvím súfijský islám, ale v každém regionu toto náboženství získalo svou vlastní podobu. V Tatarstánu navíc získal vliv i tzv. moderní jadidismus. Podobu islámu v těchto regionech do značné míry ovlivnila i politika ruského státu vůči muslimům.

Politika Kremlu vůči muslimům v oblasti Uralu – Tatarstánu a Baškortostánu v době bolševického režimu byla postavena na asimilaci a rusifikaci. Hlavním cílem této politiky bylo vytvořit loajální elitu, která bude spolupracovat s Kremlem, přijme ortodoxní křesťanství za svou víru a bude prosazovat ortodoxní politiku. Tato politika byla úspěšná zejména v Tatarstánu, kde mnoho muslimů přešlo na ortodoxní víru.⁸⁰ Z tohoto důvodu byli Tataři oproti jiným muslimským etnikům ze strany Kremlu privilegováni a byli považováni za hlavní představitele ruských muslimů. V důsledku silné rusifikace a asimilace muslimů došlo v Tatarstánu k racionalizaci a modernizaci islámu a rozšířilo se zde tzv. jadidistické (modernizační) hnutí.

⁷⁵ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 45.

⁷⁶ Aleksej Malašenko, *Islam legalizovannyj i vozroždennyj*, s. 242, v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, *Religia v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji*, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

⁷⁷ Tamtéž, s. 241.

⁷⁸ Tamtéž, s. 241.

⁷⁹ Tamtéž, s. 242. Více o etnickém a náboženském složení Severního Kavkazu také v N. F. Bugaj a A. M. Gonov, *Severnyj Kavkaz: Novyje orientiry nacionalnoj politiki (90 gody XX veka)*, 2004.

⁸⁰ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 13.

Naopak jinou politiku Kreml zvolil vůči muslimům na Severním Kavkaze a ve střední Asii. Vůči muslimům v těchto oblastech Kreml uplatňoval tzv. koloniální strategii.⁸¹ Hlavním cílem této politiky bylo regiony ekonomicky vykořistit a v dané oblasti vytvořit ruskou správu, aniž by zasahovala do tamních politických institucí. V oblasti probíhaly obrovské konfiskace orné půdy a muslimského majetku. Kreml využíval tamní nerostné bohatství a získal přístup na nové trhy. Konkrétní přístupy se region od regionu odlišovaly. Rusko se v těchto oblastech nepokoušelo o rusifikaci tamějšího obyvatelstva a muslimy Severního Kavkazu a střední Asie nepovažovalo za obyvatele ruského impéria.⁸² Navzdory tomu se islám v těchto oblastech dochoval v daleko lepším stavu než v Tatarstánu. Islám umožnil tamním muslimům si zachovat svou tradiční kulturu a zvyky, a také nepodlehnout ruské nadvládě.

2.2. Typy oficiálního islámu v Tatarstánu – hanafismus a jadidismus

Většina muslimů v Tatarstánu vyznává Hanafí madhhab⁸³ sunnitského islámu. Tatarští muslimové prošli značnou asimilací a rusifikací během carského a sovětského Ruska. V důsledku toho se zde islám dochoval pouze ve své rituální podobě, zejména na vesnických oblastech.⁸⁴ Představitelé hanafismu jsou loajální federální vládě, podporují spolupráci jak s federální vládou, tak i s regionálními autoritami. Zdůrazňují důležitost role islámu v historii Ruska. Podporují kooperaci islámu s ostatními náboženstvími, především islámu a ruské ortodoxní církve.⁸⁵ Hanafisté jsou hlavními představiteli dvou významných muslimských organizací, které mají federální působnost – RCM (Rady muftíů Ruska) a CSAM (Centrální duchovní muslimské správy). Obě tyto organizace podporují náboženskou toleranci a oddělení církve od státu. První z těchto organizací

⁸¹ Více o koloniální politice Kremlu na Severním Kavkaze také v Emil Souleimanov, *An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective*, 2007 nebo v Anna Zelkina, *Sufi Responses to the Russian Advance in the North Caucasus: In Quest for God and Freedom*, 2000.

⁸² Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 13 – 14.

⁸³ Madhhab znamená islámská škola.

⁸⁴ Galina M. Yemelianova

⁸⁵ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 80 – 81.

představuje Centrální duchovní muslimská správa (The Central Spiritual Authority of Muslims). Tato organizace je nejvíce loajální Kremlu. Hlavou organizace je Tatar Talgat Tadjuddin. Až 40 % všech mešit v Rusku spadá pod kontrolu této organizace. CSAM je velkým kritikem radikálního islámu (wahhábismu) v Rusku. Prestiž této organizace však utrpěla v roce 2003, kdy T. Tadjuddin vyhlásil džihád proti USA z důvodu vyhlášení války v Iráku. To ztížilo pozici Kremlu jednat s CSAM.⁸⁶ Muftí T. Tadjuddin také 16. března 2000 podpořil vyhlášení protiteroristické operace v Čečensku.⁸⁷

Druhou významnou organizací je Muslimská správa Ruska (The Council of Mufties of Russia). Členové této organizace kritizují CSAM za to, že v době SSSR kolaborovala se sovětským režimem a neprosazovala zájmy muslimů. Hlavním představitelem je opět Tatar Ravil Gajnutdin. Existuje řada důvodů, proč RCM nemůže reprezentovat muslimy na federální úrovni. Členové této organizace byli v 90. letech minulého století podezřelí, že udržují kontakty s islámskými organizacemi, které jsou dnes považovány za teroristické. Sám Ravil Gajnutdin velmi často mění své postoje vůči radikálním islamistům (wahhábistům).⁸⁸ I Ravil Gajnutdin podpořil protiteroristickou operaci v Čečensku.

Tataři jsou oproti jiným muslimům majoritně zastoupeni v muslimských organizacích, které působí na federální úrovni. I přesto mezi nimi neexistuje vzájemná shoda a solidarita. Jednotlivé organizace si jsou vzájemnými rivaly a konkurenty. Mezi muslimskými organizacemi neexistuje kooperace. Vzájemné vztahy mezi Kremlem a hanafisty komplikuje i skutečnost, že někteří oficiální představitelé hanafismu udržují vztahy s radikálními islámskými skupinami. Z tohoto důvodu je pro federální vládu s těmito organizacemi obtížné spolupracovat.

Vývoj islámu v Tatarstánu byl také ovlivněn islámským modernizačním hnutím - tzv. jadidismem. Toto modernizační hnutí je v Rusku ojedinělé. Zastánci modernizace

⁸⁶ Alexander Sotnichenko, *The Relations Triangle: Islam, Russian Orthodox Church and the State in Post-communist Russia*, 2010; <http://eastwest-review.com/article/relations-triangle-islam-russian-orthodox-church-and-state-post-communist-russia>.

⁸⁷ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: the politics of identity and security*, 2004, s. 108.

⁸⁸ Tamtéž, s. 106 – 108.

islámu v Rusku zcela chybí, jedinou výjimku představuje jadidismus.⁸⁹ Jadidismus umožnil Tatarům, aby se z nich stali jedni z nejpokrokovějších muslimů na světě. Jadidistické hnutí vzniklo v 19. století v Tatarstánu jako odpověď na vzdělávací reformu ruského cara Alexandra II. (1861). Jadidismus představoval z počátku (19. století) filologicko – jazykovou reformu, která měla sloužit zejména zájmům tatarské obchodní elity. Zakladatelem tohoto hnutí byl krymský Tatar Ismail Gasprinský, který v roce 1880 prosadil novou fonetickou metodu výuky arabského jazyka (usul – ul – jaidid).⁹⁰ Zastánci jadidismu zavedli do povinných školních osnov islámského vzdělávání výuku aritmetiky, geografie, historie a ruského jazyka. Modernisté odmítali islámskou scholastiku a dogmatické rozdělení sunnitského a šíitského islámu. Naopak zdůrazňovali kulturní a etické rozměry islámské víry a tuto víru vnímali jako zdroj morálního sebehodnocení a sebekontroly. Jazykovou reformu podporovala zejména tatarská obchodní elita, která v reformě viděla možnost, jak získat větší příležitosti proniknout na nové trhy do muslimských zemí mimo území Ruska.

Během 19. – 20. století jadidismus přesáhl hranice vzdělávací reformy a ovlivnil etnické a politické záležitosti v Tatarstánu včetně rovného postavení žen, rozšíření islámských vzdělávacích institucí, literatury, tisku a vědy.⁹¹ Hlavním cílem jadidismu bylo dosáhnout rovnocenného postavení muslimského Tatarstánu s ortodoxním Ruskem a evropskou civilizací. V 20. století jadidisté získali kontrolu nad islámskými vzdělávacími institucemi a začali propagovat nejnovější sociální kapitalistický a demokratický model. Jadidisté podporovali konstitucionalismus, parlamentarismus, etnický nacionalismus, ale nikoliv separatismus. Jadidisté vždy navrhovali federativní uspořádání Ruska.⁹² Jadidismus obsahoval, jak demokratické, tak reformní islámské proudy. Inteligence a elita Tatarstánu podpořila jadidistické moderní hnutí.

⁸⁹ Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, *Religia v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji*, Moskovskij centr Karnegi, 2009, s. 255 – 256.

⁹⁰ Galina M. Yemelianova, *Russia and Islam: a historical survey*, kap. 3, 2002, s. 75. Více o jadidismu tamtéž, s. 67 – 82. Ještě před Ismailem Gasprinským se v letech 1861 – 1862 o vzdělávací reformu neúspěšně pokusil Tatar Huseyn Faizkhanov. Více tamtéž, s. 75.

⁹¹ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, kap. 6: Tatarstan and the Tatars: Nationalism, Islam, and Islamism 2007, s. 177.

⁹² Tamtéž, s. 178.

Jadidismus v Tatarstánu v současné době zažívá svou renesanci. Hlavním představitelem tzv. neojadidismu se stal, bývalý poradce tatarského prezidenta M. Šajmijeva, Rafael Chakimov.⁹³ Rafael Chakimov byl původně členem nacionalistického hnutí VTOTs (Vsetatarskij obščestvennyj centr). V roce 1994 v Tatarstánu propukly nacionalistické nálady. Nacionalisté a s nimi i VTOTs kritizovali prezidenta M. Šajmijeva za uzavření federální smlouvy s B. Jelcinem (1994). Nacionalisté považovali vyjednání federální smlouvy za nedostatečné a požadovali pro Tatarstán úplnou nezávislost. Šajmijev na nacionalistické projevy odpověděl jmenováním vybraných umírněných nacionalistů do oficiální politické správy. Jedním z vybraných kandidátů byl i Rafael Chakimov, který byl jmenován prezidentovým osobním poradcem a také ředitelem Historického institutu v Kazani.⁹⁴ Touto politikou si Šajmijev získal umírněné nacionalisty na svou stranu. Ti mu pak pomohli potlačit radikální islamisty v republice. Rafael Chakimov se stal hlavním zastáncem reislamizace a modernizace Tatarstánu prostřednictvím jadidismu. Nesouhlasil s politikou oficiálních konzervativních muslimských duchovní a stejně tak kritizoval stále se rozšiřující radikální islamismus (tzv. wahhábismus) v Rusku. Chakimov prosazoval tzv. ideu euroislámu.

V roce 2003 Rafael Chakimov napsal manifest „Kde naša Mekka“.⁹⁵ V tomto manifestu otevřeně kritizoval tradiční islám v Tatarstánu, ale i v Rusku. Stejně tak kritizoval i islámský radikalismus. V manifestu vyjádřil potřebu reformy islámu prostřednictvím jadidismu. Reislamizace podle Chakimova umožní Tatarům zvýšit jejich modernizaci a zlepšit jejich postavení v technologicky vyspělém, globalizovaném a demokratickém světě.⁹⁶ Chakimov kritizoval oficiální muslimské duchovní za nedostatečnou znalost islámu a za ignorování ekonomického rozvoje a kultury. Podle Chakimova by Tataři v Rusku neměli hledat ustanovení šariátského práva, ale stejně jako muslimové v Turecku by se měli učit, jak žít v sekulárním státě, a tím napomoci přeměnit Rusko

⁹³ Aleksej Malašenko, *Islam legalizovannyj i vozrožděnnij*, s. 256, v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, *Religia v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji*, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

⁹⁴ Více o nacionalistických silách a politice Šajmijeva vůči nacionalistům v Galina Yemelianova, *Islam and Power*, kap. 2, s. 70 - 73, v Hilary Pilkington, Galina Yemelianova, *Islam in Post-Soviet Russia, Public and Private faces*, 2003.

⁹⁵ Manifest *Where is our Mekka?* a další publikace od Rafaela Chakimova na oficiálních stránkách republiky Tatarstánu: http://tatarstan.ru/?DNSID=db25bdbbe87ed283f85925fdd7d4a599&node_id=1224.

⁹⁶ Gordon M. Hahn, *Tatarstan and the Tatars: Nationalism, Islam, and Islamism*, kap. 6, s. 183, v *Russia's Islamic Threat*, 2007.

v multikulturní a demokratickou federaci.⁹⁷ Chakimov věřil, že jadidismus a sekularismus jsou základními hodnotami, které Tatarům umožní vyznávat osvícenský islám a pomohou jim stát se moderními a pokrokovými muslimy, kteří vyznávají jak křesťanské, tak islámské hodnoty. Jadidismu usiluje o propojení křesťanských a islámských hodnot a věří, že existence těchto dvou náboženství je vzájemně prospěšná a dokonce nezbytná.

Hlavní nedostatek jadidismu spočíval v tom, že byl omezen pouze na území Tatarstánu. Jadidisté měli malý vliv na ostatní islámské intelektuály. V ostatních muslimských republikách mezi vzdělanými elitami převažovali tzv. kadimisté. Kadimisté převažovali na Severním Kavkaze, Krymu a ve střední Asii. Kadimisté byli zastánci starého řádu a odsuzovali jakékoliv reformy ze strany Ruska. Kadimisté podporovali existenci různých muslimských komunit, stavěli se proti integraci a jakékoliv modernizaci. Většina kadimistů však neusilovala o nezávislost na Rusku a vnímala svou budoucnost ve spojitosti s Ruskem.⁹⁸ Výjimkou byli vyznavači naqšbandíjy na Severním Kavkaze během kavkazských válek. Jadidismu v jeho popularitě nepomohl ani postoj ortodoxní církve. Islámské modernisty ortodoxní církve vímala jako hrozbu, která by mohla omezit jejich dominantní postavení a také překážet v jejich plánu na christianizaci ruských muslimů.

2.3. Oficiální islám na Severním Kavkaze a v Čečensku

Politika asimilace a rusifikace nebyla na Severním Kavkaze úspěšná, z toho důvodu se zde islám dochoval v daleko lepším stavu než v Tatarstánu. Islám se stal sjednocující ideologií, která sloužila k boji proti koloniálnímu Rusku a umožnila Čečenům, aby si uchovali svou tradiční kulturu a zvyky. Islámská ideologie dokázala v 18. – 19. století sjednotit různorodá kavkazská etnika v boji proti společnému nepříteli – carskému Rusku. Během kavkazských válek vzniklo učení naqšbandíjy, které vyhlásilo svatou válku (džihád) proti Rusku. Po skončení kavkazských válek na Severním Kavkaze převážilo učení qádiríjy, které naopak podporovalo mírové vztahy s Ruskem. Ve 20.

⁹⁷ Tamtéž, s. 184.

⁹⁸ Více o kadimistech v Galina M. Yemelianova, *Russia and Islam: a historical survey*, kap. 3, 2002, s. 83 – 87.

století se stal islám symbolem separatismu zejména ve spojitosti s Čečenskem a první čečenskou válkou (1994 – 1996). V meziválečném období začali do Česka pronikat radikální islamisté (1996 - 1999), kteří vyvolali svým náboženským radikalismem boje uvnitř Čečenska o politický a ideologický vliv. V této době čečenský konflikt získal i náboženský rozměr. Radikální islamisté bojovali na straně čečenských separatistů v druhé čečenské válce (1999 – 2009), ale přesto nelze všechny Čečeny označit za radikální islamisty (wahhábisty). Ideologie wahhábismus je cizí tradičnímu súfijskému islámu vyznávanému na Severním Kavkaze.

2.3.1. Súfijský islám a adatové právo

Většina muslimů na Severním Kavkaze vyznává tzv. súfijský islám. První súfisté se objevili v Dagestánu v 11. století.⁹⁹ Oproti Dagestánu do Čečenska a Ingušska súfijský islám pronikal až kolem 18. – 19. století. Čečeni, Inguši a Dagestánci přijali Šafii madhhab sunnitského islámu.¹⁰⁰ Nejrozšířenější jsou na Severním Kavkaze dvě učení súfijského islámu - tariqa naqšbandíjá a tariqa qádiríjá. Souběžně se súfijským islámem na Severním Kavkaze vyznávají i tzv. zvykové právo (adat). Zvykové právo upravuje zejména společenské vztahy uvnitř čečenské společnosti. Čečenská společnost je rozdělena na klany (tejpy) a tukhummy. Tukhummy vznikly v 13. – 14. století. Jsou to teritoriální a sociálně politická společenství sjednocující více klanů. V čele každého klanu je rada starších¹⁰¹, která reguluje ekonomická, politická, právní a společenská

⁹⁹ Dagestán byl první islámský stát na území bývalého SSSR. Islám sem přinesli Arabové již v 7. století. Dagestán byl znám jako Dar – ul – Islam (země islámu nebo kolébka islámu). V 15. – 16. století většina Dagestánců přijala Šafii madhhab sunnitského islámu. Během středověku byl Dagestán považován za centrum islámu, islámského učení a vědy (Bahr al - ulum) a také jako centrum, ze kterého se šířil islám do dalších částí Severního Kavkazu. V 18. a 19. století dosáhla islamizace svého vrcholu a Dagestán byl označován jako „země šejchů“. Na území Dagestánu žije více než 30 různých etnických skupin. Nejpočetnějším etnikem jsou Avaři, kteří tvoří 27,5 % obyvatelstva, druhým a třetím nejpočetnějším etnikem jsou Dargové (15,5 %) a Kumykové (13 %). V politické reprezentaci dominují Dargové (bývalý prezident Dagestánu M. A. Magomedov). V ideologickém a ekonomickém životě převažují Avaři. Dagestánská společnost je rozdělena do klanů, tukhumů a tzv. džamaátů (společenství, shromáždění). Vztahy mezi tukhummy a džamaáty jsou regulovány zvykovým právem (adatem). Dagestán je sekulární republika a oficiálním náboženstvím je súfijský islám. Více o islámu v Dagestánu v Galina Yemelianova, *Islam and Power*, kap. 2, s. 87 - 113, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003.

¹⁰⁰ Galina M. Yemelianova, *Sufism and Politics in the North Caucasus*, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 662.

¹⁰¹ Více o Radě starších v Anna Zelkina, *Sufi Responses to the Russian Advance in the North Caucasus: In Quest for God and Freedom*, 2000, s. 17 – 20.

pravidla uvnitř klanu.¹⁰² Rada starších také určuje tzv. morální kodex (adatové právo), který musí dodržovat každý člen klanu.

Adatové právo v podstatě nahrazuje státní právo a to zejména v horských oblastech Severního Kavkazu. V Čečensku, ale i v jiných oblastech Severního Kavkazu, neproběhla feudální revoluce. Čečeni neměli zkušenost s nevolnictvím. Nikdy se nemuseli podřizovat feudální nebo jiné (státní) autoritě, kromě krátkého období Šamilova imamátu (1824 – 1859). Při neexistenci státu a státních institucí bylo adatové právo jediným regulátorem jejich chování.¹⁰³ Mezi adatové právo patří úcta k rodině a povinnost postarat se o rodinu, aby její členové mohli vést důstojný život. Členové klanu se musejí chovat podle adatového práva, v případě porušení práva má klan právo vyhlásit jinému klanu krevní mstu. Právo krevní msty často působilo jako tlumící prostředek vzájemných sporů mezi znepřátelenými klany. Krevní msta se týká pouze mužů od 15 až 16 let a výše. Dodržení práva krevní msty je pro Čečeny otázkou cti.¹⁰⁴ Zvykové právo a další tradiční preislámské zvyky pomáhají regulovat vzájemné vztahy mezi klany a tukhummy a také stanovují politické, ekonomické a sociokulturní normy. Vyznáváním súfijského islámu a souběžně i adatového práva vznikla na Severním Kavkaze regionální forma súfijského islámu, tzv. tarikatismus.¹⁰⁵

Tarikatismus považuje súfijský islám za nadřazenou, mystickou formu islámu, a to díky přímému vztahu k Alláhovi prostřednictvím súfijských šejchů a učitelů. Autorita šejcha je odvozena od speciálního povolení (barakat)¹⁰⁶, které mu bylo přiděleno zakladatelem tarikatu. Tarikatisté uctívají posvátnost hrobů svatých súfijského islámu (zijára)¹⁰⁷, během pohřebních obřadů čtou z Koránu, používají různé amulety a talismany. Súfisté jsou známí svou až fanatickou odevzdaností náboženské autoritě a pevnou, neměnnou,

¹⁰² Více o uspořádání v rámci klanů a tukhumů tamtéž, s. 14 – 17.

¹⁰³ Emil Souleimanov, *An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective*, 2007, s. 26 – 28.

¹⁰⁴ Více o adatovém právu a krevní mstě tamtéž, s. 28 – 30 nebo také v V. O. Bobrovnikov, *Musulmane Severnogo Kavkaza: obyčaj, pravo, nasilie*, 2002.

¹⁰⁵ Galina M. Yemelianova, *Sufism and Politics in the North Caucasus*, *Nationalities Papers*, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 662 – 663.

¹⁰⁶ „Baraka (p. Barakat, t. Bereket) – duchovní moc dána Božím požehnáním súfijskému šejchovi.“ Luboš Kropáček, *Súfismus: Dějiny islámské mystiky*, 2008, s. 329.

¹⁰⁷ „Zijára – návštěva nábožensky významného místa, zvláště hrobů světců.“ Luboš Kropáček, *Súfismus: Dějiny islámské mystiky*, 2008, s. 334.

společenskou strukturou (klany, tukhummy). Často je již historicky předurčeno, kdo a ke které taríq patří podle klanové příslušnosti.¹⁰⁸ Tarikatismus podporuje tradiční konzervativní islámské hodnoty, postupnou reislamizaci muslimské společnosti a dodržování islámského práva šaría. Tarikatisté kritizují wahhábisty za jejich dogmatismus, i když v některých oblastech mají velmi podobné názory.¹⁰⁹ Tarikatismus je znám pro soulad s ortodoxním islámem a tradičními islámskými institucemi jako islámské právo šaría. Tradiční islamisté naopak odmítají uznat mystickou formu súfijského islámu a tvrdí, že jedinou správnou normou islámu je šaría.

2.3.1.1. Vznik taríqy naqšbandíjá¹¹⁰ a muridismu

Taríqa získala jméno podle svého zakladatele Muhammad B. Muhammad Baháuddí zvaného Naqšband nebo také Al - Uwajsí (1317 - 1389). Al - Uwajsí se narodil v dnešním Uzbekistánu, v Bucháře. Svůj život věnoval studiu súfismu. Kladl důraz na dobročinnost, žil asketicky a často se uchyloval k osamělým meditacím. Řád naqšbandíjá je založen na tichém dhikru – tj. súfijský řádový obřad, při kterém súfijové opakují Boží jména nebo jiný zbožný text. Původně se řádu říkalo siddíqíja. Učení naqšbandíjá se shrnuje do 11 pravidel, která se souhrnně označují za svatá slova. Tato pravidla shrnují životní postoje a ctnosti, podle kterých by měl naqšbandíjá správně žít. Klíčovým principem řádu je držet se v osamoceném ústraní uprostřed společnosti, což znamená nepolevovat ve vnitřním duchovním spojení s Bohem. Naqšbandíjá vždy dodržovala šariátský právní pořádek a dbala na ctnost a dobročinnost. Zlatý věk řád prožíval v 15. - 17. století. Tehdy se naqšbandíjá rozšířila po celé střední Asii, k povolžským Tatarům a dál do Osmanské říše, včetně Balkánu a do Indie a Číny. V 18. - 19. století vznikla nová větev řádu. Nová větev se snažila o posílení islámu a šariátské

¹⁰⁸ Galina M. Yemelianova, Sufism and Politics in the North Caucasus, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 672 – 673.

¹⁰⁹ Aleksej Malašenko, Islam legalizovannyj i vozroždennyj, s. 254 - 255, v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, Religia v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

¹¹⁰ Termín naqšbandíjá používá ve své knize Luboš Kropáček, Súfismus: Dějiny islámské mystiky, 2008. Například Emil Souleimanov ve své knize Konflikt v Čečensku, 2007 používá jiný překlad tohoto termínu a to nakšbándíjá.

ortodoxie. Tato větev bývá nazývána naqšbandijá - chálidijá a prosadila se v Osmanské říši a také na Severním Kavkaze – v Dagestánu a Čečensku.¹¹¹

Naqšbandijá se na Severním Kavkaze objevila jako reakce na expanzi Ruska do této oblasti. Pronikání carského Ruska na Severní Kavkaz v 18. – 19. století přispělo k urychlení islamizace regionu, zvláště pak Čečenska a Ingušska. Heterogenní kavkazské národy se během kavkazských válek sjednotily proti společnému nepříteli, carskému Rusku. Sjednocujícím a mobilizačním prostředkem pro boj se stalo islámské učení naqšbandijá, a také specifická politicko – vojenská podoba tohoto učení, tzv. muridismus. Hlavním cílem muridismu je svatá válka (džihád)¹¹² proti nevěřícím.¹¹³ Za duchovního otce džihádu je považován dagestánský imám Muhammad Jaragskij. Jaragskij přinesl radikální interpretaci tarikatismu jako boj muslimů za spirituální a politickou nezávislost Severního Kavkazu proti „nevěřícím“ Rusům. Jaragskij usiloval o vytvoření jednotného islámského státu na Severním Kavkaze (tzv. imamátu), založeného na islámském právu šaría. Odsuzoval preislámské zvyky a adatové právo a naopak prosazoval zavedení šaría a vedení džihádu.¹¹⁴

Poprvé se podařilo národy Severního Kavkazu sjednotit, pod heslem džihádu, Čečenci a naqšbandijá Mansúr Ušurmovi. Ten v letech 1785 – 1791 sjednotil Čečeny a ostatní národy Dagestánu a vytvořil protiruskou politicko – vojenskou unii.¹¹⁵ Legendárním

¹¹¹ Luboš Kropáček, *Súfismus: Dějiny islámské mystiky*, 2008, s. 222 – 226.

¹¹² „Džihád (arabsky „úsílí“, „snaha“) je významný a zároveň nejednoznačně interpretovaný pojem islámské věrouky, vyjadřující závazek a „boj“ v duši každého muslima plnit povinnosti vyplývající z islámu. Jeho výklad může jít od důrazu na dodržování etických principů islámu až po obrannou válku islámu proti jinověrcům. Šaría vymezuje čtyři základní typy džihádu. První z nich tvoří džihád srdce (náboženská sebekultivace, konání dobra ad.) – je jako jediný džihád označován jako „velký džihád“. Ostatní jsou tzv. menší džihády: džihád rukou (charitativní a sociální činnost), džihád jazyka (šíření víry mírumilovnou cestou), džihád meče (obrana islámu násilím). Soudobí islámští fundamentalisté vykládají džihád spíše radikálním způsobem. I proto současné západní chápání džihádu deformuje původní pojem pouze na jeho násilné podoby, či přímo na „svatou válku.“ Marek Čejka, *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu*, 2007, s. 53.

¹¹³ Galina M. Yemelianova, *Sufism and Politics in the North Caucasus*, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 663.

¹¹⁴ Galina Yemelianova, *Islam in Russia, An Historical Perspective*, kap. 1, s. 30 – 31, v Hilary Pilkington, Galina Yemelianova, *Islam in Post-Soviet Russia, Public and Private faces*, 2003.

¹¹⁵ Mansúr Ušurma tehdy také poprvé použil taktiku partyzánského boje proti ruské armádě. Více o Mansúru Ušurmovi v Anna Zelkina, *Sufi Responses to the Russian Advance in the North Caucasus: In Quest for God and Freedom*, 2000, s. 58 – 68.

vůdcem džihádu byl dagestánský imám I. Šámil.¹¹⁶ Imám Šámil uskutečnil vizi Muhammada Jaragského a vytvořil první islámský centralizovaný stát na Severním Kavkaze (tzv. imamát). Imamát vznikl na území dnešního Čečenska, Inguška, a Dagestánu a řídil se podle islámského práva - šaría. Za Šámilova imamátu (1824 – 1859) se Kavkazanům úspěšně dařilo čelit ruské teritoriální expanzi.

Během kavkazských válek sloužila тари́ка naqšbandíjā a džihád jako mobilizační a sjednocující postředeck pro boj proti společnému nepříteli, carskému Rusku. Islám plnil instrumentální a politickou roli. Džihád byl použit pro dosažení politických cílů. Hlavním politickým cílem Kavkazanů bylo získat nezávislost na Rusku. Po skončení Kavkazských válek a dobytí Severního Kavkazu carským Ruskem, muridismus a učení naqšbandíjā byly značně zredukovány. Tisíce vyznavačů naqšbandíjā bylo deportováno na Sibiř nebo uteklo do Osmanské říše. Někteří z nich také museli přejít k jinému řádu.

2.3.1.2. Vznik тари́қы qádiríjā¹¹⁷

Qádiríjā můžeme označit za nejstarší a zároveň nejrozšířenější тари́ку. Zakladatelem тари́қы byl Abdalqádir al – Džilí, známý také jako al – Džílání nebo al – Gílání (1077 – 1166). Al - Gílání pocházel z íránského Gílánu. Taríqu qádiríjā rozvinuli až jeho potomci. K Tatarům na Volze a do Turkestánu qádiríjskou mystiku přinesli arabští obchodníci a cestovatelé. Centrem qádiríjā bylo město Hamá v Sýrii. Bezpečné zprávy o existenci řádu jsou k dispozici až od 14. století. V 15. století se qádiríjā rozšířila v Kurdistánu, Turecku, Africe a v Indii. V 16. – 18. století také postupně rozšířila v Subsaharské Africe. V 16. - 17. století řád sehrál významnou úlohu při šíření islámu v Číně a na Jávě, a také na Balkáně. V 19. století se qádiríjā stala symbolem protikoloniálního zápasu proti Francouzům v Alžírsku a proti Rusům na Severním Kavkaze. V současné době se qádiríjā uplatňuje v Subsaharské Africe, Indii, Pákistánu, Bangladéši a Indonésii, a stejně tak prožívá obrodu v Turecku a muslimských oblastech někdejšího SSSR. Ústřední autoritu řádu teoreticky zosobňuje dědičně kurátor

¹¹⁶ Více o imámu Šámilovi tamtéž, s. 169 – 234.

¹¹⁷ Tenton termín používá Luboš Kropáček ve své knize Sufismus: Dějiny islámské mystiky, 2008. Například Emil Souleimanov ve své knize Koflík v Čečensku, 2007 používá jiný překlad tohoto termínu a to kádiríjā.

Abdalqádirovy hrobky v Bagdádu, ale v některých zemích řád podléhá jiné, místní autoritě.¹¹⁸

Na Severním Kavkaze se qádiríjā rozvinula během 60. a 70. let 19. století, kdy stále více muslimů začalo vyznávat toto učení a zvláště pak vird Kunta-Hadži.¹¹⁹ Po skončení kavkazských válek se i mnoho vyznavačů naqšbandíjā přidalo na stranu qádiríjā, a díky tomu se vird Kunta-Hadži stal největší taríqou. Vyznavači naqšbandíjā byli carským režimem téměř vyhlazeni a ti, kteří přežili, byli nuceni se skrývat v horách. Z tohoto důvodu v horských oblastech převažovalo v utajené podobě učení naqšbandíjā a v nížinných oblastech učení qádiríjā. Qádiríjā, na rozdíl od naqšbandíjā, odsuzovala vedení džihádu proti Rusům a naopak podporovala mírové řešení sporů.¹²⁰ Představitelé qádiríjā byli ochotni s carským Ruskem vyjednávat a přijmout jeho „nadvládu“ nad Severním Kavkazem, i když s tím vnitřně nesouhlasili. Za projevenou loajalitu k carskému Rusku si představitelé qádiríjā zajistili možnost politické reprezentace v carské byrokracii. Taríqa qádiríjā nikdy nepřesáhla hranice Čečenka, z toho důvodu ji Rusové nevnímali jako nebezpečí.

2.3.2. Súfijský islám a první čečenská válka (1994 – 1996)

První čečenská válka (1994 – 1996) byla projevem etnického nacionalismu.¹²¹ Čečenský separatistický boj byl podporován a veden nacionalistickými silami. První čečenský prezident Džochar Dudajev byl více nacionalista, než islamista. I přesto se Džochar Dudajev obracel k islámské rétorice. Během první čečenské války ruský prezident B. Jelcin a ruská média obviňovala D. Dudajeva z islámského extrémismu a

¹¹⁸ Luboš Kropáček, Sufismus: Dějiny islámské mystiky, 2008, s. 217 – 220.

¹¹⁹ Vyznavači qádiríjā jsou také označováni jako dhikristé a to díky tanci (dhikr), kterým se očisťují od nečistého sociálního prostředí. Během tance se dokonce dostávají do tranzu. Galina M. Yemelianova, Sufism and Politics in the North Caucasus, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 664.

¹²⁰ Galina M. Yemelianova, Sufism and Politics in the North Caucasus, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 664.

¹²¹ Více o první válce čečenské válce v Anatol Lieven, Chechnya: Tombstone of Russia Power, 1999, Emil Souleimanov, An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective, 2007; Aleksandr Čerkasov, Žizň na vojně, 2007; Alexandr Malašenko a Dimitrij Trenin, Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia, 2004; Lilia Shevtsova, Yeltsin's Russia: Myths and Reality, 1999; Svante E. Cornell, Small Nations and Great Powers, 2003; Richard Sakwa, Chechnya from Past to Future, 2005 ad.

označovala Čečeny za bandity a teroristy.¹²² Jejich propaganda však nebyla úspěšná. Až přes 50 % ruské veřejnosti podporovalo konec vojenské intervence v Čečensku.¹²³ Stejně tak i světová veřejnost to Jelcinovi tehdy neuvěřila. Nabízí se tedy otázka, jaká byla role islámu během první čečenské války?

Role islámu během první čečenské války byla dvojí. Na jednu stranu někteří čečenští vůdci, jako Movladi Udugov, Zemilchan Jandarbijev, Bislan Gantemirov, a některá čečenská média od počátku válku popisovaly jako džihád proti nevěřícím Rusům.¹²⁴ Na druhou stranu generál Dudajev a jeho spojenci byli více nacionalisté a ateisté, kteří nad náboženstvím zdůrazňovali národní charakter čečenského hnutí bojujícího za nezávislost.¹²⁵ I přesto, že byl Dudajev více nacionalistou, využíval islámskou rétoriku a symboly jako nástroj k získání podpory pro svůj boj za nezávislost. A to jak uvnitř čečenské společnosti, tak i mimo ní. Během své vlády se pokusil navázat na historii a použít ideologii muridismu a džihádu, která sloužila jako hlavní prostředek úspěšného boje proti koloniální nadvládě Ruska nad Severním Kavkazem v 19. století.¹²⁶ Dudajev po vypuknutí první čečenské války vyhlásil džihád proti Rusku, nicméně se mu nepodařilo zmobilizovat taríqu naqšbandíjā pro svůj boj za nezávislost jako se to podařilo Šamilovi během kavkazských válek. Naopak stoupenci naqšbandíjā požadovali ukončení bojů s Ruskem. Oproti tomu stoupenci qádiríjā Dudajeva a jeho boj za nezávislost podpořili.

Qádiríjā byla během první čečenské války rozšířena zejména na jihu Čečenska, kde měl Dudajev největší vliv a podporu. K podpoře Dudajeva ze strany qádiríjā přispěla i skutečnost, že jeho bratr Béria Dudajev byl jedním z hlavních duchovních qádiríjā. Oproti tomu naqšbandíjā byla rozšířena na severu Čečenska, kde měla větší vliv federální vojska.¹²⁷ Dudajevovi se podařilo jeho islámskou rétorikou sjednotit Čečence

¹²² John Russell, *Terrorists, Bandits, Spooks and Thieves: Russian Demonisation of the Chechens before and since 9/11*, *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 1, 2005, s. 105.

¹²³ Alexandr Malašenko a Dmitrij Trenin, *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia*, 2004, s. 50.

¹²⁴ Galina M. Yemelianova, *Russia and Islam: a historical survey*, 2002, s. 180

¹²⁵ Tamtéž, s. 180.

¹²⁶ Uwe Halbach, *Islam in the North Caucasus*, *Archives de Sciences sociales des religions*, No. 115, 2001, s. 102.

¹²⁷ Tamtéž, s. 102 – 103.

pouze na krátkou dobu. Nepodařilo se mu však zmobilizovat naqšbandíjá pro boj proti Rusku.

Dudajevova islámská rétorika nebyla úspěšná, ani co se týče poskytnutí pomoci od islámských zemí a organizací. Dudajev sice získal podporu od některých islámských zemí, ale ta byla pouze omezená a minimální. Islámské státy nechtěly otevřeně podpořit čečenský separatistický boj, protože se samy obávaly, aby tím nevyvolaly konflikty ve svých vlastních zemích. Neméně pak nechtěly riskovat konflikt s Ruskem.¹²⁸ Čečenský separatistický boj nepodpořila ani Konfederace horských národů Kavkazu, do které Dudajev od počátku vkládal velké naděje.¹²⁹ Republiky chtěly zůstat stranou konfliktu. Měly své vlastní nevyřešené etnické problémy. Obávaly se, aby nad nimi Kreml nechtěl získat zpět kontrolu a nepřišly tak o značné výhody a privilegia, kterých dosáhly uzavřením bilaterálních smluv s Kremlem. Republiky nechtěly riskovat konflikt s Ruskem, na kterém byly ekonomicky závislé. Mezi muslimskými republikami nevznikla vzájemná solidarita.

Dudajevova islámská propaganda přitáhla pozornost zahraničních islámských radikalistů, kteří začali do Čečenska pronikat již v průběhu první čečenské války. Po ukončení první čečenské války a po smrti Dudajeva islamizace republiky získala nový impuls. Islamizace byla prosazována jak vnitřními politickými silami, tak i přichozími radikálními islamisty. V tzv. meziválečném období (1996 – 1999) došlo k významné radikalizaci čečenského separatistického boje. V tomto období probíhaly neustálé boje mezi islámskými radikalisty a sekulární vládou čečenského prezidenta Aslana Maschadova. V meziválečném období získal čečenský konflikt i náboženský rozměr. V Čečensku získali silný vliv radikální islamisté, kteří začali šířit svou ideologii po celém Severním Kavkazu. K další radikalizaci čečenského separatistického hnutí došlo po vyhlášení tzv. protiteroristické operace (1999 – 2009).

2.3.3. Tarikatismus za vlády Kadyrovců

¹²⁸ Uwe Hallbach, Islam in the North Caucasus, Archives de Sciences sociales des religions, No. 115, 2001, s. 100 - 101 .

¹²⁹ Anatol Lieven, Chechnya: Tombstone of Russia Power, 1999, s. 96 – 101.

Od nástupu Achmata Kadyrova (2002 – 2004) k moci došlo k další reislamizaci Čečenska.¹³⁰ Achmat Kadyrov se opřel o podporu tariqy qádirijá. Díky tomu se tariqa qádirijá a zvláště pak vird Kunta Hadži stala nejsilnější a nejvlivnější tariqou. Achmat Kadyrov podporoval reislamizaci Čečenska, ale i přesto odmítl přijmout přísahu na Koránu při své prezidentské inauguraci v říjnu 2002.¹³¹ Achmat podporoval mírové vztahy s Ruskem a sekulární uspořádání Čečenska. Byl proti zavedení šariátského práva v Čečensku.¹³² Islám vnímal jako prostředek, jak sjednotit čečenský lid, nastolit v republice pořádek a získat podporu pro boj s radikálními islamisty (wahhábisty). Kadyrov bojoval proti islámským radikálům již v meziválečném období.¹³³ Achmat Kadyrov po svém nástupu do prezidentského úřadu odmítl přijmout funkci muftího (nejvyššího duchovního) Čečenska.

Hlavním cílem Achmata Kadyrova bylo získat široké ekonomické pravomoci, normalizovat vztahy s Ruskem a získat pro Čečensko nezávislost. Dále odzbrojit veškeré bojovníky, separatisty a radikály, a tím docílit co nejrychlejšího odchodu federálních vojsk z Čečenska. Achmat Kadyrov byl silným odpůrcem radikálního islamismu (wahhábismu). Achmat Kadyrov předal boj s radikály čečenským vojenským jednotkám. Jednu z těchto jednotek představovala i jeho osobní ochranka, kterou řídil jeho syn Ramzan. Ramzan Kadyrov velel až tisícům bojovníků a již za vlády svého otce začal nastolovat v Čečenku ústavní pořádek takovými brutálními metodami, že i obyčejní Čečeni měli strach více z něho než z ruských federálních vojsk.¹³⁴

¹³⁰ Více o Achmatu Kadyrovi v Žizn i smert Achmta Kadyrova, Lenta.ru: Kommentarii: <http://lenta.ru/articles/2004/05/10/kadrov/>, 14. 06. 2010.

¹³¹ Více o zvolení Achmata Kadyrov čečenským prezidentem v Emil Souleimanov, The Pitfalls of the Normalization Process in the Chechen Republic, Turkish Journal of International Relations, Vol. 5, No. 3, 2006.

¹³² Achmat Kadyrov byl zastáncem tzv. čečenizace konfliktu. Více o čečenizaci například v Emil Souleimanov, An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective, 2007.

¹³³ Žizn i smert Achmta Kadyrova, Lenta.ru: Kommentarii: <http://lenta.ru/articles/2004/05/10/kadrov/>, 14. 06. 2010.

¹³⁴ Více o boji Ramzana Kadyrova proti radikálům v Aleksej Malašenko, Ramzan Kadyrov, rossijskij politik kavkazskoj nacionalnosti, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

Po Achmatově tragické smrti¹³⁵ Ramzan pokračoval ve šlépějích svého otce, ale daleko radikálněji. Po nástupu Ramzana k moci (2007) došlo k nové reislamizaci a retradicionalizaci islámu. Ramzan svou moc stejně jako jeho otec opřel o taríqu qádirjá – zejména pak vird Kunta Hadži. Za vlády Ramzana Kadyrova se qádirjá stala hlavní politickou silou v Čečensku. Súfijský islám pronikl do politického života stejně jako v sousedním Dagestánu. Ramzan Kadyrov přispěl k politizaci islámu.¹³⁶ Ramzan usiluje stát se jediným vůdcem Čečenska, a proto vykonává funkci nejvyššího duchovního a zároveň i prezidenta Čečenska. Ramzan přijetím těchto dvou funkcí propojil sekulární a náboženskou moc a tím v podstatě v Čečensku nastolil systém chalífátu. Sám Ramzan to však popírá.¹³⁷ Jednota náboženské a sekulární moci funguje pouze v Čečensku, v ostatních kavkazských republikách je náboženská moc oddělena od sekulární moci.

Ramzan v Čečensku ovládá veškerou moc. Díky tomu se mu podařilo v Čečensku nastolit pořádek a stabilitu, i když toho bylo dosaženo pomocí tvrdých a diktátorských metod. Sám Ramzan popírá, že by v Čečensku zavedl diktaturu, ale na druhou stranu přiznává, že je nutné používat tvrdé metody, aby byl schopný přimět k disciplíně lidi, kteří více jak 15 let žili v bezpráví a anarchii.¹³⁸ Podle A. Malašenka Ramzan v Čečensku nastolil dikaturu a také vybudoval silný kult osobnosti, který začal již za jeho otce a kontinuálně pokračuje za jeho vlády.¹³⁹ Ramzan Kadyrov odráží svou osobností, svým chováním, politickým jednáním a metodami vládnutí současný politický systém fungující v Rusku. A. Malašenko v článku publikovaném v *Nezavisimaja Gazeta* přirovnává čečenský politický systém k feudalismu. Feudalismus charakterizuje jako systém, který funguje na základě neformálních vztahů a loajality, systém, kde mají určité skupiny privilegia. Ve feudálním systému dochází k častému používání silových a donucovacích institucí a metod, a ve kterém fungují slabé politické instituce.¹⁴⁰

Ramzan Kadyrov může v Čečensku vládnout díky přátelským neformální vztahům s Kremlm. Ze všech severokavkazských politiků Ramzan Kadyrov jako jediný udržuje neformální vztahy s Kremlm.¹⁴¹ Na jednu stranu má velkou podporu ze strany ruského premiéra Vladimíra Putina a ruského prezidenta Dimitrije Medvěděva. Na druhou

¹³⁵ Více o Achmatu Kadyrovi v *Žizn i smert Achmta Kadyrova*, Lenta.ru: Kommentarii: <http://lenta.ru/articles/2004/05/10/kadrov/>, 14. 06. 2010.

¹³⁶ Aleksej Malašenko, *Ramzan Kadyrov, rossijskij politik kavkazskoj nacionalnosti*, Moskovskij centr Karnegi, 2009, s. 120.

¹³⁷ Tamtéž, s. 107 – 108.

stranu představitelů nejvyšších ruských vojenských struktur Ramzana kritizují.¹⁴² I přes velkou kritiku se Ramzanovi podařilo ruskou elitu přesvědčit, že on jako jediný je schopen zajistit stabilitu a pořádek v Čečensku.

Ramzan díky přátelským vztahům s Kremlem získal oproti jiným severokavkazským politikům široké pravomoci. Jako jediný buduje zahraniční vztahy s muslimskými zeměmi a nejrůznějšími islámskými organizacemi, a tím posiluje pozici Kremlu v těchto zemích.¹⁴³ Politické cíle Kremlu a Ramzana jsou v mnoha ohledech totožné. Kreml podporuje radikální reislamizaci Čečenska pod vládou Ramzana Kadyrova. Co je tedy hlavním cílem Ramzana Kadyrova?

Ramzan se pokouší o posílení pozice tradičního súfijského islámu v Čečensku. Jeho hlavním cílem je posílit kvalifikaci a profesionalizaci súfijských muslimských duchovních a také zajistit, aby byl súfijský islám schopen reagovat na potřeby mladých lidí ad.¹⁴⁴ Mladí lidé představují hlavní skupinu, která nejvíce podporovala radikální wahhábisty. Ramzan chce zajistit, aby byl súfijský islám schopen lépe reagovat na potřeby mladých lidí a tím si je získat na svou stranu v boji proti radikálům. Aby toho dosáhl, přijal řadu opatření, která měla posílit reislamizaci Čečenska. Ne vždy jsou tato opatření populární mezi obyčejnými lidmi. Reislamizace vyvolává konflikty mezi generacemi uvnitř čečenských rodin, zejména mezi mladými lidmi, kteří reislamizaci nejvíce podporují a starší generací, která nebyla zvyklá tyto islámské hodnoty dodržovat. Pro představu uvedeme alespoň některá z přijatých opatření.

Ramzan přenesl pod svou správu veškeré mešity, aby byl schopen kontrolovat duchovní.¹⁴⁵ Dále v roce 2006 Ramzan uzavřel veškeré herny, protože tento byznys odporoval islámské tradici. Stejně tak v roce 2007 zrušil veškeré školky a domy pro

¹³⁸ Aleksej Malašenko, Načalnik Čečni, Nezavisimaja Gazeta, 18. 11. 2008, s. 3.

¹³⁹ Tamtéž, s. 3.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 2.

¹⁴¹ Aleksej Malašenko, Ramzan Kadyrov, rossijskij politik kavkazskoj nacionalnosti, Moskovskij centr Karnegi, 2009, s. 120.

¹⁴² Tamtéž, s. 134.

¹⁴³ Tamtéž, s. 128 – 129.

¹⁴⁴ Aleksej Malašenko, Ramzan Kadyrov, rossijskij politik kavkazskoj nacionalnosti, Moskovskij centr Karnegi, 2009, s. 112.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 111.

seniory a zdůraznil, že čečenská společnost vždy měla povinnost postarat se o svou rodinu a blízké.¹⁴⁶ V roce 2009 souhlasil se spuštěním televizního vysílání přímo ze Saudské Arábie a bylo přijato opatření, že ženy, které jsou zaměstnány ve veřejných službách, musí nosit šátky na hlavě. V některých oblastech Čečenska byl přijat zákaz prodeje alkoholických nápojů.¹⁴⁷ Velké nepokoje v čečenské společnosti, zejména v řadách žen, vyvolal návrh na legalizaci polygamie v Čečensku. Sám Ramzan Kadyrov podpořil polygamii s tím, že v Čečensku v důsledku dvou čečenských válek je žen o 10 % více než mužů. Zavedení polygamie podpořilo 54 % obyvatel a 38 % bylo proti.¹⁴⁸ Oproti tomu Achmat Kadyrov se této otázce raději vyhnul, aby zbytečně nevznikly vnitřní nepokoje.

2.4. Neoficiální (radikální) islám v Rusku

Islámská renesance, v 80. - 90. letech 20. století, neměla pouze pozitivní vliv na rozvoj islámu v muslimských regionech Ruska. Islámská renesance také umožnila pronikání radikálního islámu ze zahraničí. Radikální islám pronikal do ruských muslimských regionů prostřednictvím nejrůznějších islámských organizací. Islámské organizace byly financovány ze zahraničí, zejména ze Saudské Arábie a Jordánska. Islámské organizace kromě své činnosti, pro kterou byly založeny, vedly intenzivní propagační kampaň za prosazení ideologie radikálního islámu (tzv. wahhábismu) a zavedení šariátského práva. Ještě než přejdeme k samotné problematice wahhábismu, je nutné si vysvětlit pojem umírněný islamismus a radikální islamismus.

2.4.1. Vysvětlení pojmu - umírněný islamismus a radikální islamismus

Pojem islamismus nemusí být nutně spojován s násilím, politickým radikalismem a terorismem, i když se tak často děje. Můžeme přesněji rozlišovat umírněný islamismus či naopak radikální islamismus. Umírněný islamismus může usilovat o mírumilovné prolínání náboženských principů islámu se současnou realitou. Z tohoto hlediska by

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 115.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 113.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 114 – 115.

mohl být islamismus chápán jako muslimská obdoba křesťanské demokracie.¹⁴⁹ Naopak radikální islamismus můžeme vysvětlit pomocí definice uvedené v Encyklopedii Blízkovýchodního terorismu (2007), předního odborníka na studium islámu, Marka Čejky. Marek Čejka definoval radikální islamismus jako formu výraznějšího prolínání islámu s politikou (tzv. politický islám), formu islámského náboženského fundamentalismu (tedy ultrakonzervativní pojetí islámu), která je odpovědí na hegemonické tendence Západu (evropský kolonialismus 20. st., pozápádnování, západní podpora zkorumpovaných arabských režimů a Izraele, sionismus), dále jako šíření islámu teroristickými metodami nebo někdy je islamismus považován za novou politickou ideologii (podobně jako konzervatismus, komunismus, liberalismus ad.).¹⁵⁰ Hlavním cílem radikálních islamistů je přeměna muslimských společností na islámskou teokracii, nejlépe chalífát. Toho může být dosaženo i násilnou cestou prostřednictvím džihadismu a používání teroristických metod. Mezi ústřední myslitele islamismu v jeho nejružnějších současných podobách lze zařadit zakladatele wahhábismu Muhammada Ibn Abd Al-Wahhába (1703 – 1792), dále Afghánce Džamáta al-Dína al-Afgháního (1839 – 1897), Egyptany Hassana al-Banná (1906 – 1949), Sajjída Kutba (1906 – 1966) a Ajmáda az-Zawáhirího (1951), Iránce ajatolláha Chomejního (1900 – 1989) ad..¹⁵¹

Za radikální islamisty jsou v Rusku označováni tzv. wahhábisté. Ideologie wahhábismu je považována za ideologii terorismu. Wahhábismus je v Rusku oficiálně zakázaným náboženstvím. Pro Kreml se wahhábismus stal symbolem separatismu na Severním Kavkaze a také jedním z největších vnitřních problémů státu. Pro základní definici wahhábismu můžeme opět použít Encyklopedii blízkovýchodního terorismu (2007) Marka Čejky.

Podle Marka Čejky můžeme wahhábismus definovat jako reformistickou a pietistickou odnož sunnitského islámu. Vychází z učení Muhammada Ibn Abd Al-Wahhába (1703 – 1792), který žil na území dnešní Saudské Arábie. Wáhhábismus usiluje o rigorózní výklad Koránu a očištění islámu od cizích vlivů a modernizačních snah. V šíitském islámu vidí wahhábisté herezi, stejně jako odsuzuje jakékoliv uctívání hrobů imámů a

¹⁴⁹ Marek Čejka, Encyklopedie blízkovýchodního terorismu, 2007, s. 88.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 88 – 89.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 89.

proroků islámu. V Saudské Arábii, která vznikla v roce 1932, se wahhábismus stal oficiálním státním náboženstvím. Wahhábismus ovlivnil mnoho islamistických radikálů a fundamentalistů 20. a 21. století, včetně Muslimského bratrstva.¹⁵² Wahhábismus v postsovětském Rusku je nový fenomén, který se objevil reintegrací postsovětské muslimské inteligence do muslimského světa. Je to návrat ke skutečnému islámu, který byl zničen v důsledku dlouhodobé izolace sovětských muslimů od islámského světa. Je důležité, že tento termín byl použit již v 80. letech 19. století v souvislosti s událostmi ve Fergánské kotlině¹⁵³. Tyto události byly záměrně vysvětleny ruskou tajnou službou KGB a sovětskými médii jako projev islámského fundamentalismu. Od té doby je tento pojem spojován s islámem, který odporuje tradičnímu islámu v postsovětském Rusku, včetně šíitského islámu.¹⁵⁴ Z tohoto důvodu muslimové, které v Rusku nazývají jako wahhábisty, sami sebe označují za salafisty a nebo jednoduše za muslimy. V devadesátých letech 20. století tento termín získal negativní význam a byl spojován s mezinárodním islámským radikalismem, který představuje hlavní hrozbu pro integritu Ruska a dalších bývalých sovětských muslimských republik.

Žádná jiná ideologie v Rusku nevyvolala takovou vlnu islamofobie jako wahhábismus. V letech 1995 – 2005 bylo Rusko vystaveno neustálým teroristickým útokům, které byly spojovány s wahhábisty. V Rusku se wahhábismus stal ideologií, která diskriminuje svobodu náboženského vyznání. Ideologie wahhábismu usiluje o vymýcení všech newahhábistických pravidel, zvyků a činností. Nařizuje používání násilí vůči stoupencům jiné víry a dokonce i muslimům, kteří striktně nedodržují islámská pravidla a šariátské právo. Ne všichni wahhábisté vyznávají tuto radikální formu wahhábismu. Jedná se spíše o sektu radikálních wahhábistů, kteří vedou válku proti „všem nevěřícím“.¹⁵⁵ Radikální wahhábismus umožňuje svým stoupencům

¹⁵² Více o wahhábismus v Marek Čejka, Encyklopedie blízkovýchodního terorismu, 2007, s. 193; Wahhábismus někdy bývá považován za synonymum salafismu. Přestože můžeme najít mnoho společných znaků, nejedná se o pojmy stejného významu. Tamtéž, s. 193. Více o radikálním islamismu a wahhábismu také v Aleksej Malašenko, Islamskaja alternativa i islamskij projekt, 2006, s. 47 – 57.

¹⁵³ O událostech ve Fergánské kotlině v Věra Exnerová, Fergánská kotlina: současná pozice islámského fundamentalismu, http://euroasia.euweb.cz/3-2001_sa_exnerova.htm.

¹⁵⁴ Galina M. Yemelianova, Russia and Islam: a historical survey, 2002, s. 186.

¹⁵⁵ Podrobněji o wahhábismus a konceptu nevěřícího v Aleksandr Ignatěnko, Ugroza svobodě sovesti s neožidannoj storony: wachhabism v Rossiji, s. 268 - 275 v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, Religia v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

násilnou cestou přivést „nevěřící“ na správnou cestu islámu. Za nevěřící považuje všechny, kteří nevyznávají wahhábistickou ideologii, zejména křesťany, židy, ale i muslimy, kteří vyznávají mystický islám nebo moderní islám ad. A. Ignatěnko označil wahhábismus za ideologii náboženské segregace, která podporuje diskriminaci svobody náboženského vyznání a přispívá ke vzniku náboženských konfliktů až do doby násilného zničení těch, které wahhábisté nazývají „nevěřícími“.¹⁵⁶

2.4.2. Wahhábismus na Severním Kavkaze

Wahhábismus se na Severním Kavkaze poprvé objevil v 80. letech 20. st. v Dagestánu, kde se stal symbolem tzv. neoficiálního islámu.¹⁵⁷ Rozšíření radikálního islamismu v Dagestánu mělo sociální příčiny. Wahhábismus se zde rozšířil v důsledku neschopnosti nacionalistů vytvořit opozici proti zkorumpované a neefektivní dagestánské vládě. To vyvolalo náboženské protesty. Podpora wahhábismu prudce rostla a v roce 1999 ho již vyznávalo 7 – 9 % obyvatel Dagestánu.¹⁵⁸ V Dagestánu vznikly dva směry wahhábismu, intelektuální (umírněný) a populární (radikální). Intelektuální wahhábismus úzce spolupracoval s politickou Islámskou renesanční stranou (Islamskaja Partija Vozrožděnja) Ahmeda - kadi Achtajeva, z níž se později stala islámská a vzdělávací organizace Al – Islámíja (Al – Islamiyya). Islámská renesanční strana vedla umírněnou islámskou politiku. Strana nepodporovala džihád proti nevěřícím (Rusům), prosazovala postupnou reislamizaci dagestánské společnosti a podporovala sjednocení Severního Kavkazu, které by mohlo Kavkazu přinést rovnocenné postavení ve spolupráci s Ruskem. Ahmed – kadi Achtajev podporoval islámskou spolupráci s Čečenskem a dokonce dostal od čečenských elit nabídku vysokého postu v čečenské vládě. Politický program Ahmeda – kadi Achtajeva se podobal programu egyptské organizace Muslimského bratrstva.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 269.

¹⁵⁷ Galina M. Yemelianova, Sufism and Politics in the North Caucasus, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 677.

¹⁵⁸ Galina Yemelianova, Islam and Power, kap. 2, s. 98, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, Islam in Russia, Public and Private faces, 2003.

¹⁵⁹ Více o Islámské renesanční straně a politice Ahmeda - kadi Achtajeva tamtéž, s. 102 – 105.

Radikální formu wahhábismu představuje tzv. populární wahhábismus, který je rozšířen zejména ve venkovských oblastech. Některé dagestánské vesnice se v roce 1998 prohlásily za islámské území (šaría).¹⁶⁰ Nejvýznamnější a nejpočetnější organizaci radikálních wahhábistů představuje Islámský džamaát Dagestánu (Islamic Jammāt of Dagestan), který oficiálně vznikl v roce 1997. Jeho hlavním zakladatelem byl Bagauddin Muhammad (Kebedov). Začal vytvářet první wahhábistická společenství na konci první čečenské války. Hlavním cílem radikálů je vytvořit z Dagestánu islámský stát založený na právu šaría a následně sjednotit celý Severní Kavkaz do jednotného islámského státu jako další krok ke sjednocení všech muslimů. Na rozdíl od umírněných wahhábistů jsou radikální wahhábisté silně protiruští a odmítají jakýkoliv dialog s tarikatisty nebo postupnou reislamizaci.¹⁶¹ Islámský džamaát vyhlásil na začátku roku 1998 džihád proti dagestánské vládě, kterou označil za zkorumpovanou a za vládu „nevěřících“. V srpnu a v září 1999 se Islámský džamaát zúčastnil vpádu do Dagestánu pod vedením čečenského polního velitele Šamila Basajeva a Emíra Chatába.¹⁶²

16. září 1999 byl wahhábismus dagestánským parlamentem oficiálně zakázán. Postupně byl zakázán i v dalších republikách Severního Kavkazu. V Čečensku, Ingušsku, Karačaji – Čerkesku, Kabardě – Balkarsku.¹⁶³ Je nutné ještě zmínit, že v Čečensku existuje pouze tzv. populární wahhábismus. Wahhábismus ostře odporuje islámské tradici vyznávané na Severním Kavkaze, která je spojením prvků súfijského islámu a místních kulturních tradic a zvyků (adatové právo). Wahhábisté se v běžném životě chovají striktně podle islámského práva šaría a kritizují ty, kteří vyznávají liberálnější hodnoty a principy v soukromém, ale i společenském životě.¹⁶⁴ Súfijský islám a muridismus wahhábisté považují za herezi. Radikální wahhábisté nevytvářejí žádný politický nebo sociální program, ale zakládají si vlastní organizace, používají náboženskou propagandu

¹⁶⁰ Galina M. Yemelianova, *Sufism and Politics in the North Caucasus*, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 675 – 676.

¹⁶¹ Dmitrii Makarov a Rafik Mukhametshin, *Official and Unofficial Islam*, kap. 3, s. 153, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003; Více o vztahu mezi radikálními a umírněnými wahhábisty tamtéž, s. 153 – 159.

¹⁶² Galina M. Yemelianova, *Sufism and Politics in the North Caucasus*, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 679.

¹⁶³ Aleksej Malašenko, *Islam legalizovannyj i vozroždennyj*, s. 253, v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, *Religia v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji*, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

¹⁶⁴ Alexej Malašenko, Dmitrij Trenin, *Vremja juga, Rossija v Čečně, Čečna v Rossiji*, 2002, s. 86.

a vydávají publikace, které často sympatizují s afghánským hnutím Taliban. Hlavním cílem radikálů je vytvořit islámský stát (chalífát), založený na právu šaría a následně sjednotit celý Severní Kavkaz do jednotného islámského státu jako další krok ke sjednocení všech muslimů.¹⁶⁵ Radikální wahhábisté jsou silně protiruští a odmítají jakýkoliv dialog s tarikatisty nebo postupnou reislamizaci.

Obyvatelé Severního Kavkazu vnímají wahhábisty na jedné straně jako radikály, kteří vyznávají náboženskou ideologii odporující tradičním kulturním zvykům a súfijскому islámu. Na druhé straně ideologie wahhábismu nabízí obyvatelům naději na řešení špatné situace v oblasti. Neuspokojivá politická a sociální situace v oblasti, neúspěšně provedené reformy, zhoršující se životní a materiální podmínky obyvatel, vysoká nezaměstnanost, deformace tradičních morálních hodnot, to všechno přispívá k radikalizaci společnosti. Řešení těchto problémů obyvatelé hledají v radikálním náboženství – wahhábismu. Hlavními vyznavači wahhábismu se většinou stávají lidé s velmi malou znalostí islámu. Počet vyznávajících wahhábismu na Severním Kavkaze není přesně znám. Vztahy mezi wahhábisty a súfijskými muslimy jsou složité a nepřehledné. Mnoho muslimů přejde na stranu wahhábistů z jiných důvodů než z náboženského přesvědčení. Odhaduje se, že na Severním Kavkaze působí kolem 2 000 – 10 000 ozbrojených radikálních islamistů.¹⁶⁶ Toto číslo však nelze ověřit. Počet wahhábistů je nízký v Karbadě – Balkarsku, Karačaj – Čerkesku, Adygejsku, Severní Osetii, kde se odhaduje ve stovkách. V Ingušsku je situace složitější, v této republice se nachází až kolem tisíce radikálních islamistů.¹⁶⁷ Rétoriku radikálního islámu používají i některé politické elity v jednotlivých kavkazských republikách, aby dosáhly prosazení svých politických cílů (Ingušsko, Dagestán, Karačaj - Čerkesko). I přesto wahhábisté na Severním Kavkaze tvořili vždy minoritu.

2.4.3. Hlavní rozdíly mezi súfismem a wahhábismem

¹⁶⁵ Dmitrii Makarov a Rafik Mukhametshin, *Official and Unofficial Islam*, kap. 3, s. 153, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003; Více o vztahu mezi radikálními a umírněnými wahhábisty tamtéž, s. 153 – 159.

¹⁶⁶ Alexej Malašenko, Dmitrij Trenin, *Vremja juga, Rossija v Čečně, Čečna v Rossiji*, 2002, s. 87.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 87- 88.

Hlavní rozdíl mezi wahhábismem a súfismem je v chápání pojmu džihád. Wahhábisté považují džihád za jádro islámu, bez něj je podle nich islám jako „živoucí mrtvola“. Zatímco súfisté vnímají džihád jako spirituální sebezdokonalování muslima, umírnění wahhábisté ho chápou jako prostředek, jak šířit islám po celém světě, a to i se zbraní v ruce. Radikální wahhábisté navíc vnímají džihád jako preventivní útok proti nepříteli, možnost jak si vyřešit spor s nepřítelem násilným způsobem. Wahhábisté súfisty kritizují za to, že spolupracují a podporují zkorumpované politické režimy. Wahhábisté pak proti těmto vládám bojují prostřednictvím džihádu.¹⁶⁸ Na Severním Kavkaze, zejména v Dagestánu, wahhábisté vyhlásili džihád místním politickým režimům, které považovali za zkorumpované a kriminální.

Další rozdíl mezi súfismem a wahhábismem spočívá ve vztahu k ostatním náboženstvím. Súfismus podporuje náboženskou toleranci mezi muslimy a dokonce i vůči křesťanům, stejně tak podporuje sekulární stát a postupnou reislamizaci. Naopak wahhábisté neuznávají žádná jiná náboženství kromě ideologie wahhábismu. Svou ideologii považují za jedinou správnou formu islámu a ostatní náboženství označují za herezi. Wahhábistická ideologie wahhábistům nařizuje proti nevěřícím použít násilí a přivést je tak na správnou cestu islámu, což vede k mnoha náboženským konfliktům. Jedním z těchto konfliktů představuje i Čečensko a náboženské nepokoje na Severním Kavkaze. Radikální wahhábismus vybízí k používání a šíření násilí a podporuje náboženskou diskriminaci.¹⁶⁹

Další rozdíl mezi súfismem a wahhábismem spočívá ve vztahu k státnímu uspořádání. Wahhábisté usilují o vznik islámského státu (chalífátu) fungujícího na právu šaría. Systém chalífátu je postaven na jednotě náboženské a světské moci. Doslovný překlad Koránu a sunny jsou jediné závazné normy, které je povinen každý muslim dodržovat. Wahhábisté odsuzují jakoukoliv společenskou strukturu, která se neřídí podle islámského práva šaría. V podstatě odsuzují jakékoliv společenské uspořádání, které se neřídí islámským zákonem a jakoukoliv jinou autoritu kromě Alláha. Alláh pro wahhábisty představuje jedinou nejvyšší autoritu, které je muslim podřízen. Naopak

¹⁶⁸ Dmitrii Makarov a Rafik Mukhametshin, *Official and Unofficial Islam*, kap. 3, s. 150, v Hilary Pilkington a Galina Yemelianova, *Islam in Russia, Public and Private faces*, 2003.

¹⁶⁹ Aleksandr Ignatěnko, *Ugroza svobodě sovesti s neožidannoj storony: wachhabism v Rossiji*, s. 268 - 275 v Aleksej Malašenko a Sergej Filatov, *Religia v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji*, Moskovskij centr Karnegi, 2009.

súfisté na Severním Kavkaze podporují sekulární stát a postupnou reislamizaci. Kromě islámského práva (šaría) dodržují i zvykové (adatové) právo. Súfijský islám je tolerantní vůči ostatním náboženstvím.¹⁷⁰

Po uvedení alespoň základních rozdílů mezi wahhábismem a súfismem můžeme říci, že Čečeni nejsou radikální islamisté. Naopak radikální islamismus silně odporuje tradičnímu súfijskému islámu vyznávanému na Severním Kavkaze a mezi Kavkazany nezískal velkou podporu. Wahhábismus byl do oblasti Severního Kavkazu vnesen uměle příchozími cizinci během tzv. renesance islámu.

¹⁷⁰ Aleksej Malašenko, *Islamskaja alternativa i islamskij projekt*, 2006, s. 46 – 81.

3. kapitola: Případová studie: Příčiny radikalizace čečenského separatistického hnutí

Tato kapitola pojednává o příčinách radikalizace čečenského separatistického boje. Co vedlo čečenské separatisty k tomu, aby se uchýlili k prosazování nezávislosti teroristickými metodami? Můžeme čečenské separatisty jednoznačně označit za radikální islamisty a teroristy? Již první ruský prezident Boris Jelcin se neúspěšně pokoušel ruskou i světovou veřejnost přesvědčit, že v Čečensku vede válku proti kriminálníkům a teroristům. Veřejnost tomu tehdy neuvěřila a naopak s vedením války nesouhlasila a žádala odchod ruských vojsk z Čečenska. Situace se však změnila v roce 1999 za vlády nejprve ruského premiéra a později prezidenta Vladimíra Putina. V roce 1999 došlo k dvěma zlomovým událostem, k útoku v Dagestánu (v srpnu 1999) a k bombovým útokům v Moskvě a Volgogradu (v září 1999). Tyto události jsou považovány za hlavní rozbušku druhé čečenské války. Z bombových útoků byli obviněni čečenští separatisté, i když se k nim nikdy oficiálně sami nepřiznali. Mezi ruskou veřejností to vyvolalo silné protičečenské nálady, což V. Putinovi umožnilo vyhlásit tzv. protiteroristickou operaci v Čečensku. Čečensko se pro Rusy stalo symbolem terorismu.

V. Putin od počátku čečenský konflikt prezentoval jako boj s mezinárodním terorismem, k tomu mu pomohly i teroristické útoky z 11. září 2001 v New Yorku a Washingtonu. Federální armáda od začátku konfliktu používala nepřiměřené násilí, a to jak vůči civilistům, čečenským separatistům, tak i Rusům. V Čečensku docházelo k hromadnému porušování lidských práv. V důsledku asymetrického a brutálního způsobu boje federálních vojsk se v Čečensku rozšířil radikální islamismus. Čečenští separatisté se uchýlili k používání radikálního islamismu jako metody pro dosažení svých politických cílů – získání nezávislosti na Rusku. Většina čečenských separatistů nebyla skutečnými islámskými radikály, ale přijala ideologii wahhábismu jako vhodný nástroj ke sjednocení čečenských separatistů a zajištění si finančních prostředků pro vedení separatistického boje od bohatých islámských zemí. Cílem této kapitoly je proto obhájit tezi, že jedním z hlavních důsledků Putinovy protiteroristické operace je rozšíření radikálního islamismu v Čečensku a na Severním Kavkaze. Radikální islamismus nelze považovat za hlavní příčinu vyhlášení tzv. protiteroristické operace, ale za důsledek brutální politiky Kremlu vůči Čečensku. V důsledku války se Čečeni

uchýlili k používání teroristických metod k dosažení svých cílů pod ideologií wahhábismu. To můžeme ukázat na příkladu tzv. sebevražedného terorismu, který se v Čečensku poprvé objevil po zahájení protiteroristické operace v Čečensku.

Pokusím se odpovědět na tyto výzkumné otázky: Jaké jsou hlavní příčiny radikalizace čečenského separatistického boje? Co vedlo k vyhlášení protiteroristické operace v Čečensku? Jak Vladimir Putin využil teroristických útoků z 11. září 2001 proti Čečensku? Co bylo důsledkem protiteroristické operace v Čečensku?

3.1. Islámský faktor v Čečensku

Podle ruských odborníků na problematiku islámu a Čečenska působících v Carnegie Moscow Centre A. Malašenka a D. Trenina „islámský faktor“¹⁷¹ v Čečensku není a nebyl analyzován objektivně. Podle těchto odborníků existuje několik různých přístupů k výkladu islámského faktoru v Čečensku. První přístup uvádí, že islám není hlavní příčinou vypuknutí konfliktu, ale představuje jednu z hlavních příčin jeho dlouhého trvání. Z tohoto pohledu je konflikt v Čečensku vysvětlován jako Huntingtonův „střet civilizací“. Zastánci tohoto přístupu válku v Čečensku ospravedlňují hrozbou radikálního islamismu a extrémismu. S tímto vysvětlením ostře nesouhlasí muslimští duchovní.¹⁷² Druhý přístup považuje hrozbu islámu pouze za záminku pro vyhlášení a vedení války. Hlavní příčiny války vidí v ekonomických a politických zájmech. Podle tohoto přístupu Kreml využil nebezpečí radikálního islamismu jako záminku pro vyhlášení a vedení protiteroristické operace v Čečensku.¹⁷³ Skutečností zůstává, že válka v Čečensku byla spjata s politickým úspěchem V. Putina a jeho vítězstvím v prezidentských volbách v březnu 2000.¹⁷⁴ Třetí přístup vysvětluje roli islámu z čistě náboženského hlediska. Islám považuje za mírotvornou sílu, která může pomoci konflikt v Čečensku vyřešit a ukončit. Tento pohled je charakteristický zejména pro muslimské

¹⁷¹ Tento termín používá Aleksej Malašenko a Dmitrij Trenin ve své knize *Vremja juga: Rossija v Čečně, Čečna v Rossiji*, 2002.

¹⁷² Alexej Malašenko, Dmitrij Trenin, *Vremja juga, Rossija v Čečně, Čečna v Rossiji*, 2002, s. 71.

¹⁷³ Tamtéž, s. 71.

¹⁷⁴ Dmitri V. Trenin a Aleksej V. Malashenko, *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia*, 2004, s. 35 - 36.

duchovní a také světské muslimské politiky. V tomto pojetí islám nemá žádný politický charakter.¹⁷⁵ Je nutné však zmínit, že mezi muslimskými organizacemi existují velké rozdíly. Mnoho muslimských organizací je vzájemnými rivaly a konkurenty. Mezi ruskými muslimy nefunguje vzájemná solidarita. O tom svědčí i skutečnost, že již zmíněná CSAM a CMR podpořily vedení protiteroristické operace v Čečensku.

Zastánci čtvrtého přístupu vidí v islámském faktoru možnost, která může sehrát pozitivní roli během formování nového Ruska. Islám může bojovat proti procesu globalizace a expanzi Západu, zejména Spojených států amerických. Zastánci tohoto přístupu kladou důraz na spojitost mezi Evropou a Asií. Islám má sloužit jako prostředek k upevnění pozice Ruska v Evropě a Asii. Hlavním zastáncem tohoto směru je zakladatel Islámské renesanční strany (Islamskaja partija vozrožděnja) – Gejdar Džemaal.¹⁷⁶ Rusové by neměli vnímat islám jako hrozbu, ale jako prostředek pro posílení své státnosti. Například současný čečenský prezident Ramzan Kadyrov upevňuje postavení Ruska v islámském světě. Z islámských zemí do Čečenska přichází stále více zahraničního kapitálu.

3.2. Příčiny rozšíření radikálního islamismu v Čečensku

Do Čečenska pronikal wahhábismus ze sousedního Dagestánu již v průběhu první čečenské války (1994 – 1996), ale nejvíce v meziválečném období (1996 – 1999) a během druhé čečenské války (1999 - 2009). Nabízí se otázka, co k tomu přispělo? Odborníci na problematiku islámu a čečenského konfliktu A. Malašenko a D. Trenin ve své knize *Vremja juga* (2002) uvádějí tři obecné faktory zvyšující riziko rozšíření radikálního islamismu, které můžeme použít, abychom vysvětlili hlavní příčiny pronikání a rozšíření radikálního islamismu do Čečenska. Žádná z příčin sama o sobě nemůže způsobit rozšíření radikálního islamismu, ale v kombinaci s ostatními příčinami již ano.

¹⁷⁵ Alexej Malašenko, Dmitrij Trenin, *Vremja juga, Rossija v Čečnë, Čečna v Rossiji*, 2002, s. 71 – 72.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 72.

3.2.1. Špatná socioekonomická situace

Prvním faktorem je podle A. Malašenka a D. Trenina špatná socioekonomická situace.¹⁷⁷ Vychází z předpokladu, že špatná ekonomická situace, vysoká nezaměstnanost, nízká životní úroveň, nespokojenost s vládnoucími elitami a jejich korupcí, neschopnost politických elit zlepšit ekonomické a životní podmínky muslimů, prosazování nedostatečných a nepromyšlených reforem, vyvolává mezi muslimy sociální protesty. Tyto sociální protesty pak mají často náboženskou podobu a probíhají pod hesly dosažení sociální rovnosti a spravedlnosti.

Konkrétně v Čečensku došlo k největšímu rozmachu wahhábismu v meziválečném období (1996 - 1999) za vlády čečenského prezidenta Aslana Maschadova.¹⁷⁸ Po první čečenské válce bylo Čečensko ekonomicky, ale i sociálně zcela zdevastované. Republika se nacházela v totální anarchii. V republice propukly boje mezi různými skupinami z mnoha důvodů. Za prvé, čečenští separatisté prošli značnou radikalizací - Š. Basajev, M. Udugov a Z. Jandarbijev - podporovali vyhlášení islámského práva šaría v Čečensku. Mnoho lidí se přidalo na jejich stranu a přijalo radikální ideologii wahhábismu. Tyto skupiny vytvořily permanentní politickou opozici proti prezidentovi Maschadovovi a snažily se ho odstranit od moci. Za druhé, boje mezi jednotlivými klany o kontrolu nad omezenými zdroji měly za důsledek omezení pravomocí státních a bezpečnostních institucí, které nebyly schopny zajistit základní práva a bezpečnost obyvatel a zabránit tak rostoucí kriminalitě v republice. A konečně za třetí, Maschadov získal pouze minimální mezinárodní pomoc na vybudování stabilních administrativních a státních institucí, které by poskytly potřebné prostředky na pomoc lidem a obnovu republiky.¹⁷⁹ Čečensko potřebovalo po ukončení první války ekonomickou a morální pomoc, aby se z tohoto konfliktu vzpamatovalo. Takovou podporu však nezískalo. Pomoc Čečensku neposkytl ani Kreml, i když mu jí přislíbil.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 76 – 77; Přehled socioekonomických ukazatelů v republikách Severního Kavkazu v Gordon Hanh, *Russia's Islamic Threat*, kap. 1, *Russia's Muslim and Islamist Challenge*, 2007, s. 6 – 8.

¹⁷⁸ Více o Aslanu Maschadovovi například v Emil Souleimanov, *An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective*, 2007 nebo v Anatol Lieven, *Chechnya: Tombstone of Russian Power*, 1999.

¹⁷⁹ Emma Gilligan, *Terror in Chechnya: Russia and the tragedy of civilians in war*, 2010, s. 23 – 24. Více o meziválečném Čečensku také v Emil Souleimanov, *An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective*, 2007 nebo v Dzhabrail Gakaev, *Chechnya in Russia and Russia in Chechnya*, kap.2, v Richard Sakwa, *Chechnya: From Past to Future*, 2005.

Ve skutečnosti Kreml považoval Čečensko za de facto nezávislý stát. Toto bylo zřejmé i v ekonomické oblasti. Kreml po skončení první války Čečensku přislíbil 40 miliard rublů na mzdy a penze. Z této částky bylo Čečensku skutečně vyplaceno pouze 5 miliard rublů během konání prezidentských voleb v roce 1997, kdy byl Aslan Maschadov zvolen čečenským prezidentem.¹⁸⁰ Penze a platy v meziválečném období nebyly vůbec vypláceny. Možnost vzdělání a zdravotní péče byly minimální. Navíc značná část peněz, přislíbená na rekonstrukci republiky zmizela, ještě než přesáhla hranice Čečenska.¹⁸¹ Ekonomicky izolovaný Aslan Maschadov neměl jinou možnost než využít pomoci radikálních islamistů. Aslan Maschadov se stal závislý na jejich ekonomické pomoci. I přesto že Aslan Maschadov přijal ekonomickou pomoc od radikalistů, ostře vystupoval proti jejich ideologii. Wahhábisty obvinil, že nábožensky rozdělují tradiční čečenskou společnost a vyvolávají uvnitř čečenské společnosti konflikty.¹⁸² V této době získal čečenský konflikt i náboženský rozměr. V republice docházelo stále více ke střetům mezi súfisty a wahhábisty.

Ideologie wahhábismu se stala přitažlivá zejména pro mladé lidi. Mladí lidé byli zasaženi válkou nejvíce, protože ve svém životě nepoznali nic jiného než válku a násilí. Wahhábismus jim nabídl možnost sociálního a politického aktivismu a také prostředek jak bojovat proti kriminalitě, bezpráví a sociální nespravedlnosti. Mnoha mladým lidem wahhábismus poskytl jedinou naději na zlepšení jejich budoucnosti a také možnost, jak se vyrovnat se ztrátou svých blízkých.¹⁸³ Dalším fenoménem první čečenské války, který přispěl k přitažlivosti ideologie wahhábismu, byl silný nacionalismus, který se rozšířil mezi Čečeny. Čečeni se cítili jako vítězové, a dokonce se považovali za Bohem vyvolený národ, který má za úkol osvobodit své „kavkazské bratry“ od ruské „koloniální nadvlády“. Navíc se považovali za centrum islámu, a proto aby mohli dosáhnout nezávislosti, potřebovali získat přístup ke Kaspickému a Černému moři.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Více o zvolení Aslana Maschadova prezidentem například v Emil Souleimanov, *An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective*, 2007.

¹⁸¹ Julie Wilhelmsen, *Between a Rock and a Hard Place: The Islamisation of the Chechen Separatist Movement*, *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 1, 2005, s. 47.

¹⁸² Emil Souleimanov, *Chechnya, Wahhabism and the Invasion of Dagestan*, *The Middle East Review of International Affairs*, Vol. 9, No. 4, 2005, s. 8.

¹⁸³ Tamtéž, s. 1 – 2.

¹⁸⁴ Emil Souleimanov, *An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective*, 2007, s. 129.

Jinými slovy, potřebovali vytvořit jednotný, institucionalizovaný, islámský stát Severního Kavkazu. To byla v podstatě obdoba Šamilova imamátu. Tato myšlenka byla hlavním stimulem jak pro nacionalisty, tak i pro radikalisty jako Zemilchan Jandarbijev, Šamil Basajev a Movladi Udugov.¹⁸⁵

Po zahájení protiteroristické operace v Čečensku (1999) Aslan Maschadov opakovaně žádal o mírová jednání s Kreml. Tehdejší ruský premiér a následně ruský prezident Vladimír Putin však odmítl s Maschadovem vyjednávat a označil ho za teroristu.¹⁸⁶

Maschadovovi tedy nezbývalo nic jiného než se přidat na stranu radikálů a využít jejich finančních a materiálních prostředků pro boj s Ruskem. Úplně Maschadov radikálům podlehl v červenci a srpnu 2002, kdy proběhla radikální reislamizace čečenského hnutí. V tomto období se setkávali radikální separatisté a islamisté jako Š. Basajev, někteří členové Al-Kajdy, Abdul Chalim Sadulajev a společně s nimi i Aslan Maschadov a přijali rozhodnutí o vzniku islámské (šariátské) vlády, jejímž hlavním cílem bude šíření džihádu po celém Severním Kavkazu.¹⁸⁷ Nejvyšším orgánem šariátské vlády byla tzv. šúra (shura), která nahradila oficiální čečenskou vládu. Hlavou šúry (tzv. emírem) se oficiálně stal čečenský prezident Aslan Maschadov, i když mu tato pozice nebyla nikdy nabídnuta.¹⁸⁸ Islámská šúra přijala změny v čečenské ústavě a stanovila, že šúra je nejvyšším orgánem Čečenska a Korán a sunna jsou hlavními zdroji všech jejích rozhodnutí. Dále do ústavy zakotvila, že šariátský soud dohlíží na to, aby rozhodnutí přijatá šúrou nebyla v rozporu s Koránem a sunnou.¹⁸⁹

Struktura rady (šúry) byla převzatá podle modelu Al - Kajdy. Rada je rozdělena na čtyři výbory – vojenský, šariátský, finanční a informační. Předsedou vojenského výboru a velitelem čečenských vojenských sil byl jmenován Šamil Basajev. Předsedou šariátského výboru a hlavou šariátského soudu byl jmenován Abdul Chalim Sajdulajev. Podle čečenské ústavy je držitel těchto pozic automatickým nástupcem prezidenta.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 129.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 227 – 231.

¹⁸⁷ Gordon Hanh, Russia's Islamic Threat, kap. 2, The Chechen Quagmire and Its Consequences, 2007, s. 40.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 40.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 40.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 41.

Sadulajev byl radikální islamista a džihádista.¹⁹¹ V roce 2004 Maschadov jmenoval Sadulajeva viceprezidentem. Po smrti Aslana Maschadova¹⁹² byl Sajdulajev jmenován jeho nástupcem.

Vznikem islámské vlády a změnou čečenské ústavy došlo k poražení sekulárního a demokratického státu v Čečensku. Islamisté zvítězili a Maschadova porazili. V Čečensku bylo nastoleno dvojvládí. Vládnutí Maschadova a zejména jeho poslední roky 2002 – 2005 byly spojeny s rostoucím radikalismem v Čečensku a zvyšováním ruské vojenské intervence v Čečensku. V této době došlo k rozšíření islamismu na celém Severním Kavkaze. Není pochyb o tom, že se Maschadov přidal na stranu radikálů a přiklonil se tak k islamismu, i přesto že Maschadovův strategický cíl, byl získat pro Čečensko nezávislost, zatímco islamisté usilovali o vytvoření chalífátu na Severním Kavkaze a rozšíření džihádu. Maschadov byl nepřímo zodpovědný za rozšíření radikalismu a terorismu v Čečensku v letech 2002 – 2005, protože nebyl schopen odstranit Basajeva a další radikální islamisty. Na druhou stranu, nečinnost ze strany Ruska a mezinárodního společenství také do značné míry přispěly k tomu, že mohl radikální islamismus v Čečensku získat podporu a vliv.

3.2.2. Činnost islámských organizací

Druhým faktorem je podle A. Malašenka a D. Trenina činnost radikálních islámských organizací.¹⁹³ Tyto organizace mohou být jak nacionalistické, tak mezinárodní. Po rozpadu SSSR došlo k růstu počtu nejrůznějších islámských organizací na Severním Kavkaze. Zpočátku jejich činnost spočívala v šíření islámského náboženství a podpoře reislamizace muslimů. Postupně se zhoršující se politickou situací muslimů však tyto organizace začaly propagovat ideologii radikálního islamismu. Organizace podporovaly činnost radikálních islamistů, poskytovaly jim značné finanční prostředky pro jejich aktivity, pomáhaly jim v hledání nových stoupenců jejich ideologie a také zajišťovaly

¹⁹¹ Více o Sadulajevovi v Gordon Hanh, Russia's Islamic Threat, kap. 3, Russia's Jihadist Network, 2007.

¹⁹² Aslan Maskhadov Killed, Kommersant Daily, March 9, 2005, Musa Muradov, Sergey Mashkin

¹⁹³ Alexej Malašenko, Dmitrij Trenin, Vremja juga, Rossija v Čečně, Čečna v Rossiji, 2002, s. 77.

výcvik nových bojovníků, kteří se přidali na stranu radikálních islamistů.¹⁹⁴ Nejvíce islámských organizací se objevilo v postsovětském období v oblasti Severního Kavkazu.

V Čečensku jednou z těchto islámských organizací byl Salafistický islámský džamaát známý také jako al – Džamaát al – Islámíja (Al - Jamat al – Islamiyya). Tento džamaát založil v roce 1993 jordánský Čečenec Fathi Mohammed Habib (Shayk Ali Fathi al – Shishani). Fathi byl veterán afghánské války a údajně patřil k Muslimskému bratrstvu, což mu zajistilo dostatek finančních prostředků z Blízkého Východu, aby mohl financovat čečenský separatismus. Založením džamaátu významně přispěl k příchodu zahraničních islámských radikalistů do Čečenska ještě během první čečenské války. Zahraniční vojáci do Čečenska přicházeli především z Afghánistánu. Nicméně společenství si získalo podporu i mezi místními Čečeny. Fathi byl také ten, který osobně pozval do Čečenska známého bojovníka Emíra Chatába (Samir Salih Abdallah al-Suwaylim), aby velel vojenským skupinám zahraničních bojovníků v Čečensku. Chatáb tuto nabídku přijal a v roce 1995 přišel do Čečenska a přivedl s sebou asi 60 dalších bojovníků, kteří se přidali k Salafistickému islámskému džamaátu.¹⁹⁵ Další významnou zahraniční organizací, která podporovala boj E. Chatába během první čečenské války, byla organizace Al - Haramain, která měla sídlo v Rijádu. Tato organizace také financovala rozšíření radikálního wahhábismu v Čečensku.¹⁹⁶ Po vypuknutí druhé čečenské války se příliv zahraničních bojovníků a příliv finančních prostředků od islámských charitativních organizací značně zvýšil. Již zmiňovaná organizace Al - Haramain přispěla na začátku druhé čečenské války na guerilový boj čečenských radikalistů až 1 miliónem amerických dolarů.¹⁹⁷ Ve stejné době čečenští radikalisté přijímali finanční prostředky i od Usámi Bin Ládina, i když sami Čečeni to nikdy nepřiznali.¹⁹⁸ Podle The US State Department zahraniční islámské organizace

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 77; Islámští radikálové sami spolupracují s kriminálními skupinami. Získávají prostředky z drogového pŕmyslu. Takováto síť vztahů se vytvořila na Kavkaze i ve střední Asii. Tamtéž, s. 78.

¹⁹⁵ C. Moore and P. Tumelty, Foreign Fighters and the Case of Chechnya, Studies in Conflict and Terrorism, Vol. 31, 2008, s. 416 – 417.

¹⁹⁶ Julie Wilhelmsen, Between a Rock and a Hard Place: The Islamisation of the Chechen Separatist Movement, Europe-Asia Studies, Vol. 57, No. 1, 2005, s. 42 - 43.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 44.

¹⁹⁸ Emil Souleimanov a Ondrej Ditrych, The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality, Europe – Asia Studies, Vol. 60, No. 7, 2008, s. 1206.

z Blízkého Východu věnovaly čečenským radikálům na jejich boj okolo 100 miliónů amerických dolarů. Ruská bezpečnostní služba naopak odhaduje, že zahraniční pomoc dosahovala sumy 6 miliónů amerických dolarů v roce 2000.¹⁹⁹ Různí autoři uvádějí různé údaje a čísla, ale dá se předpokládat, že některá data nejsou reálná a jsou zkreslená. Jak zdůrazňuje E. Souleimanov a O. Ditrych v mnoha přehledech není zohledněn fakt, že ne všechny prostředky od zahraničních islámských a charitativních organizací byly určeny na podporu bojů, nákup zbraní a šíření wahhábistické ideologie.²⁰⁰ Islámské organizace také přispívaly na obnovu a rekonstrukci válkou zničeného Čečenska.

Můžeme říci, že činnost islámských zahraničních organizací a přítomnost zahraničních bojovníků a islámských radikálů v Čečensku sama o sobě nezpůsobila radikalizaci čečenského separatistického boje, ale do značné míry jí urychlila. C. Moore and P. Tumelty ve svém článku *Foreign Fighters and the Case of Chechnya* (2008) uvádějí, že zahraniční bojovníci nepřispěli k radikalizaci boje a rozšíření používání teroristických metod. Tito bojovníci byli často zkušení vojáci, především bývalí vojáci, kteří sloužili v Afghánistánu v 80. letech 20. století a po skončení války v Afghánistánu hledali nový způsob obživy, a válka v Čečensku jim tuto možnost poskytla.²⁰¹ Podle autorů neexistuje jasné vysvětlení cílů a zájmů zahraničních bojovníků v Čečensku. Bojovníci bojují za různé cíle a zájmy.

Podle Julie Wilhelmsen by se role zahraničních vojáků v Čečensku také neměla přeceňovat, ale na druhou stranu ve svém článku *Between a Rock and a Hard Place: The Islamisation of the Chechen Separatist Movement* zdůraznila velmi důležitý fakt, že wahhábisté během čečenských válek pronikli do nejvyšších vojenských funkcí, a to za podpory čečenských polních velitelů, separatistů a radikálů. Ochrana a podpora wahhábistů čečenskými radikály byla rozhodující pro jejich vliv a existenci v Čečensku. Bez jejich podpory by wahhábisté nemohli v Čečensku existovat, protože mezi obyčejnou čečenskou společností nezískali podporu. Většina Čečenců radikální

¹⁹⁹ Emil Souleimanov a Ondrej Ditrych, *The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality*, *Europe – Asia Studies*, Vol. 60, No. 7, 2008, s. 1206.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 1206 – 1207.

²⁰¹ C. Moore and P. Tumelty, *Foreign Fighters and the Case of Chechnya*, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 31, 2008, s. 416 – 417.

wahhábisty nenávidí.²⁰² Nejvíce přívrženců našli wahhábisté mezi mladými lidmi a nezaměstnanými muži a také mezi čečenskou elitou, zejména polními veliteli jako Š. Basajev, M. Udugov a Jandarbijev.²⁰³ Wahhábisté v Čečensku tvoří minoritu. Pouze 5 – 10 % čečenské populace vyznává wahhábistickou ideologii.²⁰⁴

Během první války v Čečensku bojovalo asi 80 arabských bojovníků z Blízkého Východu a dále několik vojáků ze Severní Afriky, Turecka a střední Asie. Čečenští bojovníci je vnímali spíše jako anomálii, ale využívali je zejména kvůli jejich schopnosti zajistit příliv finančních a materiálních prostředků prostřednictvím údajných charitativních organizací, islámských politických stran a štědrých dárců ze zemí Perského zálivu.²⁰⁵ Co se týká podpory ze zemí Perského zálivu, ta byla v porovnání s druhou čečenskou válkou minimální. Během druhé čečenské války byl počet radikálních islamistů, kteří bojovali na straně čečenských separatistů vyšší. Podle odhadů na straně Čečenů bojovalo okolo 300 radikálních arabských islamistů.²⁰⁶ Podle ruských a čečenských zdrojů v Čečensku bojovalo přibližně 200 radikálních arabských bojovníků.²⁰⁷

Zahraniční radikální bojovníci přicházeli do Čečenska z různých důvodů. Mnozí z nich hledali způsob obživy po skončení války v Afghánistánu. Čečenští radikálové a polní velitelé vytvořili aliance s radikály zejména proto, aby získali přístup k omezeným finančním a materiálním prostředkům, které potřebovali pro vedení bojů s federálními vojsky za nezávislost Čečenska.

²⁰² Julie Wilhelmsen, *Between a Rock and a Hard Place: The Islamisation of the Chechen Separatist Movement*, *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 1, 2005, s. 42.

²⁰³ Tamtéž, s. 42.

²⁰⁴ Emil Souleimanov a Ondrej Ditrych, *The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality*, *Europe – Asia Studies*, Vol. 60, No. 7, 2008, s. 1210.

²⁰⁵ C. Moore and P. Tumelty, *Foreign Fighters and the Case of Chechnya*, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 31, 2008, s. 418.

²⁰⁶ Emil Souleimanov a Ondrej Ditrych, *The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality*, *Europe – Asia Studies*, Vol. 60, No. 7, 2008, s. 1208.

²⁰⁷ Julie Wilhelmsen, *Between a Rock and a Hard Place: The Islamisation of the Chechen Separatist Movement*, *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 1, 2005, s. 45.

3.2.3. Reakce na vnější útok

Třetí faktor podle A. Malašenka a D. Trenina staví na předpokladu, že radikální islamismus může vyvstat jako reakce na vnější útok, kterému museli muslimové čelit pod heslem džihádu.²⁰⁸ Čečensko je toho jasným příkladem. K rozšíření radikálního islamismu v Čečensku došlo až po první čečenské válce (1994 – 1996). V předválečném Čečensku byl počet wahhábistů velmi malý. Válečné podmínky přispěly k větší radikalizaci boje pod heslem ozbrojeného džihádu proti nevěřícím Rusům. Převážná většina Čečenů, kteří se přidali na stranu wahhábistů, byli mladí lidé, kteří měli velmi omezenou znalost islámu a považovali wahhábismus spíše za profesi a způsob obživy, než za náboženské poslání.²⁰⁹ Podle A. Malašenka a D. Trenina je právě tento faktor rozhodující a významně přispěl k radikalizaci čečenského separatistického boje.

Počet obětí první čečenské války není přesně znám. Ruská vláda se nikdy nepokusila vypracovat přehled obětí války. Neexistuje žádný, ani neúplný přehled o obětech. Seznamy obětí se pokusily vypracovat některé neziskové organizace. Jednou z těchto orgaizací byl i Červený kříž. Podle odhadů této organizace v Čečensku během první čečenské války zemřelo 30 000 – 40 000 lidí.²¹⁰

Po první čečenské válce se na území Čečenska rozšířily tzv. filtrační tábory a vzrostl počet náhodně zadržovaných a vyslýchaných lidí. Během první čečenské války se objevily již první tzv. začistky (sweeping operations). Během těchto operací, které byly nelegální, bylo vystaveno násilí, mučení, tyranii a bezpráví mnoho civilistů. Jednou z těchto operací byl i masakr ve vesnici Samashki v dubnu 1997.²¹¹ Federální vojska během první čečenské války postupovala s velkou brutalitou a dopouštěla se bezpráví. Jejich jednání nebyla nijak postihnuta. Nikdo nebyl odsouzen za zločiny, které byly spáchány za války v Čečensku. Skutečností zůstává, že první čečenská válka byla chybou a že v Čečensku bojovali vojáci, kteří neměli potřebné zkušenosti, výcvik a

²⁰⁸ Alexej Malašenko, Dmitrij Trenin, Vremja juga, Rossija v Čečně, Čečna v Rossiji, 2002, s. 77.

²⁰⁹ Galina M. Yemelianova, Sufism and Politics in the North Caucasus, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001, s. 680.

²¹⁰ Alexander Cherkasov a Dmitry Grushkin, The Chechen Wars and The Struggle for Human Rights, s. 139, v Richard Sakwa, Chechnya from Past to Future, 2005. Více o porušování lidských práv v Čečensku během první čečenské války také v Svante E. Cornell,

²¹¹ Více o těchto událostech například v Anatol Lieven, Chechnya: Tombstone of Russia Power, 1999.

morálku. Jednání federální armády poskytlo čečenským separatistům ospravedlnění k použití násilí a teroristických metod vůči Rusům.²¹² K další radikalizaci došlo po zahájení tzv. protiteroristické operace v Čečensku (1999 – 2009). Tato operace byla zahájena a vedena ještě s větší brutalitou a krutostí. Vyhlášení druhé čečenské války za prvé způsobilo pokračující radikalizaci nejen čečenských radikálů, ale všech Čečenů, navíc po celém regionu začaly vznikat různé džamaáty. Za druhé se začala objevovat nová vlna terorismu, která získala islamistický charakter.²¹³ V této době se v Čečensku poprvé objevil tzv. sebevražedný terorismus (martyrdoms), který v Čečensku nikdy neměl tradici. K radikalizaci přispěl i federální zákon o boji proti terorismu (On the Struggle against Terrorism), přijatý 25. 07. 1998. Tento zákon měl zabránit používání násilí, ale ve skutečnosti vedl k zcela opačnému výsledku. Federální a vojenské jednotky získaly zcela neomezenou moc pro vedení protiteroristické operace.²¹⁴ Federální vojska mohla používat v Čečensku nepřiměřené násilí a nikdo je za to nesankcionoval. Tento zákon přispěl k omezení činnosti neziskových a humanitárních organizací v Čečensku. Dále omezil práva civilistů ve válečné zóně. Stejně tak poskytl federálním vojskům legální základ pro vedení tzv. začistek (sweeping operations), během kterých byli civilisté terorizováni a vystaveni různým formám násilí a zadržování podezřelých lidí, kteří pak často beze stopy zmizeli.²¹⁵ Podle odhadů neziskové organizace Human Rights Watch, během druhé čečenské války zahynulo 15 000 – 24 000 lidí a do toho se zahrnují i lidé, kteří zmizeli a dosud se pohřešují.²¹⁶ Neomezené násilí a brutalita federálních vojsk během válek vedla k rozšíření radikálního islamismu v Čečensku a na celém Severním Kavkaze.

3.3. Vyhlášení protiteroristické operace v Čečensku

²¹² Emma Gilligan, *Terror in Chechnya: Russia and the tragedy of civilians in war*, 2010, s. 26- 29.

²¹³ Emil Souleimanov a Ondrej Ditrych, *The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality*, *Europe – Asia Studies*, Vol. 60, No. 7, 2008, s. 1210.

²¹⁴ Alexander Cherkasov a Dmitry Grushkin, *The Chechen Wars and The Struggle for Human Rights*, s. 143, v Richard Sakwa, *Chechnya from Past to Future*, 2005. Viz také Andrei Soldatov a Irina Borogan, *Terrorism prevention in Russia: one year after Beslan*, *Agentura.Ru Studies and Research Centre*, <http://studies.agentura.ru, 2005>.

²¹⁵ Více o tomto zákonu tamtéž, s. 141 – 143.

²¹⁶ Tamtéž, s. 140.

Vyhlášení protiteroristické operace v Čečensku předcházely útoky na Dagestán a bombové útoky v Moskvě a Volgodonsku. Vpádu do Dagestánu předcházely dlouhé boje mezi Aslanem Maschadovem a radikální opozicí. Protimaschadovská opozice založila Centrum pro sociální a politické strany a hnutí (Centre for Social and Political Parties and Movements). Do této instituce se mohli přihlásit všichni, kteří neouhlasili s umírněnou politikou Maschadova. Cílem této instituce bylo rozšířit opozici proti Maschadovovi. Mnoho lidí se přidalo k této organizaci, především ti, kteří odmítali jakékoliv rozhovory s Ruskem, dokud formálně neuzná nezávislost Čečenska.²¹⁷ Po dlouhých vnitropolitických bojích nakonec Aslan Maschadov opozici podlehl a v lednu 1999 vyhlásil islámský stát a přijetí nové islámské ústavy.²¹⁸ Bohužel, ani to opozici neumlčelo a v srpnu 1999 radikální islamisté a čečenští separatisté naplánovali vpád do sousedního Dagestánu. Vpád do Dagestánu připravoval Kongres Čečenska a Dagestánu, který vytvořil v roce 1998 Š. Basajev a M. Udugov. Hlavním cílem Kongresu bylo vytvořit ze Severního Kavkazu jednotný institucionalizovaný islámský stát.

Wahhábisté a čečenští separatisté vtrhli do Dagestánu 6. – 7. srpna 1999. Na vedení operace se podílelo asi 1500 vojáků v čele s Š. Basajevem a E. Chatábem. Celou operaci podpořil i Dagestánec Bagautdin Magomedov a jeho vojáci, kteří obsadili několik vesnic v Tsumandské městské části. Stejně tak čečenští radikalisté obsadili několik vesnic v Botliské části. Po třech dnech zde 10. srpna radikálové vyhlásili vznik nezávislého islámského Dagestánu (Independent Islamic State of Dagestan) a vyhlásili svatou válkou zkorumpované dagestánské vládě a ruským okupantům. Dagestán měl být osvobozen od dlouholeté okupace nevěřícími. Prezident Dagestánu byl prohlášen za nepřítele všech muslimů. Š. Basajev se prohlásil za emíra nezávislého islámského Dagestánu. Chatáb zase vyhlásil svůj cíl vytvořit ze Severního Kavkazu jednotný islámský stát od Kaspického moře až po Černé moře.²¹⁹ Měsíc a půl před plánovanou invazí do Dagestánu se Basajev a Chatáb snažili získat podporu pro svůj plán u dagestánských wahhábistů. Chatáb vycvičil až 500 dagestánských bojovníků, kterým

²¹⁷ Paul J. Murphy, *The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror*, 2004 s. 96.

²¹⁸ Tamtéž, s. 96.

²¹⁹ Více o vpádu do Dagestánu v Dmitri V. Trenin a Aleksei V. Malashenko, *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia*, 2004, s. 27 – 35 nebo také v Emil Souleimanov, *Chechnya Wahhabism an the invasion of Dagestan*, 2005 nebo v Paul J. Murphy, *The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror*, 2004.

slíbil až 150 amerických dolarů, když se přidají na jeho stranu a v případě, že v boji zemřou, jejich rodiny dostanou penzi ve výši 700 až 1500 amerických dolarů. Vpád do Dagestánu podpořily i Pákistán a Saudská Arábie, která udělila Basajevovi náboženské povolení (fatwa) vyhlásit dagestánské vládě a Rusku svatou válkou.²²⁰

Vojenská operace radikálů v Dagestánu nebyla úspěšná. Čečeni se setkali se značným odporem ze strany Dagestánců. Dagestánci vnímali Čečeny a wahhábisty jako okupanty a náboženské fanatiky a nepodpořili jejich ideu jednotného islámského státu Čečenska a Dagestánu. Naopak dagestánské ozbrojené síly se spojily s federálními vojsky proti radikálům a po dvou týdnech bojů se jim je podařilo porazit.²²¹ Proti sjednocení Dagestánu a Čečenska v jeden stát ostře vystoupily i politické elity Dagestánu. Dagestánské politické elity velmi dobře věděly, že sjednocení Čečenska a Dagestánu v islámský stát by znamenalo přerozdělení politické a ekonomické moci ve prospěch ambiciózních Čečenů. Čečeni usilovali o to, aby získali přístup ke Kaspickému moři, k rybným zdrojům a také k hranicím s vnějším světem. Podle Dagestánců by Čečeni tak mohli kontrolovat ropovody procházející Dagestánem a tím by upevnili svou suverenitu na úkor Dagestánu. S tím dagestánská politická elita nesouhlasila. Dagestán se navíc obával toho, aby v republice nedošlo k narušení již tak křehké etnické a politické situace a aby to ze strany Kremlu nevyvolalo negativní reakci.²²² Vojenská invaze v Dagestánu přispěla pouze ke zhoršení vzájemných vztahů mezi Čečeny a Dagestánci. Dagestánci vnímali invazi spíše jako projev teritoriální expanze Čečenů než radikálních islamistů. Čečenský prezident Aslan Maschadov vpád do Dagestánu odsoudil, ale to pro Kreml nic neznamenalo. Kreml od roku 1999 Maschadova považoval za islámského radikála a vinil ho z toho, že nedokázal této vojenské akci zabránit.

Odpovědí Kremlu na útok na Dagestán bylo bombardování islámských vesnic v Dagestánu a také v Čečensku. Tehdy již začala protiteroristická operace v Čečensku. Tato operace nebyla nikdy vyhlášena, a proto není znám její přesný začátek. Po útocích na Dagestán následovala další vlna teroristických útoků v Moskvě na obytné domy a Volgodonsku během 4. – 16. září 1999. Tyto útoky, při nichž zemřelo až 300 civilistů,

²²⁰ Paul J. Murphy, *The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror*, 2004 s. 98.

²²¹ Emil, Souleimanov, *Chechnya Wahhabism an the invasion of Dagestan*, 2005, s. 14 – 15.

²²² Alexej Malašenko, Dmitrij Trenin, *Vremja juga, Rossija v Čečně, Čečna v Rossiji*, 2002, s. 84.

se staly hlavní záminkou pro vyhlášení druhé čečenské války. Ačkoliv organizátoři těchto útoků nebyli nikdy identifikováni a čečenští separatisté jako Aslan Maschadov, Šámil Basajev a Emír Chatáb se k tomuto útoku nikdy nepřiznali, i přesto se ruské vládě podařilo prosadit tvrdý útok na Čečensko. V Rusku propukl obrovský strach z islámu (islamofobie), který by se dal srovnat se strachem po 11. září v USA.²²³

Útok na Dagestán v srpnu 1999 byl rozhodujícím okamžikem, který pomohl ruskému premiérovi V. Putinovi získat podporu ruské veřejnosti pro vyhlášení nové vojenské operace v Čečensku. Nicméně to byly bombové útoky v obytných apartmánech v Moskvě v září 1999, které skutečně vyprovokovaly ruskou veřejnost k nepřátelskému postoji vůči Čečenům.²²⁴ Ať už existují jakékoliv konspirační teorie o tom, že útok připravovaly ruské tajné služby, etničtí Rusové věří, že za útok jsou zodpovědní Čečeni. To potvrzuje i průzkum, který proběhl krátce po bombových útocích, ve kterém 64 % Rusů chtělo vyhnat Čečeny ze země a stejné procento Rusů chtělo, aby byla čečenská města bombardována. To dalo Putinovi prostor k vyhlášení protiteroristické operace v Čečensku.²²⁵ Prezentace událostí v Dagestánu a v Moskvě jako teroristických útoků, které byly provedeny wahhábisty, ruskými médii přispěla k rozpoutání silných protičečenských nálad.

3.3.1. Kdo stál za útoky v Dagestánu a v Moskvě

Útoky E. Chatába a Š. Basajeva na Dagestán v srpnu 1999 vyvolaly řadu spekulací. Neexistuje uspokojivé vysvětlení, jak mohli zkušení vojáci jako Chatáb a Basajev předpokládat, že mohou dobýt Dagestán jen s velmi malým počtem vojáků. Někteří analytici věří, že byli záměrně dezinformováni ruskou tajnou službou (FSB), aby věřili, že svým útokem způsobí v Dagestánu povstání. Někteří pozorovatelé se svými spekulacemi šli ještě dále a uvedli, že Basajev byl placen přímo ruskými tajnými

²²³ Emil Souleimanov a Ondrej Ditrych, *The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality*, Europe – Asia Studies, Vol. 60, No. 7, 2008, s. 1201.

²²⁴ John Russell, *Terrorists, Bandits, Spooks and Thieves: Russian Demonisation of the Chechens before and since 9/11*, Third World Quarterly, Vol. 26, No. 1, 2005, s. 107 – 108.

²²⁵ Tamtéž, s. 108.

službami.²²⁶ Tyto teorie však nejsou podloženy důkazy. Stejně jako útoky na Dagestán jsou spojeny s mnoha spekulacemi a nejasnostmi. I útoky v Moskvě a Volgogradu nebyly dostatečně objasněny. Z těchto útoků byli obviněni čečenští teroristé, i když tato tvrzení nebyla nikdy prokázána. I přesto Rusové věří, že bombové útoky v Moskvě a Volgogradu byly spáchány Čecheny s cílem terorizovat ruské občany. To můžeme ale zpochybnit uvedením událostí, které se staly po bombových útocích v Moskvě a Volgogradu.

Jen pár dní po bombových útocích v Moskvě se stala podivná událost v Rjazani, která přiměla lidi přehodnotit oficiální ruskou verzi moskevských bombových útoků. Obyvatelé jednoho obytného domu si všimli podezřelého auta zaparkovaného před domem, a proto zavolali policii. Policie přijela na místo a objevila podezřelé pytle naplněné látkou na první pohled vypadající jako cukr. Po chemických analýzách se ukázalo, že to byl hexagen. Jednalo se o stejnou látku, která byla použita během bombových útoků v Moskvě a Volgogradu. Policie ihned zatkla tři podezřelé muže a všichni tři se prokázali průkazy FSB. Během několika hodin převzala FSB vyšetřování a během 48 hodin potom ruská vláda oznámila, že v Rjazani šlo pouze o cvičení ostražitosti ruských občanů.²²⁷

Toto vysvětlení vyvolává mnoho dalších pochybností. Podle vysvětlení mnoha analytiků a také novinářů z deníku Novaja Gazeta, události v Rjazani byly důkazem plánu FSB vyhodit do povětří obytné domy v Rjazani, a pokud by to tak opravdu bylo, lze logicky předpokládat, že FSB může být zodpovědná i za bombové útoky v Moskvě a Volgogradu.²²⁸ Tato tvrzení mohou být podpořena skutečností, že všechny důkazy, které mohly pomoci ve vyšetřování bombových útoků, byly jen pár hodin po útocích zničeny.

Ruské autority nemohly pro nedostatek důkazů prokázat spojitost Čechenů s útoky. Pravda o událostech ze září 1999 nebude možná nikdy odhalena, ale podle mnoha nepřímých důkazů lze usoudit, že za danými útoky stojí sama ruská tajná služba (FSB),

²²⁶ Svante E. Cornell, *The War Against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction*, *The Fletcher Forum of World Affairs*, 2003, s. 175 – 176.

²²⁷ Tamtéž, s. 176.

²²⁸ Tamtéž, s. 176 – 177.

kteřá útoky provedla, aby mezi veřejností vzbudila protičečenské nálady. Vyšetřování ruské Generální prokuratury také nikam nevedlo. Za útoky nebyl nikdo odsouzen. Vyšetřování bylo uzavřeno 30. dubna 2003 a jeho závěry zůstaly bez většího zájmu médií. Prokuratura neuvěřila teorii o cvičení a z útoků obvinila 9 Rusů a islamistů, ale nikdo z podezřelých nebyl Čečenec. Údajně se podle žalobců nejednalo o Čečeny, ale o teroristy, kteří byli vyškoleni v kavkazských republikách polními veliteli E. Chatábem a Abu Al-Walidem.²²⁹

3.4. Faktor 11. září 2001 a jeho vliv na protiteroristickou operaci v Čečensku

Po vyhlášení protiteroristické operace (1999) v Čečensku se Putinovi nepodařilo světovou veřejnost přesvědčit, že v Čečensku vede válku s radikálními islamisty. Ve světových médiích se stále objevovala kritika Putinovi politiky vůči Čečensku, psalo se o brutálním způsobu boje federálních vojsk a neziskové organizace zveřejňovaly zprávy o hromadném porušování lidských práv. Navíc čečenský prezident Aslan Maschadov byl stále vnímán jako umírněný politik, který má zájem o vyjednávání s Kremlem.²³⁰ Situace se však změnila po teroristických útocích z 11. září 2001 v New Yorku a Washingtonu. Spojené státy americké po těchto útocích vyhlásily boj proti mezinárodnímu terorismu. Ze spáchání teroristických útoků Spojené státy obvinily Al - Kajdu. Putin těchto událostí využil, aby válku v Čečensku vysvětlil jako boj s mezinárodním terorismem. Tím se mu podařilo eliminovat kritiku neziskových a nevládních organizací a také ospravedlnit počet obětí protiteroristické operace.

Jako záminka pro spojitost mezi čečenskými separatisty a Al – Kajdou mu posloužilo uznání nezávislého Čečenska v roce 2000 afghánským Talibanem, který byl napojen na Al – Kajdu. Ve skutečnosti, uznání nezávislosti Čečenska ze strany afghánského Talibanu bylo pouze formálním a symbolickým aktem. Skutečná spojitost mezi Al - Kajdou a čečenskými radikalisty neexistovala. I přesto Putin Afghánistánu za uznání

²²⁹ Boris Reitschuster, Vladimír Putin, Kam kráčíš, Rusko?, 2006, str. 75, Více o Více o Rjazaňském cvičení, ale i o moskevských útocích ze září 1999 v Boris Reitschuster, Vladimír Putin, Kam kráčíš, Rusko?, 2006, str. 55 – 77.

²³⁰ Emil Souleimanov, An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective, 2007, s. 227 – 228.

nezávislosti Čečenska vyhrožoval bombardováním.²³¹ To potvrzuje i C. Moore and P. Tumelty, kteří ve svém článku *Foreign Fighters and the Case of Chechnya*, *Studies in Conflict and Terrorism* uvádí, že spojitost mezi čečenskými separatisty a Al - Kajdou nebyla skutečně prokázána.

Lze doložit jen zlomek případů, kdy došlo ke skutečnému kontaktu mezi čečenskými separatisty a arabskými radikály. Jednalo se však pouze o náhodná setkání a ojedinělé případy, ale nikoliv o historicky budované vztahy. Jedním ze skutečně prokázaných kontaktů – je i Ayman al - Zawáhíri, který cestoval po Severním Kavkaze v roce 1996 a hledal vhodné místo pro vedení džihádu. Zawáhíry se v roce 1998 přidal na stranu Al – Kajdy. Jeho hlavní spojenec Mahmud al - Hennawi se údajně od něj oddělil a pokračoval v boji proti Rusku na straně čečenských separatistů.²³² Dalším prokázaným bojovníkem Al – Kajdy v Čečensku je egyptský právník Saif al-Islam al-Masri.²³³ Ten byl zatčen v údolí Pankisi v Gruzii v říjnu 2002 a předán americkým úřadům s dalšími 14 arabskými bojovníky.

Stejně tak Rusové označili i Emíra Chatába za přímého člena Al – Kajdy. Sám Chatáb přiznal, že se s hlavním vůdcem Al – Kajdy Usáma bin Ládinem osobně setkal koncem 80. let 20. století v Afghánistánu, když mu bylo asi 17 let. Tehdy to nebylo nic neobvyklého, Ládin se běžně setkával s mladými vojáky, které finančně podporoval. Od té doby ale Chatáb údajně žádné kontakty s Ládinem neudržoval, a to také díky velké vzdálenosti, která je oddělovala.²³⁴ Spojenectví mezi Chatábem a Al – Kajdou může být dále zpochybněno tím, že Chatáb odmítl vstoupit do Al – Kajdy, protože usiloval o jiné cíle než bin Ládin a Al - Kajda. Hlavním cílem Chatába bylo vytvořit ze Severního Kavkazu jednotný islámský stát a z něho pak šířit džihád do dalších zemí, naopak Ládin vedl válku proti dalekému nepříteli Spojeným státům americkým a džihád v Čečensku

²³¹ Williams, Brian Glyn, From “Secessionist Rebels“ to “Al-Qaeda Shock Brigades“: Assessing Russia’s Efforts to Extend the Post-September 11th War on Terror to Chechnya, *Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East*, Vol. 24, No. 1, 2004, s. 197 – 209.

²³² C. Moore and P. Tumelty, *Foreign Fighters and the Case of Chechnya*, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 31, 2008, s. 423.

²³³ Tamtéž, s. 423.

²³⁴ Tamtéž, s. 420.

považoval pouze za dočasný.²³⁵ Oba muži měli rozdílné představy o džihádu, a proto byli spíše rivaly než spojenci.

Putin po útocích z 11. září 2001 jako první nabídl Bushovi pomoc a partnerství v boji proti mezinárodnímu terorismu, aby společně potrestali ty, kteří byli zodpovědní za útoky na USA. Zdůraznil lítost nad tragédií a poukázal na spojitost mezi teroristickými útoky v Moskvě (1999), v New Yorku a Washingtonu (2001). Poukázal na to, že Rusko již má zkušenost s terorismem, a proto chce USA plně podpořit v boji s mezinárodním terorismem. Americký prezident G. Bush a ruský prezident V. Putin ve skutečnosti neměli společné cíle, ale oba uzavřeli partnerství, protože to vyhovovalo jejich politickým zájmům.²³⁶ V. Putin Bushovi nabídl vojenské základny v bývalých sovětských středoasijských republikách, poskytl mu data, která byla získána během války v Afghánistánu v 80. letech minulého století, otevřel mu ruské vzdušné protstory pro výzkum a záchranné mise a nabídl mu pomoc při bojích v Afghánistánu.²³⁷ 11. září 2001 umožnilo Kremlu zajistit si podporu pro vedení protiteroristické operace v Čečensku a utišit tak kritiku o způsobu vedení protiteroristické operace v Čečensku. Kreml mohl všechny čečenské separatisty označit za radikální islamisty a teroristy. 11. září udělalo s USA a Ruska spojence. Putin podpořil USA ve válce v Afghánistánu a oplátkou za to tak mohl vést protiteroristickou operaci v Čečensku bez jakýchkoliv omezení a ještě s větší brutalitou.

Stejná situace jako po 11. září 2001 se opakovala v roce 2003, kdy USA potřebovaly podporu Ruska pro schválení invaze do Íráku. Z toho důvodu v lednu 2003 přidaly USA na seznam zahraničních teroristických organizací tři čečenské teroristické skupiny. Jednalo se o tyto organizace: The Special Purpose of Islamic Regiment vedený Movsare Barajevem (zodpovědný za teroristický útok na Dubrovce 2002), The Riyadus Shalikhin Reconnaissance and Sabotage Battalion of Chechen Martyrs založený Š. Basajevem a Islamic International Peacekeeping Brigade vedená Š. Basajevem a Chatábem. Cílem

²³⁵ Tamtéž, s. 421.

²³⁶ Svante E. Cornell, *The War Against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction*, *The Fletcher Forum of World Affairs*, 2003, s. 166 – 167.

²³⁷ Williams, Brian Glyn, *From “Secessionist Rebels” to “Al-Qaeda Shock Brigades”: Assessing Russia’s Efforts to Extend the Post-September 11th War on Terror to Chechnya*, *Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East*, Vol. 24, No. 1, 2004, s. 199.

USA bylo zajistit si podporu Ruska (při hlasování v Radě bezpečnosti OSN) pro invazi do Iráku.²³⁸ USA v srpnu 2003 uznaly provázanost čečenských teroristů s Al - Kajdou. To Putinovi definitivně pomohlo, aby mohl konflikt v Čečensku označit jako boj proti globálnímu terorismu a odmítnout jakákoliv vyjednávání s Aslanem Maschadovem.

3.5. Důsledky protiteroristické operace v Čečensku

Důsledkem politiky Kremlu během války bylo rozšíření radikálního islamismu v Čečensku a po celém Severním Kavkaze. Po vyhlášení protiteroristické operace se v Čečensku a na Severním Kavkaze objevila nová metoda dosažení politických cílů. Jedná se o tzv. kult sebevražděných atentátnic (martyrdoms). Byla to reakce na nepřiměřené používání síly federálních vojsk v Čečensku.²³⁹ Tento způsob boje byl používán již za prvního čečenského prezidenta D. Dudajeva. Dudajev se k této metodě boje uchýlil v důsledku asymetrického boje federálních vojsk vůči čečenským separatistům. Čečenské vojsko nemělo takové konvenční zbraně jako federální vojska. Z toho důvodu se sebevražedné útoky staly pravidelnou součástí čečenského separatistického boje. Tyto útoky byly namířeny proti vojenským cílům. Sebevražední atentátníci se od ostatních odlišovali černou pokrývkou hlavy. Za používání sebevražedných atentátníků v boji proti Rusku si Dudajev vysloužil označení „kamikadze“ vůdce.²⁴⁰ Další, kdo měl a cvičil sebevražedné atentátnice, byl nejznámější čečenský terorista Šamil Basajev. Šamil Basajev měl vlastní batalion sebevražedných atentátnic (Garden of the Righteous Reconnaissance Brigade of Chechen Martyrs), které cvičil pro útok na Dubrovce v Moskvě 2002.²⁴¹ Kult sebevražedných atentátnic neměl v Čečensku svou tradici jako například v Íránu nebo

²³⁸ James Hughes, The Chechnya Conflict: Freedom Fighters or Terrorists?, Demokratizatsiya, Vol. 15, No. 3, s. 295 – 296.

²³⁹ Shireen T. Hunter, Jeffrey L. Thomas, Alexander Melikishvili, Islam in Russia: the politics of identity and security, 2004, s. 84 - 85.

²⁴⁰ James Hughes, The Chechnya Conflict: Freedom Fighters or Terrorists?, Demokratizatsiya, Vol. 15, No. 3, s. 303.

²⁴¹ Gordon Hanh, Russia's Islamic Threat, kap. 2, The Chechen Quagmire and Its Consequences, 2007, s. 41.

v Afghánistánu. Přesto existuje určitá paralela mezi těmito konflikty.²⁴² Hlavní ideologií, která stojí za sebevražedným terorismem je wahhábismus. Tato ideologie je považován z pohledu Rusů, ale i Čečenů za ideologii terorismu, která je navázána na globální salafistický džihád, ale přizpůsobena lokálnímu prostředí. Před rokem 2000 neexistovala historie sebevražedných atentátníků v Čečensku. Jednalo se pouze o bojovníky, kteří migrovali mezi Afghánistánem a Čečenskem. Primární motivací stát se sebevražedným atentátníkem bylo trauma z válek. Utrpení z války, setkání se s násilím, mučením, ztráta blízkých, to vše představovalo stimul pro to, stát se sebevražednou atentátnicí.²⁴³ I když se Čečeni stali sebevražednými atentátníky, jejich motivace stát se sebevražednými atentátníky byla spojena s nacionalistickými cíly, ne s náboženskými. Jejich hlavní cílem je ukončit boje v Čečensku a získat nezávislost na Rusku. To je odlišuje od jiných sebevražedných atentátníků např. v Palestině, Afghánistánu ad.

V prvních dvou letech druhé čečenské války (2000 – 2001) byly útoky namířeny pouze proti vojenským cílům a pouze na území Čečenska. Tento trend se ale změnil s větší tvrdostí vojsk v Čečensku a zhoršením situace v republice. Teroristé byli zoufalí a nespokojení se situací v republice. Z tohoto důvodu se atentátníci v roce 2002 rozhodli rozšířit teroristické útoky na celé území Ruska, zejména do Moskvy. Prvním takovým útokem bylo obsazení divadla na Dubrovce během divadelního představení Nord Ost v říjnu 2002.²⁴⁴ Nejhorším obdobím, co do počtu provedených sebevražedných útoků, byly roky 2003 a 2004, až 63 % ze všech útoků bylo provedeno v těchto letech. Někteří autoři uvádějí, že to bylo v době, kdy Rusko v Čečensku vedlo svou brutální protiteroristickou operaci a útoky tudíž byly důsledkem této politiky. Útoky byly namířeny zejména proti Moskvě.²⁴⁵ Z celkových 28 sebevražedných útoků (od června 2000 do července 2005) provedených čečenskými atentátníky bylo 46 % z nich namířeno proti civilním cílům, 39 % z nich proti vojenským cílům a 15 % z nich proti

²⁴² Více o sebevražedných atentátnících a jejich motivech stát se sebevražednými atentátníci v A. Scheckhard and K. Ahkmedova, *The making of a Martyr: Chechen Suicide Terrorism*, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 20, No. 5, 2006

²⁴³ Tamtéž, s. 455.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 436.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 436 - 437.

vládním objektům (hlavní oběti těchto útoků byli civilisté).²⁴⁶ Pokud vezmeme v úvahu, že útoky namířené proti civilním a vládním objektům, jsou útoky namířené proti civilistům, dojdeme k závěru, že až 61% čečenských útoků je namířeno proti civilistům. Když to porovnáme s útoky spáchanými v samotném Čečensku, zjistíme, že z 57% byly namířeny na vojenské cíle.²⁴⁷ Náboženství atentátníkům pomohlo vysvětlit utrpení, které ve válkách prožili. Náboženství jim dalo smysl žít, aby mohli pomstít smrt svých blízkých. Z výše uvedených důvodů můžeme říci, že sebevražedné útoky byly důsledkem brutálního způsobu vedení války v Čečensku a Putinovi protiteroristické operace a ne jejich příčinou.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 431.

²⁴⁷ A. Scheckhard and K. Ahkmedova, The making of a Martyr: Chechen Suicide Terrorism, Studies in Conflict and Terrorism, Vol. 20, No. 5, 2006, s. 431.

Závěr

Pokud vezmeme v úvahu, že ruský stát spojil svou státnost s ruskou ortodoxní církví a vůči islámu vedl represivní politiku, jak bylo popsáno v první kapitole. Můžeme říci, že rozšíření radikálního islamismu v Čečensku a na Severním Kavkaze bylo důsledkem této politiky Kremlu vůči islámu. Politika rusifikace vůči muslimům byla do určité míry úspěšná v oblasti Uralu, zejména v Tatarstánu. Tataři mají oproti jiným muslimům privilegované postavení v Rusku, jsou představiteli dvou hlavních islámských organizací s federální působností a podporují tzv. modernizaci islámu (jadidistický program). Tataři nikdy neusilovali o úplnou nezávislost vně Ruska. Oproti tomu Čečeni na Severním Kavkaze vždy bojovali za úplnou nezávislost na Rusku. Kremlu se nikdy nepodařilo Severní Kavkaz zcela podmanit pod svou vládu. Centrum považovalo Severní Kavkaz za kolonii. Čečenský boj za nezávislost na Rusku skončil dvěma čečenskými válkami. Politika Kremlu v těchto válkách přispěla k rozšíření radikálního islámu na v Čečensku a na Severním Kavkaze. Na příkladu případové studie o příčinách radikalizace čečenského separatistického hnutí jsme se pokusili ukázat, že v důsledku represivní politiky Kremlu vůči Čečensku, v důsledku vedení dvou brutálních válek v Čečensku se čečenští separatisté a radikálové uchýlili k radikálnímu wahhábismu. Radikální wahhábismus byl do Ruska a oblasti Severního Kavkazu vnesen zvnějšku, příchozími Araby a prostřednictvím nejrozličnějších islámských, charitativních organizací. Kreml velkou měrou přispěl k tomu, že v regionu získal radikální islamismus vliv a podporu. Rusko po skončení první čečenské války neposkytlo Čečensku slíbenou ekonomickou podporu a pomoc nezbytnou pro obnovu republiky zničené válkou. Čečensko zůstalo zcela izolováno. Wahhábisté naopak byli jediní, kteří finanční prostředky měli. Se zahájením druhé čečenské války, se čečenští separatisté přidali na jejich stranu, aby si zajistili dostatek finančních prostředků pro boj za nezávislost Čečenska. Ačkoliv se přidali na stranu wahhábistů, neznaméná to, že všichni Čečeni souhlasili s jejich ideologií. Většina Čečenů vyznává súfijský islám a ideologii wahhábismus považuje za ideologii terorismu, která je cizí súfijskému islámu. Ideologie wahhábismu také stojí za novým fenoménem druhé čečenské války – tzv. sebevražedným terorismem. S větší represí federálních vojsk v Čečensku během tzv. protiteroristické operace došlo k rozšíření kultu sebevražedných atentátnic (martyrdoms), který nikdy předtím neměl v Čečensku tradici. Sebevražedné atentátnice

se uchýlily k používání teroristických metod pro dosažení politického cíle nezávislosti Čečenska. Sami Čečeni sebevražedný terorismus odsuzují a nepodporují ho. Hlavními odpůrci radikálního islamismu byl Achmat Kadyrov a následně jeho syn Ramzan. Oba podporovali a posílili pozici tradičního súfijského islámu, zejména taríqy qádiríjá a virdu Kunta Hadži. Za vlády současného čečenského prezidenta Ramzana Kadyrova dochází k další reislamizaci Čečenska a politizaci súfijského islámu.

Summary

If we consider that the Russian state separated their statehood from the Russian Orthodox Church and introduced repressive politics on Islam as described in Chapter 1, we could conclude that the spread of Radical Islam in Chechnya and in the Northern Caucasus area was a result of Kremlin's politics on Islam. Russification of Muslims was successful to a certain extent in the area of the Ural, especially in Tatarstan. Tatars have a privileged position in Russia compared with other Muslims and they represent one of the two main Islamic organisations with a federal reach. They also support the so called Islamic modernisation program – Jadid Program. Tatars never strived for a complete independence from Russia as opposed to the Chechenyans in the North Caucasus who have been fighting for a complete independence. Kremlin never fully succeeded to subjugate Northern Caucasus under its reign. Rather, Northern Caucasus was considered to be a colony of the centre. Chechenyan fight for freedom from Russia resulted in two Chechenyan wars. Kremlin's politics in these wars contributed to spreading of Radical Islamism in Chechnya and in the Northern Caucasus. Using the causes of radicalisation of the Chechnyan separatist movement as a case study, we tried to demonstrate that the Chechnyan separatists and radicals resorted to radical Wahhabism as a result of Kremlin's repressive politics on Chechnya and as a result of two brutal wars in this region. Radical Wahhabism was imported to Russia and the North Caucasus region from outside – from the incoming Arabs. Kremlin contributed to the rise of radical Islamism to a great extent. Russia did not provide the promised economic support that was necessary to rebuild the region after the end of the first Chechenyan war and Chechnya remained completely isolated. Wahhabis, on the other hand, were the only ones who did not lack on financial resources. As soon as the second Chechenyan war broke out, the Chechenyan separatists joined forces with the Wahhabists in order to gain access to the financial resources that were necessary for the fight for independent Chechnya. Although the separatists joined forces with the Wahhabis it does not mean that they all supported their ideology. Most Chechenyans profess Sufi Islam and the Wahhabist ideology is considered terrorism that is alien to Sufi Islam. Wahhabist ideology is also behind the new phenomena of the Chechnyan war – the suicide terrorism. The increasing repression by the federal army in Chechnya led to the spread of a cult of suicide bombers which had no tradition in Chechnya.

before. Suicide bombers resorted to using terrorist methods to reach their political goal of independent Chechnya. Chechenyans themselves condemn terrorism and they do not support it. The main opponent of Radical Islamism was Achmat Kadyrov and subsequently his son Ramzan. Both supported and reinforced the position of the traditional Sufi Islam, especially of the Kadiri tariqa. The office of the current President Ramzan Kadyrov is significant for reislamisation of Chechnya and the politisation of Sufi Islam.

Seznam literatury:

Neperiodická literatura:

Baar, Vladimír, Decentralizační a dezintegrační procesy v RF v 90. letech minulého století, Ostravská univerzita, 2005.

Barany, Zoltan, Moser, Robert, G., Russia Politics: Challenges of Democratization, New York, 2001.

Bugaj, N. F. a Gonov, A. M., Severnyj Kavkaz: Novyje orientiry nacionalnoj politiki (90 gody XX veka), 2004.

Bukharaev, Ravil, Islam in Russia: The Four Seasons, New York, 2000.

Cornell, Svante E., Small Nations and Great Powers : A Study of Etnopolitical Conflict in the Caucasus, Richmond, 2003.

Crew, Robert D., For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia, 2006.

Čejka, Marek, Encyklopedie blízkovýchodního terorismu, Barrister & Principal, 2007.

Čerkasov, Aleksandr, Žizň na vojně, 2007. 1

Drulák, Petr a kol., Jak zkoumat politiku, Praha, 2008.

Dunlop, B., John, Russia Confronts Chechnya: Roots of a Separatist Conflict, Cambridge, 1998.

Emma Gilligan, Terror in Chechnya: Russia and the tragedy of civilians in war, Princeton University Press, 2010.

Fisher, Alan W., The Crimean Tatars, Hoover Press Publication, 1978.

Gall, Carlotta, Čečensko: vítězství a prohry, Praha, 2000.

Gall, Carlotta, de Waal, Thomas, Chechnya: Calamity in the Caucasus, New York, 1998.

Hahn, Gordon M., Russia's Islamic Threat, 2007.

- Herspring, Dale, R., Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain, Oxford, 2003.
- Hunter, Shireen T., Thomas, Jeffrey, L., Melikishvili, Alexander, Islam in Russia: The Politics of Identity and Security, New York, 2004.
- Jersild, Austin, Orientalism and Empire: North Caucasus Mountain and the Georgian Frontier 1845 – 1917, McGill-Queen University Press, 2003.
- Kagarilitsky, Boris, Russia under Yeltsin and Putin, London, 2002.
- Kropáček, Luboš, Sufismus: Dějiny islámské mystiky, Vyšehrad, 2008.
- Lieven, Anatol, Chechnya : Tombstone of Russian Power, New Heaven, 1998.
- Lieven, Anatol, Chechnya: Tombstone of Russia Power, Yale University Press, 1999.
- Malašenko, Aleksei a Trenin, Dimitri, Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia, 2004.
- Malašenko, Aleksej a Filatov, Sergej, Religie v Evrazii: Dvacet let religioznoj svobody v Rossiji, Moskovskij centr Karnegi, 2009.
- Malašenko, Aleksej a Trenin, Dmitrij, Vremja juga: Rossija v Čečně, Čečna v Rossiji, 2002.
- Malašenko, Aleksej, Ramzan Kadyrov: rossijskij politik kavkazskoj nacionalnosti, Moskovskij centr Karnegi, 2009.
- Murphy, Paul, The Wolves of Islam : Russia and the Faces of Chechen Terror, Washington, 2004.
- Murray, Donald, Demokracie despotů, 1997.
- Neville, Peter, Russia, the CIS and the Independent States: A Complete History, London, 2003.
- Pilkington, Hilary a Yemelianova, Galina, Islam in Russia, Public and Private faces, Routledge, 2003.
- Rayfield, Donald, Stalina jeho mistři popravčí, 2006.
- Reitschuster, Boris, Vladimír Putin: Kam kráčíš Rusko?, Praha, 2006.

- Russell, John, Chechnya: Russia's 'War on Terror', London, 2007.
- Sakwa, Richard, Chechnya from Past to Future, London, 2005.
- Sakwa, Richard, Putin: Russia's Choice, London, 2004.
- Sakwa, Richard, Russian Politics and Society, London, 2008.
- Seely, Robert, Russo-Chechen Conflict, 1800 – 2000: A Deadly Embrace, Frank Cass Publishers, 2001.
- Shevtsova, Lilia, Fedorovna, Putin's Russia, Washington, 2005.
- Shevtsova, Lilia, Fedorovna, Yeltsin's Russia: Myths and Reality, Washington, 1999.
- Smith, Sebastian, Allah's Mountains: The Battle for Chechnya, London, 2006.
- Souleimanov, Emil, An Endless War: The Russian – Chechen Conflict in Perspective, Oxford, 2007.
- Souleimanov, Emil, Rusko-čečenský konflikt, s předmluvou Petry Procházkové, Praha, 2007.
- Švankmajer, Milan, Dějiny Ruska, Brno, 1995.
- Tiškov, V. A., Chechnya: Life in a War-Torn Society, London, 2004.
- V. O. Bobrovnikov, Musulmane Severnovo Kavkaza: obyčej, pravo, nasilie, 2002.
- Yemelianova, Galina, Russia and Islam: A Historical Survey, Palgrave, 2002.
- Zelkina, Anna, Sufi Responses to the Russian Advance in the North Caucasus: In Quest for God and Freedom, 2000.

Periodická literatura:

- Cornell, Svante E., The War Against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction, The Fletcher Forum of World Affairs, 2003.
- Evangelista, Matthew, Dagestan and Chechnya: Russia's Self-Defeating Wars, Policy Memo No. 95, Program on New Approaches to Russian Security, October 1999

Evangelista, Matthew, Is Putin the New de Gaulle? A Comparison of the Chechen and Algerian Wars, *Post-Soviet Affairs*, vol. 21, no. 4, 2005.

Halbach, Uwe, Islam in the North Caucasus, *Archives de Sciences sociales des religions*, No. 115, 2001.

Hughes, James, The Chechnya Conflict: Freedom Fighters or Terrorists?, *Demokratizatsiya*, Vol. 15, no. 3, 2007.

Malašenko, Aleksej, Načalnik Čečni, *Nezavisimaja Gazeta*, 18. 11. 2008.

Matthew Evangelista, Russia's Path to a New Regional Policy, October 2000, Policy Memo No. 157, Cornell University.

Moore, C. and Tumelty, P., Foreign Fighters and the Case of Chechnya, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 31, 2008.

Russell, John, Terrorists, Bandits, Spooks and Thieves: Russian Demonisation of the Chechens before and since 9/11, *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 1, 2005.

Scheckhard, A. a Ahkmedova, K., The making of a Martyr: Chechen Suicide Terrorism, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 20, No. 5, 2006.

Souleimanov, Emil a Ditrych, Ondrej, The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality, *Europe – Asia Studies*, Vol. 60, No. 7, 2008.

Souleimanov, Emil, Chechnya, Wahhabism and the Invasion of Dagestan, *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, Vol. 9, No. 5, 2005.

Souleimanov, Emil, The Pitfalls of the Normalization Process in the Chechen Republic, *Turkish Journal of International Relations*, Vol. 5, No. 3, 2006.

Speckhard, Anne a Ahkmedova, Khapta, The Making of a Martyr: Chechen Suicide Terrorism, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 29, No. 5, 2006.

Wilhelmsen, Julie, Between a Rock and a Hard Place: The Islamisation of the Chechen Separatist Movement, *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 1, 2005.

Williams, Brian Glyn, From “Secessionist Rebels“ to “Al-Qaeda Shock Brigades“: Assessing Russia’s Efforts to Extend the Post-September 11th War on Terror to

Chechnya, Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East, Vol. 24, No. 1, 2004.

Yemelianova, Galina M., Sufism and Politics in the North Caucasus, Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001.

Elektronické zdroje:

Exnerová, Věra, Fergánská kotlina: současná pozice islámského fundamentalismu, http://euroasia.euweb.cz/3-2001_sa_exnerova.htm.

Carnegie Moscow Centre

<http://www.carnegie.ru/en/>.

Human Rights Watch

<http://www.hrw.org/>.

Memorial

<http://www.memo.ru/eng/>.

Lenta

<http://www.lenta.ru/>.

Kommersant

<http://www.kommersant.com/>.

Moscow Times

<http://www.themoscowtimes.com/index.htm>.

Žizn i smert Achmta Kadyrova, Lenta.ru: Kommentarii: <http://lenta.ru/articles/2004/05/10/kadrov/>, 14. 06. 2010.

Sotnichenko, Alexander, The Relations Triangle: Islam, Russian Orthodox Church and the State in Post-communist Russia, 2010.

<http://eastwest-review.com/article/relations-triangle-islam-russian-orthodox-church-and-state-post-communist-russia>.

Soldatov, Andrei a Borogan, Irina, Terrorism prevention in Russia: one year after Beslan, Agentura.Ru Studies and Research Centre, 2005.

<http://studies.agentura.ru>.